

MASTERARBEIT / MASTER'S THESIS

Titel der Masterarbeit / Title of the Master's Thesis

„Reflexia Slovenska a udalostí z rokov 1938 – 1939 v
súdobom českém denníku *Lidové noviny*“

verfasst von / submitted by

Mag. Daniela Makovy Nedas BA BA MA

angestrebter akademischer Grad / in partial fulfilment of the requirements for the degree of
Master of Arts (MA)

Wien, 2018 / Vienna 2018

Studienkennzahl lt. Studienblatt /
degree programme code as it appears on
the student record sheet:

A 066 250

Studienrichtung lt. Studienblatt /
degree programme as it appears on
the student record sheet:

Masterstudium Slawistik

Betreut von / Supervisor:

Mag. Dr. Tat'ána Vykypělová, Privatdoz.

Obsah

Úvod	4
1. Vznik a trvanie Československej republiky (ČSR) a vplyv na rozvoj Slovenska	6
2. Zánik Československej republiky a vznik Slovenského štátu	18
2.1. Posledné roky	18
2.2. Vznik Slovenského štátu	20
2.3. Dôvody rozpadu Československej republiky a ich recepcia	22
I. Jazykové rozdiely	23
II. Zastúpenie Slovákov v administratíve a štátnej správe.....	23
III. Náboženské rozdiely	24
3. Odsun Čechov zo Slovenského štátu	26
4. Vývoj tlačných médií v Čechách a na Morave.....	30
4.1. Do roku 1918	30
4.2. Obdobie Prvej republiky (1918–1938).....	32
4.3. Rozdelenie tlačných médií v ČSR	36
4.3.1. Stranícka tlač	36
4.3.2. Nezávislá tlač.....	44
4.3.3. Voľnočasová tlač.....	45
4.4. Obdobie „druhej“ Československej republiky (1938 – 1938) a začiatky Protektorátu (1939 – 1945)	47
5. Súčasný stav výskumu a spracovanie česko-slovenských vzťahov počas druhej svetovej vojny	54
6. Reflexia udalostí v denníku <i>Lidové noviny</i>	58
6.1. Do marca 1938.....	59
6.2. Po anšluse	72
6.3. Mníchovská dohoda a vyhlásenie autonómie.....	88
6.4. Vyhlásenie vzniku Slovenského štátu	106
7. Porovnanie s denníkom <i>Národní listy</i>	119
8. Porovnanie s denníkom <i>Rudé právo</i>	134
9. Zánik Slovenského štátu a jeho vplyv na česko-slovenskú politickú situáciu	143
Záver	149
Zusammenfassung.....	153
Použité pramene a literatúra	163
Skratky	165

Úvod

Slovenské dejiny 20. storočia sú poznamenané úspechmi i porážkami. Obdobie takzvaného Slovenského štátu, neoddeliteľne spojené s udalosťami druhej svetovej vojny, patrí medzi najdiskutovanejšie historické obdobie dejín Slovenska. Z týchto čias sa zachovalo mnoho prameňov vo forme dobových periodík, ktoré odzrkadľujú udalosti spred začiatku druhej svetovej vojny a bezprostredne po nej. Tento autentický materiál ponúka historikom i laickej verejnosti náhľad do každodenného života v predvojnovéj a vojnovéj realite. Dôležitou súčasťou diskurzu je vyhnatie českého obyvateľstva zo Slovenska v období vyhlásenia slovenskej autonómie koncom roka 1938 a následný vznik Slovenského štátu začiatkom roka 1939. Už krátko po skončení vojny sa historiografia zaujímala o túto tému z odborného hľadiska, ale povojnová propaganda dovolila vzniknúť len ideologicky ovplyvneným publikáciami, ktoré boli v posledných rokoch nahradené politicky neutrálnym výskumom.

Vyhlásenie Slovenského štátu dňa 14. marca 1939 spustilo reťazovú reakciu udalostí, ktoré na dlhú dobu negatívne ovplyvnili vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi. Úsilím odborníkov bolo objasniť príčiny tohto historického vývoja a jeho následky na neskoršie povojnové udalosti. Im vďačíme za obsiahle spracovanie dostupných materiálov, ktoré napomohlo k objasneniu kolektívnej pamäte Čechov a Slovákov.

Táto práca sa sústreďuje na obsah českého denníka *Lidové noviny* a jeho zobrazenie udalostí na Slovensku v rokoch 1938 až 1939. Prieskum sa venoval predovšetkým vzťahu Slovákov ku českým spoluobčanom, ich vyhosteniu v rámci štátnej správy, vojska a vzdelávacích inštitúcií a s tým spojenými javmi.

V prvej kapitole sú pomocou sekundárnych zdrojov zhrnuté udalosti, ktoré predchádzali vzniku Československej republiky, hlavné záchytné body z obdobia trvania republiky a charakteristika prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov. V druhej kapitole zhrnieme posledné roky existencie Československa, priebeh vyhlásenia slovenskej autonómie, konečný rozpad Československa a následné vyhlásenie Slovenského štátu. V krátkosti načrtneme hlavné problémy, ktorým Československo čelilo a ktoré boli – okrem zahraničných udalostí – jednými z hlavných dôvodov rozpadu republiky. Tretia kapitola ponúka opis vysťahovania českej populácie zo Slovenska. Uvedieme si, ktoré skupiny boli postihnuté

a za akých okolností došlo k ich odsunu. Štvrtá kapitola popisuje vývin českej žurnalistiky od obdobia pred založením Československej republiky až po jej rozpad. Bližšie je opísaná najmä tlač politická, ďalej nezávislá a nakoniec voľnočasová. Okrajovo sú spomenuté aj inštitúcie a zákony, ktoré formovali český žurnalizmus počas trvania Československej republiky. V piatej kapitole sa práca venuje stavu výskumu česko-slovenských predvojnových vzťahov a relevantným publikáciám na túto tému.

Jadrom tejto práce je analýza obsahu *Lidových novín*, ktorú nachádzame v šiestej kapitole. Stručne bude uvedená história denníka a známe osobnosti, ktoré pre denník písali. Vybrané články z rokov 1938 až 1939 ukážu, ako *Lidové noviny* reflektovali politické zmeny na Slovensku a aký postoj k nim zaujali. Okrajovo spomenieme hospodársky a spoločenský vývoj, niektoré politické otázky týkajúce sa menšín na Slovensku a reakcie na vybrané zahraničné udalosti. Podobným spôsobom budú preskúmané články denníka *Národní listy* v siedmej kapitole a denníka *Rudé právo* vo ôsmej kapitole. Následne porovnáme obsah menovaných denníkov s obsahom *Lidových novín*. Účelom tejto práce je v prvom rade ukázať, ako boli udalosti odzrkadlené v *Lidových novinách*. Druhotným účelom tejto práce je zaradiť jednotlivé denníky k ich politickej inklinácii a ukázať, ako vplývala na reflexiu daných udalostí, a tiež vyzdvihnúť obsahové rozdiely medzi denníkmi. Poznatky získané analýzou a porovnaním sú zhrnuté v záverečnej kapitole.

1. Vznik a trvanie Československej republiky (ČSR) a vplyv na rozvoj Slovenska

19. storočie sa vyznačuje ako turbulentné historické a politické obdobie rovnako pre Čechov, ako aj pre Slovákov. Oba národy boli súčasťou Rakúsko-Uhorska a snažili sa dosiahnuť čo najvyššiu mieru národného sebaurčenia. Slováci i Česi si vytvorili každý svoj vlastný národný program. Z českej strany to boli Josef Jungmann (1773 – 1847) a čiastočne aj Jozef Dobrovský (1753 – 1829), ktorí sa snažili o obrodu českého jazyka a nádeje vkladali do panslavizmu. Na politickej scéne bol najvýznamnejšou osobnosťou tej doby František Palacký (1798 – 1876), ktorý sa taktiež snažil presadiť koncept austroslavizmu a navrhoval pre Rakúsko-Uhorsko federatívne zriadenie štátov s rovnakými právami. No nemecké obyvateľstvo, ktoré tvorilo na českom území až 40% celej populácie, nebolo myšlienkam českého obrodu naklonené.¹ Slovákom sa vďaka osobe Ľudovíta Štúra (1815 – 1856) dostalo nielen kodifikácie jazyka, ale bol zároveň vytvorený slovenský politický program, ktorý sa jasne líšil od českého programu. Oba národy, posilnené Chorvátmi, Srbmi a Slovincami, inšpirované revolučnou atmosférou roku 1848, vytvorili neformálne hnutie slovanských národov a žiadali od monarchie rovnoprávnosť a nezávislosť od Maďarov a Nemcov.² Slovensko sa reprezentovalo Slovenskou národnou radou, založenou v tom tiež roku Ľudovítom Štúrom, Jozefom Miloslavom Hurbanom (1817 – 1888) a Michalom Miloslavom Hodžom (1811 – 1870). Na takúto dohodu však Rakúsko-Uhorsko nemohlo pristúpiť, nakoľko by počet Slovanov v takejto federácii prevažoval nad neslovanskými národmi.³ No rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867 pochovalo v Čechoch a Slovákoch všetku nádej na osamostatnenie sa. Ani jednému z národov sa nepodarilo presadiť svoje požiadavky, následkom čoho sa Česi dostali pod nadvládu Rakúska a Slováci pripadli Uhorsku. Slováci boli v nasledujúcich desaťročiach vystavení perzistentnej maďarizácii, ktorá mala za účel zneškodniť národnú identitu Slovákov a zabrániť kultivácii novokodifikovanej reči.⁴ Oba národy čoskoro objavili tretiu cestu – spoločnú cestu k osamostatneniu, ktorá vyústila k vyhláseniu spoločného štátneho útvaru. Jazyková,

¹ SCHWARZ, Karl Peter. *Česi a Slováci*. Dlhá cesta k mierovému rozchodu. 1994. Bratislava: Odkaz, Univerzitná knižnica Bratislava. s. 45 – 46

² Tamže, s. 53

³ ČAPKA, František. *Cesta Čechů a Slováků dějinami*. 1988. Praha: Horizont. s. 30

⁴ Tamže, s. 31

teritoriálna a kultúrna blízkosť tejto snahe dopomáhala. Spočiatku sa snahy o priblíženie prejavovali zvýšeným záujmom Čechov o Slovensko a jeho obyvateľov. Slováci, ktorí nemali žiadne vyhliadky na osamostatnenie sa vlastnou silou, uvítali a opätovali tieto zblížovacie pokusy.⁵ I keď situácia v Čechách a na Morave nebola taká kritická ako na Slovensku, vplýval na situáciu Čechov koncom 19. storočia silnejší vplyv Nemecka na Rakúsko. Česi si, okrem iného, boli vedomí svojej geografickej polohy, ktorá mala za dôsledok, že Čechy a Morava boli zo všetkých strán obklopené nemecky hovoriacimi susedmi. Snaha dohodnúť sa s Rakúskom dala do pohybu snahu o austroslavizmus, ale bez úspechu.⁶

Do hry opäť vstúpila geografická poloha českých zemí a najmä ich východný slovenský sused. To si všimol aj významný československý politik Tomáš Garrigue Masaryk (1850 – 1937).⁷ Kľúčovú rolu v spolupráci národov zohral kultúrny spolok *Detvan* založený v roku 1882 slovenskými študentmi v Prahe. Spolok taktiež vydával vlastný časopis s názvom *Hlas*.⁸ Vďaka tomu, že Česi mali vlastné meštianstvo, sa im napriek spoločenskej prevahe Nemcov, podarilo vybudovať vlastné školstvo prvého, druhého a tretieho stupňa. Naopak, Slovensku bolo systematicky zabraňované nielen si vybudovať vlastné školstvo, ale si aj udržiavať vlastnú reč a používať ju vo verejnom živote. Bolo teda bežné, že schopní slovenskí študenti hľadali akademické útočisko v Čechách. Medzi týchto študentov a členov *Detvana* patrili aj budúci dejatelia slovenskej politiky Vavro Šrobár (1867–1950) a Milan Rastislav Štefánik (1880–1919). Vďaka vplyvu Tomáša Garrigua Masaryka na spolok *Detvan* a silnejúcemu nacionalizmu v Rakúsku sa spolok spoluúčastnil na založení hnutia Českoslovanská jednota. Spočiatku sa Českoslovanská jednota sústreďovala na Čechy a Moravu, ale čoskoro sa jej primárnym cieľom stalo ustálenie celkovej situácie na slovenskom území. V tom čase panovalo medzi českým vzdelanectvom presvedčenie, že kultúrne a historicky patrí Slovensko do jedného spoločného česko-slovenského teritoriálneho celku. Avšak členovia spolku sa v ankete uskutočnenej na túto tému, na teórii česko-slovenského celku, nezhodli. Tým, že Slováci mali už v polovici 19. storočia vlastný politický program, neboli členovia spolku, ktorí predstavovali slovenskú inteligenciu, ochotní prijať češtinu ani len ako jazyk vedy, nie to ešte ako vlastný jazyk. Na dobré vzťahy a spoločné ciele však toto

⁵ KOVÁČ, Dušan. *Slováci & Češi. Dejiny*. 1997. Bratislava: AEP. s. 13 –14

⁶ Tamže, s. 51

⁷ Tamže, s. 52

⁸ SCHWARZ, Karl Peter. 1994. s. 87

rozhodnutie nemalo nijaký negatívny vplyv. *Československá jednota* naďalej umožňovala slovenským študentom stredných a vysokých škôl navštevovať české školy a taktiež ich podporovala rôznymi štipendiami. Okrem iného rozširovala osvetu na Slovensku zasielaním celých knižníc a taktiež publikovala vedecké práce slovenských vedcov v českých vedeckých časopisoch.⁹

Napriek tomu, že myšlienka spoločnej reči si ešte stále našla priaznivcov ako na českej, tak aj na slovenskej strane, bolo na prelome storočí jasné, že tento koncept nie je dlhodobo udržateľný. Hlavným dôvodom bolo, že si kodifikovaná slovenčina našla svojich priaznivcov rovnako medzi literátmi, ako aj vo vedeckej obci. Prechod na češtinu by v tomto štádiu bol pre Slovákov krokom späť. Čoraz väčšmi citeľná politická polarizácia Európy prispela k zintenzívneniu spolupráce Čechov a Slovákov. Masaryk si plne uvedomoval, že na Slovensku má kultúrny, politický i geografický potenciál, ktorým by mohol vyrovnať silnejúcu nemeckú menšinu v krajine. Vedel, že bez slovenskej pomoci osamostatnenie českých zemí so značnou nemeckou menšinou nebude možné. Zároveň bolo jasné, že spolupráca so Slovenskom sa nezaobíde bez kompromisov. Z pôvodne kultúrnej spolupráce sa vyvinula myšlienka politického čechoslovakizmu. Za účelom utuženia tejto myšlienky sa v Hodoníne v roku 1905 uskutočnil *Prvý zjazd priateľov Slovače*. Reakcia maďarských úradov na toto a iné stretnutia podobného rázu bola poburujúca. Na poslednú chvíľu sa podarilo stretnutie zrušiť, ale česká verejnosť reagovala s nesúhlasom voči postupu maďarských úradov a prejavila Slovákom solidaritu. Maďarská strana si bola vedomá toho, aké nebezpečie podobné stretnutia pre establišment predstavujú, a tak sa snažila podobným akciám zabrániť zákazmi. Situácia sa nakoniec vyhrotila v roku 1907, kedy došlo k tzv. Černovskej tragédii.¹⁰

Udalosti v Černovej boli vyústením dlhoročného konfliktu dejateľa slovenského národa Andreja Hlinku (1864–1938) s klerikálnou i politickou vrchnosťou. Hlinka bol kňaz a politik z Ružomberka, ktorý sa angažoval vo veciach osamostatnenia sa Slovákov od maďarského vplyvu. Poprvýkrát kandidoval vo voľbách v roku 1906, ale vzdal sa kandidatúry v prospech Vavra Šrobára, ktorého kandidatúru následne podporil. Hlinka neprestal vo svojej politickej agitácii ani po tom, čo svoju nevôľu s Hlinkovým počínaním prejavil sám spišský biskup Párvy.

⁹ Kováč, Dušan. 1997. s. 54 – 55

¹⁰ Tamže, s. 54 – 55

Naopak založil zbierku na výstavbu novogotického kostola v Černovej. Nakoľko sa Hlinka nepodvolil nátlaku, bol biskupom neprávom suspendovaný. Obyvatelia Ružomberka následne bojkotovali miestny kostol, v ktorom slúžil náhradný kňaz, a omše navštevovali v kostoloch okolitých dedín. Medzičasom bol kostol, na ktorý bola zbierka použitá, pripravený na vysvätenie. To sa malo konať 27. októbra 1907, ale biskup Párvy dal vysvätenie za úlohu dekanovi Mártonovi Pazúrikovi, ktorý sa netajil svojím promaďarským postojom. Veriaci boli týmto rozhodnutím pohoršení. Po tom, čo chcel dekan aj s policajnou eskortou vstúpiť do kostola, postavil sa mu dav protestujúcich do cesty a vo vstupe sa mu snažil zabrániť. Vzápätí zahájila policajná hliadka so súhlasom dekana paľbu do neozbrojeného ľudu. Medzi obeťami bolo pätnásť mŕtvych, desať ťažko zranených a šesťdesiat ľahko zranených. Odsúdených bolo dvadsaťdva mužov a šesťnásť žien.¹¹ Tragédia sa dostala do novín po celom svete, ktoré policajné násilie, použité maďarskými žandármi, prudko odsúdili. Vďaka činnosti *Československej jednoty* bola česká verejnosť senzibilizovaná na udalosti na Slovensku a taktiež ostro protestovala proti zásahu.¹²

Postoj maďarských úradov voči snahe Slovákov o obrodienie a samostatnosť nezamedzila ďalším stretnutiam a už v roku 1908 sa v známom kúpeľnom meste Luhačovice uskutočnila česko-slovenská konferencia. Spočiatku bol hlavným dôvodom spoločný kultúrny vývoj, ale zmena na seba nedala dlho čakať. V roku 1911 sa v Luhačoviciach stretli slovenskí politickí predstavitelia a českí proslovensky orientovaní národohospodári. Aj keď boli hospodárske dohovory vo svojich začiatkoch, už vtedy sa tematizovali možné investície českého kapitálu na Slovensku. Uskutočnenie investičných plánov ešte niekoľko rokov nechalo na seba čakať, no stretnutie v roku 1911 so sebou prinieslo oveľa dôležitejší pokrok, a to akceptovanie kodifikovanej slovenčiny českými účastníkmi konferencie.¹³ Bol to však len začiatok a tamojší Česi ani zďaleka nezastupovali celé spektrum českej inteligencie. Podľa liberálne orientovaného Masaryka, ktorý sa konferencie nezúčastnil, boli rečové rozdiely, respektíve rozdielne spisovné jazyky, nevelkým problémom, ktorý by sa dal v budúcnosti vyriešiť kompromisom. Verejne však tento názor z diplomatických dôvodov nikdy nevyjadril. Najmä jeho novozískaní slovenskí spojenci, medzi nimi Svetozár Hurban-Vajanský (1847–1916), Jozef Škultéty

¹¹ SCHWARZ, Karl Peter. 1994. s. 87

¹² LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko v 20. storočí*. 1998. Bratislava: Kalligram. s. 101

¹³ KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 58

(1853 – 1948) a Pavol Országh Hviezdoslav (1849–1921) by sa s takým názorom nikdy nevedeli stotožniť.¹⁴

Už spomínaný časopis *Hlas*, a neskôr aj *Prúdy*, prilákali k sebe mnoho zástancov slovenskej samobytnosti. Vďaka vplyvu Masarykových politických a filozofických postojov sa krátko po prelome storočia začali formovať prvé politické strany. Na Slovensku vznikla Slovenská národná strana, Agrárna strana na čele s bývalým predsedom Slovenskej národnej strany, Milanom Hodžom (1878 – 1944), ktorý úzko spolupracoval s českým agrárom Antonínom Švehlom (1873 – 1933), v roku 1905 bola, i keď len na krátku dobu, založená Sociálnodemokratická strana Slovenska a v roku 1906 Hlinkova Slovenská ľudová strana.¹⁵¹⁶ Napriek tomu, že sa Milan Hodža a Andrej Hlinka úplne nestotožňovali s Masarykovými predstavami – Masaryk bol dokonca evanjelický konverta – udržiavali blízky kontakt a úzko spolupracovali s českými kolegami.¹⁷

Prvá svetová vojna na čas zastavila bezprostrednú oslobodeneckú činnosť, ale isté udalosti z tejto doby jasne udali tón povojnovému usporiadaniu. Masaryk a jeho mladší politický kolega Edvard Beneš (1884–1948) sa od začiatku vojny ostro stavali voči Rakúsku, o ktorom si mysleli, že nemá šancu vojnu vyhrať. Mali spojenie na Francúzov a Rusov, ale panslovanský štát na čele s Ruskom bol podľa Masaryka rovnako nerealistický. Masaryk mal ďalej kontakty na špionážnu skupinu zvanú *Mafie*, ktorej účelom bolo zorganizovať ľudový odpor a vybudovať tajnú spravodajskú sieť, ktorá informovala Spojencov o dianí na českom území. K *Mafii* sa pridali významné osobnosti národného odboja, ako mladočech Karel Kramář (1860–1937) či Alojz Rašín (1867–1923). Masaryk svoje aktivity v *Mafii* prenechal Benešovi a sám odcestoval do zahraničia, aby mohol kultivovať svoje konexie v Londýne a Paríži, a pripraviť tak diplomatické riešenie na povojnové časy.¹⁸

Koniec vojny v Európe sa niesol v nádeji, že Dohoda, ktorú tvorili Rusko, Francúzsko a Spojené kráľovstvo, bude mať posledné slovo v utváraní nových štátov. Diplomatické riešenie, ideálne pod vedením Masaryka a Beneša, dodávalo Čechom nádej na väčšiu autonómiu, dokonca na osamostatnenie. Česi

¹⁴ SCHWARZ, Karl Peter. 1994. s. 87

¹⁵ Tamže, s. 89

¹⁶ V českej tlači nazývali členov a sympatizantov strany *luďáci*, *ludáci*, *lidáci* a pod. [poz. aut.]

¹⁷ KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 62

¹⁸ SCHWARZ, Karl Peter. 1994. s. 94

v Predlitavsku mali k dispozícii vlastné školstvo, vlastné hospodárstvo, mohli používať vlastnú reč a budovať vlastnú kultúru, ale reálne nemali priaznivé vyhliadky na uskutočnenie svojho hlavného želania, ktorým bolo obnovenie českej štátnosti. Slováci nemali nič z hore uvedených práv a štruktúr, trpeli desaťročiami maďarizácie, a teda mali ešte horšie vyhliadky na samostatnosť.¹⁹ Česi ešte stále čelili demografickej realite, v ktorej každý tretí obyvateľ českých zemí patrila k nemeckej menšine. Slováci, ktorí mali priaznivý vzťah k Rusku, naň vzhliadali s nádejou, polemizovali nad plánom pripojiť svoje územie k územiu patriacemu dynastii Romanovcov. Neskôr sa tento plán pozmenil na plán spojiť sa s Čechami, Moravou a Poľskom. Konečná, najvýhodnejšia, najstabilnejšia a najpravdepodobnejšia verzia spočívala v politickom sporení síl iba s Čechmi. Predpokladom na úspech takejto koalície bola aspoň formálna politická jednota Čechov a Slovákov, ktorá by brala ohľad na etnické a jazykové špecifiká oboch zložiek. Prvé pokusy demonštrovať túto jednotu podnikol už začiatkom vojny T. G. Masaryk, keď v roku 1914 vydal svoj Manifest *Independent Bohemia*. Napriek tomu, že to z názvu knihy nie je ihneď jasné, ide o polemiku tematizujúcu vybudovanie spoločného česko-slovenského štátu. Hlavnými predpokladmi na takýto počin boli porážka Nemecka a Rakúsko-Uhorska a vôľa rozdeliť Rakúsko-Uhorsko. V roku 1914 však boli tieto eventuality len zbožným priáním.²⁰ Nezávisle od vtedajšej nepravdepodobnosti takého výsledku sa snažil Masaryk naďalej propagovať svoju predstavu budúcnosti a onedlho našiel na oboch stranách ďalších prívržencov. Veľkú ideologickú i finančnú podporu našiel v enklávach českých a slovenských expatriotov v Spojených štátoch amerických. Tí sa od počiatku aktívne zaujímali o dianie v Európe a prišli si vytvorenie nezávislého Československa. 22. októbra 1918 podpísali v americkom Clevelande zástupcovia Čechov a Slovákov tzv. Clevelandskú dohodu. Táto dohoda bola uznaná aj enklávami v Rusku, Francúzku a vo Švajčiarsku. Dohoda garantovala autonómiu českých zemí a Slovenska, vlastný parlament, kultúrnu, jazykovú a hospodársku nezávislosť jednotlivých zložiek v rámci demokratickej personálnej únie.²¹ Ďalším míľnikom na ceste k nezávislosti bolo v roku 1916 vytvorenie Československej národnej rady (*Conseil national des pays tchèques*) v Paríži. Za jej vznikom stál T. G. Masaryk, Edvard Beneš a ako zástupca Slovákov M. R. Štefánik. V originálnom francúzskom názve sa z taktického dôvodu nespomínajú Slováci.

¹⁹ LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939 – 1945*. 1998. Bratislava: Perfekt. s. 9

²⁰ ČAPKA, František. 1988. s. 31

²¹ LIPTÁK, Ľubomír. 1998. s. 67 – 68

Dohoda si spočiatku neprialala rozdelenie Rakúsko-Uhorska a bolo by teda nepravdepodobné, že by podporila jeho rozdelenie a následné vytvorenie ďalšieho multietnického štátu Čechov a Slovákov. Masaryk, Beneš a Štefánik sa teda rozhodli vzbudiť dojem, že Slovensko je len jednou z českých zemí. Táto „adaptácia“ bola však iba povrchová, nakoľko Clevelandská dohoda vychádzala z konceptu federácie.²²

Beneš, Masaryk a Štefánik boli členmi zahraničného odboja a bolo teda nutné, aby svoju legitimitu utvrdzovali všetkými možnými prostriedkami, teda i vojenskými. Za týmto účelom bolo zorganizované zahraničné vojsko, ktoré sa oficiálne nazývalo česko-slovenské légie, a jeho vznik sa často skloňuje práve s osobnosťou Štefánika.²³ Zahraničná podpora snahy o nezávislosť bola podporená ďalšími dvoma dohodami: Washingtonskou deklaráciou (*Declaration of Independence of the Czechoslovak Nation by its Provisional Government*) podpísanou 18. októbra 1918 a Pittsburskou dohodou z 31. mája 1918. Na rozdiel od Clevelandskej dohody obsahovala Pittsburská dohoda jednu veľmi dôležitú klauzulu – namiesto federatívnej republiky ponímala budúce Československo ako jednotný štát. Tento bod sa neskôr stal kameňom úrazu spoločného nažívania.²⁴ Washingtonská deklarácia mala presvedčiť amerického prezidenta Woodrowa Wilsona (1856–1924) o správnosti osamostatnenia sa Čechov a Slovákov a tiež išlo o podporu tejto myšlienky zo strany amerických občanov českého a slovenského pôvodu. Pomalé zjednocovanie politických ambícií Slovákov vyústilo do založenia Slovenskej národnej rady v roku 1914. Bola vyhlásená za zastupujúci orgán Slovákov v rámci podpísania Martinskej deklarácie, nazývanej aj Deklarácia slovenského národa, dňa 30. októbra 1918.²⁵ Predsedom rady sa stal Matúš Dula (1846–1926) a Karol A. Medvecký (1875–1937) bol zvolený za tajomníka. Národná rada pozostávala z troch politických strán – Slovenskej národnej strany, Slovenskej ľudovej strany a Sociálno-demokratickej strany. Podpísaním Deklarácie slovenského národa Slováci zároveň vyhlásili nezávislosť od Uhorska a príslušnosť k spoločnej Československej republike. Jednou z dodatočných požiadaviek deklarácie bolo ukončenie vojnového konfliktu. Slovenská a česká strana však nepostupovala koordinovane. Slováci

²² KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 65

²³ LIPTÁK, Ľubomír. 1998. s. 80

²⁴ SCHWARZ, Karl Peter. 1994. s. 102

²⁵ LIPTÁK, Ľubomír. 1998. s. 81

nevedeli, že dva dni pred podpisom deklarácie bola v Prahe Národným výborom vyhlásená Československá nezávislosť, ale po náhlom rozpade Rakúsko-Uhorska sa obe strany pustili do budovania spoločného štátu a vyjednávanie podrobností muselo počkať.²⁶ Postavenie Slovákov v Československu malo teda byť ujasnené v blízkej budúcnosti, pričom sa v tej dobe Česi javili byť viac než ústretoví. Slováci teda chápali svoju pozíciu v centralistickom štáte ako dočasnú a nesnažili sa ju ďalej prioritizovať. Najpálčivejšou témou krátko po vzniku bolo ujasniť si štátne hranice. České zemi pozostávali v tej dobe, až na drobné odchýlky, z Čiech, Moravy a Rakúskeho Sliezska. Rakúski separatisti vyhlásili okresy Nemecké Čechy, Sudety, Šumava a Nemecká južná Morava za časť Rakúska a v rámci znovuzískania oblastí museli byť obsadené československou armádou. Na Slovensku nebola situácia o nič jednoduchšia. Aj napriek vyhláseniu Martinskej deklarácie sa na slovenskom území naďalej zdržovala maďarská armáda. Slovensko tvorilo po dlhé roky severnú časť Uhorska. Nakoľko neexistovala žiadna historická hranica medzi slovenskými a maďarskými územiami, stalo sa vyjednávanie južnej hranice Slovenska predmetom zdĺhavých diplomatických sporov. Situáciu vyriešila v roku 1920 Trianonská zmluva. Vyhovovala väčšine nárokov, ktoré si kládla československá strana. Podkarpatská Rus bola riešená v roku 1919 Saintgermainskou zmluvou s Rakúskom. 28. júla 1920 rozhodla konferencia veľvyslancov v belgickom Spa o rozdelení Tešínska medzi Poľsko a Československo. Výnimkou bola Javorina, ktorá bola Československu priznaná až v roku 1924. Hranica s Rakúskom ostala bez výrazných zmien.²⁷ Ihneď po vzniku Československej republiky sa vláda podujala podniknúť kroky, ktoré by pod nadvládou Rakúsko-Uhorska nikdy neboli možné. Ako prvé boli zrušené privilégia šľachty a v krajine bola prevedená pozemková reforma. Ďalej bolo zavedené všeobecné volebné právo pre všetkých občanov Československej republiky (ČSR). Počas dvadsaťročného hospodárskeho a spoločenského rozmachu sa tak výrazne posilnilo sebavedomie Čechov, ale najmä Slovákov.²⁸

Vzniknutie ČSR je oficiálne datované 28. októbra 1918. Je najmä výsledkom vytrvalej a všestrannej snahy zahraničného odboja a jeho agitácie na medzinárodnej úrovni a neúnavného vnútorného odboja v krajine. Odzrkadlenie vzniku a priebehu Československej republiky nabralo po druhej svetovej vojne iný charakter, ale po

²⁶ KALVODA, Josef. *Geneze Československa*. 1998. Praha: Panevropa. s. 396

²⁷ ČAPKA, František. 1988. s. 32 – 33

²⁸ LACKO, Martin. 1998. s. 9

roku 1989 bolo vyobrazenie Československa opäť priblížené realite. Čo sa týka Slovenského štátu, tiež neušiel vplyvu novej marxisticko-leninskej dogmatiky. Bolo zakázané vyjadrovať sa pozitívne o oboch obdobiach, ako vo verejnom živote, tak i v učebniciach. Pozitívna propagácia Slovenského štátu bola trestaná ako podporovanie a rozširovanie fašistických ideí.²⁹ ČSR bola síce demokratickým zriadením, ale nevyhla sa prenasledovaniu zo strany komunistického režimu. Bolo jej vyčítané ovládnutie buržoáznou triedou, zneužívanie robotníctva kapitalistickým zriadením a vykorisťovanie a znerovnoprávnenie slabších, v tomto prípade Slovákov, ako ďalší symptóm kapitalizmu. Pozitívne názory na margo republiky boli teda považované za škodlivé.³⁰

Ako bolo spomenuté, po vzniku Československa bol na Slovensku výrazný hospodársky rozmach. V porovnaní s obdobím existencie v „žalári národov“ a konsekventnej maďarizácie, predstavovalo obdobie strávené v spoločnej republike enormné vylepšenie. Uhorské školské zákony grófa Alberta von Apponyiho (1846–1933), známe ako *Lex Apponyi*, nariadili zrušenie všetkých nemaďarských škôl, zavedenie povinnej školskej dochádzky na slovenskom území v maďarčine, zrušenie alebo zákaz slovenských spolkov, ako napríklad *Matice slovenskej*, a zrušenie slovenských inštitúcií. Nezriedka sa porušenie školských jazykových nariadení trestalo fyzickými trestami a verejný nesúhlas s maďarizáciou končil často konfrontáciou so žandárstvom, ako v prípade Černovského masakru.³¹³²

V roku 1918 sa Slovensko ako súčasť Československa stalo po prvýkrát administratívne samostatnou jednotkou a disponovalo medzinárodne uznávanou štátnou hranicou. Výrazné vylepšovanie situácie nastalo na jazykovom, kultúrnom aj vzdelávacom poli. Bolo potrebné vybudovať nový slovenský vzdelávací systém, a to od základných až po vysoké školy. Založili sa slovenské vedecké inštitúcie, ktoré dopomáhali vzletu neistej slovenskej vede. Taktiež vznikli alebo boli obnovené kultúrne inštitúcie, ktoré podchytili kvantitatívny a kvalitatívny rast slovenskej literárnej tvorby. O podporu a rozšírenie kultúrneho a spoločenského života sa postarali kultúrne spolky, organizácie a inštitúty. Už krátko po vzniku spoločného štátu s Čechmi bol badateľný významný pokrok vo všetkých menovaných oblastiach,

²⁹ LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939 – 1945*. 2008. Bratislava: Perfekt, ÚPN. s. 5

³⁰ GORIOVSKÝ, Miloš. *Češi a Slováci*. 1979. Praha: Horizont. s. 83

³¹ Vid' s. 8

³² LIPTÁK, Ľubomír. 1998. s. 101

ktorých realizácia by bez Čechov nebola mysliteľná. Podporili tiež rozmach na personálnej úrovni – tisíce Čechov sa presťahovali na Slovensko, aby doslova pomohli vybudovať Slovensko. Nevyhnutnosť tejto pomoci bola Slovákom jasná, a keďže spomienky na maďarizáciu boli ešte celkom čerstvé, prijali ponúknutú pomoc s nadšením.³³

Oficiálna jazyková politika ČSR, ukotvená v ústave z roku 1920, vychádzala z *čechoslovenčiny* ako štátneho jazyka v jeho dvoch variantoch – českom a slovenskom. Vzbudením dojmu, že republika má jednotný spoločný jazyk, sa vláda snažila upevniť medzinárodne postulovanú formálnu jednotu republiky. V skutočnosti sa ako úradná a vzdelávacia reč používali slovenčina na Slovensku a čeština v Čechách a na Morave.³⁴ Hospodárska situácia v ČSR bola však komplikovanejšia. Spojením českého a slovenského hospodárstva, ktorých úroveň a medzinárodná konkurenčná schopnosť vykazovali náznaky markantných rozdielov, došlo k uzavretiu mnohých podnikov na slovenskom území. To následne spôsobilo spoločenský a sociálny nesúlad medzi Čechmi a Slovákmi. Čoraz viac sa priemysel koncentroval v Čechách a Slovensko v tomto obore čím ďalej, tým viac zaostávalo. Existovali celé okresy, ktoré obyvateľom nemohli ponúknuť žiadne pracovné príležitosti, a teda žiadnu ekonomickú perspektívu. V tomto období taktiež prišla najväčšia vlna slovenskej emigrácie za prácou do zahraničia, prevažne do Spojených štátov amerických. V pomere k celkovému počtu obyvateľov tvoria Slováci, hneď po Íroch, druhú najpočetnejšiu skupinu odídenčov v Európe.³⁵ Ďalším konfliktným bodom bolo rozdelenie republiky na župy v roku 1925. Toto opatrenie malo za následok, že slovenské oblasti splynuli s ostatnými českými a moravskými župami, a stratili teda na celoštátnej úrovni administratívnu autonómiu.³⁶ To bolo v rozpore s pôvodným zámerom oboch národov. Ešte v časoch boja za samostatnosť panovala obojstranná dohoda o tom, že provizórny centralizmus bude neskôr pretvorený na federatívne zriadenie. Slovenská otázka nebola len otázkou hospodárskou a kultúrnou, ale naďalej aj politickou. Verejná mienka a charakter Československa sa však čoraz väčšmi vzdďaľovali od pôvodných úmyslov z roku 1918. Česká verejnosť a prevažná časť politickej elity považovali Slovensko

³³ LIPTÁK, Ľubomír. 1998. s. 104

³⁴ FEDOR, Michal. *Bibliografia periodík na Slovensku 1939 – 1944*. 1969. Martin: Matica slovenská. s. 68

³⁵ LACKO, Martin. 1988. s. 9

³⁶ FEDOR, Michal. 1969. s. 70

za „odtrhnutú“ a prinavrátenú historickú časť českých zemí, nie za samostatné územie slovenského obyvateľstva. To, čo bolo spočiatku prezentované ako nevyhnutné dočasné unifikačné opatrenie, sa časom stalo normou. Slováci a ich kultúrni a politickí reprezentanti sa i naďalej cítili a považovali za rovnocenných autonómnych partnerov Čechov. Slovákom bolo neformálne prisľúbené, že hneď ako to okolnosti dovoľia, bude ich pozícia v krajine prehodnotená. Boli uistení, že centralistický model je len prostriedkom, ktorý má individuálne bezmocným národom slúžiť ako spôsob na dosiahnutie individuálne nedosiahnuteľnej samostatnosti. Keďže mali Slováci už v polovici 19. storočia vytvorený vlastný politický program, čakali už len na možnosť ho uskutočniť. Vďaka českej ekonomickej a personálnej pomoci nastala po roku 1918 konsolidácia Slovenska, a teda vhodná situácia na slovenskú svojbytnosť pomerne skoro. V odvetviach, kde predtým chýbal personál (školsťvo, štátna správa, doprava a administratíva), bolo čoskoro k dispozícii dostatok slovenského personálu, ktorý mohol dotyčné inštitúcie spravovať vo vlastnej réžii. Prvou svetovou vojnou ťažko postihnuté Slovensko s radosťou privítalo príchod českej pracovnej sily a českého kapitálu, ale už v 30-tych rokoch zaberali tí istí ľudia pracovné miesta, ktoré mohli byť obsadené Slovákmi. Symbolickým heslom, ktoré pripomína túto patovú situáciu, je českými úradníkmi často používané slovné spojenie „nelze vyhovětí“.³⁷

Štátny centralizmus, župná reforma z roku 1925, neustávajúce hospodárske napätie a vznik slovenskej intelektuálnej „strednej triedy“ boli rozhodujúcimi faktormi, ktoré pôsobili v opozícii s tým, o čo sa snažili pražskí politici. Nespokojných Slovákov politicky sústredovala a verejne zastupovala Hlinkova Slovenská ľudová strana a jej vodca Andrej Hlinka.³⁸ Našli sa aj iné politické sily snažiace sa urobiť z tejto idey rukojemníka vlastných plánov. Komunistické spolky, prevažne v rukách nemeckých a maďarských aktivistov, chceli pod záštitou podpory slovenskej autonómie oslabiť existenciu republiky. Ich uvažovanie vychádzalo z presvedčenia, že samostatné Slovensko nemá dlhodobé šance prežiť, a teda by sa týmto spôsobom dal nastoliť stav spred roku 1918. Žiaľ, vďaka chýbajúcemu porozumeniu a záujmu zo strany českých politikov splynula Hlinkova strana v ich očiach so spomínanými iredentistickými skupinami. Slovenskí zástancovia čechoslovakizmu taktiež videli v Hlinkovi svojho politického protivníka. Avšak Hlinkova Slovenská ľudová strana

³⁷ LACKO, Martin. 1988. s. 10

³⁸ Vid' s. 8

si získala polovicu hlasov právoplatných voličov slovenskej národnosti. V závese sa držala Hodžova Agrárna strana a ako tretia sa umiestnila Slovenská národná strana Martina Rázusa (1888–1937), ktorá sa, rovnako ako Hlinkova strana, snažila presadiť slovenskú autonómiu. Slovenskú politickú scénu okrem náboženských rozdielov delila hlavne otázka autonómie – jej zástancovia ju prezentovali ako všeliek na sociálne problémy Slovenska a jej odporcovia v nej, naopak, videli poslednú smietku, ktorá by prevalila stabilitu Československa.³⁹

Čechov však nemôžeme obviňovať z cieleného utláčania a zo snahy zabrániť Slovákom v ich emancipačných snahách. Bola to skôr nevedomosť o stave na Slovensku, nezáujem hlbšie sa zaoberať podnetmi slovenských agitátorov, nepochopenie a bagatelizovanie problémov, ktoré ťažili slovenskú verejnosť. Okrem toho sa naskytovala ďalšia komplikácia, ktorá by mohla ohroziť stabilitu krajiny. V Čechách sa nachádzala početná a silná nemecká menšina. V prípade osamostatnenia sa Slovenska by sa i oni teda mohli usilovať o podobnú úpravu svojho štatusu v republike. Taktiež treba dodať, že iba dvadsaťročná existencia republiky nedala dosť priestoru na vyriešenie problému postavenia Slovákov v republike.

³⁹ LACKO, Martin. 1988. s. 9

2. Zánik Československej republiky a vznik Slovenského štátu

2.1. Posledné roky

I napriek stúpajúcej nespokojnosti Slovákov v spoločnom štáte sa rovnako Čechom, ako i Slovákom, spolunažívanie javilo ako lepšie riešenie v porovnaní so situáciou z obdobia pred vznikom Československej republiky.

Krátko po skončení prvej svetovej vojny sa nemecká menšina, žijúca na území Československa, dožadovala pripojenia pohraničnej oblasti k Nemecku, respektíve k Rakúsku. Z politických a hospodárskych dôvodov vláda Československa podobné pokusy vedome potláčala, niekedy i s použitím násilných prostriedkov. V roku 1924 podpísalo Československo s Francúzskom dohodu, ktorá obom stranám v prípade napadnutia spoločných záujmov garantovala vojenskú pomoc. V roku 1935 podpísalo Československo so Sovietskym zväzom československo-sovietsku zmluvu, podľa ktorej je Sovietsky zväz zaviazaný pomôcť Československu v prípade jeho napadnutia zo strany Nemecka, ale len ak sa konfliktu zúčastňuje aj Francúzsko. Ďalšou zmluvou bola tzv. Malá dohoda s Rumunskom a Juhosláviou z roku 1921, ktorá chránila ČSR v prípade útoku Maďarska alebo Rakúska, nezahŕňala však možný útok Nemecka. Po podpísaní dohody Československa so Sovietskym zväzom sa diplomatické vzťahy medzi Československom a Nemeckom výrazne zhoršili. Napriek tomu, že Beneš západným mocnostiam opakovane prízvukoval, že odstúpenie československého územia Nemecku je nebezpečným diplomatickým krokom, a tým sa zároveň snažil predísť teritoriálnej a politickej izolácii Československa, sa Taliansko, Francúzsko a Veľká Británia rozhodli dňa 29. septembra 1938 uzatvoriť s Nemeckou ríšou takzvanú Mníchovskú dohodu. Francúzsko a Británia nechceli riskovať a dúfali, že takýmto spôsobom predídu ďalším konfliktom s Nemeckom. Táto dohoda, zvaná aj Mníchovský diktát, nariadzovala Československu do 10. októbra 1938 odstúpiť Nemecku pohraničné oblasti, ktoré obývala prevažne nemecká menšina. Tá, zastúpená Sudetonemeckou stranou a Karpatonemeckou stranou, agitovala u Hitlera a požadovala ochranu pred údajným utláčaním. Československo sa tak po rakúskom Anšluse stala ďalším cieľom expanzie Tretej ríše.⁴⁰ Predstavitelia československej vlády síce boli

⁴⁰ LACKO, Martin. 1988. s. 12

v Mníchove prítomní, no na rokovanie mocností neboli pripustení.⁴¹ Neuposlúchnutie tohto nariadenia by malo za následok stratu podpory západných krajín, čím by bolo Československo ponechané napospas Nemecku. Československo tak prišlo aj o bratislavské mestské časti Petržalka a Devín, ktoré boli odstúpené Nemecku. Poľsko využilo situáciu a uzurpovalo si mestá Fryštát a Český Těšín a zo slovenských oblastí Oravu a Spiš.⁴² I keď Maďarsko netrpezlivo čakalo na svoju šancu získať naspäť časti Slovenska, o ktoré prišlo po Trianonskej dohode, tentokrát neuspelo. Avšak, bolo mu pridelené dostatočne veľké územie, aby to malo pre Slovensko katastrofálne následky. Okrem Žitného ostrova prišli Slováci i o značnú časť južných oblastí. Hlavnými komplikáciami boli prerušené železničné trate, ktoré viedli k enormným finančným stratám pre Slovensko.⁴³

Československo malo svoje vnútorné problémy a konflikty záujmov, ale v otázkach zahraničnej politiky bola slovenská i česká verejnosť jednotná. Po Mníchovskom diktáte dosiahla súdržnosť v Československu najvyšší možný bod a zároveň to bolo poslednýkrát predtým, než sa cesty Čechov a Slovákov rozdelili.⁴⁴ Oslabené Československo čelilo ďalšej nástrahe – na Slovensku sa Hlinkova strana stala najsilnejším politickým subjektom, a napriek tomu, že sám Hlinka bol zásadne proti separatistickým návrhom, podporoval extrémne krídlo strany, ktoré tieto návrhy podporovalo. Česká strana predstavu autonómneho Slovenska vnútri federalistickej republiky už dávno odstavila na vedľajšiu koľaj, no slovenská verejnosť a slovenskí politickí vodcovia nie. Trikrát podala Hlinkova strana československej Národnej rade návrh zákona, ktorý by reguloval postavenie Slovenska v ČSR na základe Pittsburskej dohody, a to v rokoch 1922, 1930 a 1938, ale bezvýsledne.⁴⁵

Hitler načrtol otázku samostatnosti Slovenska už pri dohovorochoch o budúcnosti nemeckých častí Čiech. Slovenskí politici, medzi ktorými sa nachádzalo aj separatistické krídlo Hlinkovej strany, zastúpené Karolom Sidorom (1901–1953), Hitlerove ponuky odmietli. Namiesto toho vyhlásili 6. októbra ako jednotné Slovensko v rámci Žilinskej dohody autonómiu, nie však odtrhnutie sa od Československej republiky. Spoločnej republike vyjadrili oddanosť, a podporili tým navonok vnútornú

⁴¹ SCHWARZ, Karl Peter. 1994. s. 130

⁴² ČAPKA, František. 1988. s. 35

⁴³ LACKO, Martin. 1988. s. 21

⁴⁴ KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 72

⁴⁵ KALVODA, Josef. 1998. s. 452

súdržnosť.⁴⁶ Avšak po Mníchovskom diktáte pocítila česká verejnosť vyhlásenie slovenskej autonómie ako jeden z ďalších ťažkých úderov, ktoré mali zničiť Československo. Napriek tomu, že sa Slováci snažili uplatniť si sľúbené požiadavky na politickej pôde štandardnými cestami už niekoľko rokov, zatienilo vynútené splnenie týchto požiadaviek ich nešťastné načasovanie.⁴⁷

Následovný úder na seba nenechal dlho čakať. 2. novembra 1938 doľahlo na Československo nariadenie Prvej Viedenskej arbitráže. Podľa tohto rozhodnutia muselo Československo Maďarsku odstúpiť dodatočné územia na juhu Slovenska. Mali byť sprístupnené do 10. novembra 1938, čiže asi týždeň po rozhodnutí. Arbitráž bola dohodnutá medzi ríšskym ministrom zahraničia Joachimom Ribbentropom (1893–1946) a talianskym ministrom zahraničia Galeazzom Cíanom (1903–1944).⁴⁸

2.2. Vznik Slovenského štátu

Politická situácia sa následkom týchto udalostí začala vyhrocovať. Už za Hlinkových čias bol zavedený systém jednej politickej strany a vedúcou stranou sa stala práve Hlinkova Slovenská ľudová strana. Strana bola spočiatku rozdelená na dva tábory. Zástancom umierneného krídla bol, okrem iných, napríklad Jozef Tiso (1887–1947), ktorý stranu prevzal ako jej nový predseda po smrti Andreja Hlinku v roku 1938. Za umierneného ľudáka sa považoval aj Karol Sidor, budúci veliteľ straníckej paramilitaristickej zložky – Hlinkovej gardy, ktorý bol odporcom českých členov v strane. Za separatistov boli naopak považovaní Alexander Mach (1902–1980), Ferdinand Ďurčanský (1906–1974), Vojtech Tuka (1880–1946) a Karol Murgaš (1899–1972), ktorí sa verejne hlásili k podpore ríšskeho Nemecka a jeho ponúknutú pomoc vítali. Pomoc na seba nenechala dlho čakať, pretože toto radikálne krídlo zintenzívnilo svoju činnosť na Slovensku a rozšírilo a prehĺbilo dobré vzťahy s Nemeckom. Situácia nakoniec eskalovala pokusom o puč, ktorý sa konal v noci z 9. na 10. marca 1939, avšak separatisti boli zastavení Československou armádou. Puč bol následkom Tisovej pasivity a nevôle zakročiť proti separatistom, za čo bol na dôvažok odvolaný z pozície predsedu strany. Na miesto predsedu strany vymenoval

⁴⁶ LACKO, Martin. 1998. s. 14

⁴⁷ KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 72

⁴⁸ LIPTÁK, Ľubomír. 1998. s. 165 – 166

československý prezident Emil Hácha (1872–1945) Karola Sidora. Nemecké sily, ktoré separatistov podporovali a tým chceli prispieť k rozkolu Československa zvnútra, si vzali tieto náhle zmeny za zámienku, na základe ktorej usúdili, že Nemecko musí ísť na pomoc „utláčaným“ Slovákom. Avšak namiesto pomoci sa Slovákom dostalo nemeckého ultimáta. Hitler vyhlásil Tisovo odvolanie za neplatné a 13. marca 1939 ho pozval k sebe do Berlína. Hitler sa snažil donútiť Tisa, aby vyhlásil nezávislosť Slovenska, no Tiso odmietol konať na vlastnú päsť bez predošlej porady so senátom. 14. marca 1939 pod veľkým politickým a časovým nátlakom senát nakoniec rezignoval a vyhlásil nezávislosť Slovenska za platnú. Deň na to, 15. marca 1939, pozval kancelár Hitler do Berlína i prezidenta Háchu. Hácha bol pod politickým nátlakom nútený podpísať včlenenie Čiech a Moravy do Tretej ríše, a to bez porady s parlamentom. Po tomto kroku sa začalo obsadzovanie českých zemí nemeckou armádou.⁴⁹

Vznik Slovenského štátu, neskôr zvaného prvá Slovenská republika, nebol výsledkom aktivizácie obyvateľstva, ktoré by sa snažilo o uvedenie svojho národného politického programu do platnosti. Naopak, bol to dôsledok politickej hry a machinácie medzi Nemeckom a separatistickým krídlom Hlinkovej strany na Slovensku. Verejnosť Slovenský štát akceptovala, no ani vtedy, ani dnes sa jeho vznik nepovažuje za výsledok snahy občianstva o samostatnosť, a teda sa nepovažuje za víťazstvo per se. Aj keď odchod Slovákov u Čechov nevyvolal veľký rozruch, pretože sa Česi zaoberali hlavne svojím vlastným nedobrovoľným začlenením do Ríše, zväčšila sa ešte viac vzdialenosť medzi týmito dvoma národmi. V rozpore s historickými faktami sa dlhý čas hovorilo o zrade Slovenska a jeho hlavnej vine na rozpade Československej republiky. Takého kontraproduktívne názory sa rozširovali najmä z okolia Edvarda Beneša a veľmi ostro naladených kruhov zahraničného vojska. Tieto mylné prvoplánové vysvetlenia sa ľahko množili medzi českou verejnosťou, no bolo dosť i takých, ktorí si uvedomovali, že separatisti neboli zástancami celého slovenského národa.⁵⁰ Vznik Slovenského štátu sa taktiež nezaobišiel bez obety vo forme pohraničných území. 22. marca 1939 bola časť pohraničia, nazývaná *Schutzzone* (ochranná zóna), „rezervovaná“ pre potreby nemeckého vojska. Krátko po vyhlásení slovenskej nezávislosti, ešte v ten istý

⁴⁹ LIPTÁK, Ľubomír. 1998. s. 165 – 166

⁵⁰ KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 74

mesiac, si Maďari privlastnili Karpatskú Rus. Naopak, po porážke Poľska boli Slovensku prinavrátené pohraničné oblasti Orava a Spiš.⁵¹

2.3. Dôvody rozpadu Československej republiky a ich recepcia

Rozpad Československa, jeho domnelé dôvody a následky boli po vojne použité komunistickým režimom ako dobrý základ na budúce propagačné účely. Slovenský štát takmer vždy častovaný prívlastkom „takzvaný“ a bolo prízvukované, že šlo o „bábkový štát“, ktorý nemal so svojimi obyvateľmi nič spoločné a bol vytvorený a držaný pri živote čisto z milosti a ako účelový prostriedok Tretej ríše.⁵² Ešte ku koncu deväťdesiatych rokov 20. storočia bol rozširovaný názor, že v Československu panoval najmä triedny konflikt medzi „buržoáznym“ vedením a pracujúcim ľudom, ktorý zastupovala jedine Komunistická strana Československa. Toto nepriateľské vedenie bránilo robotníctvu Čechov i Slovákov vo vlastnom pozdvihnutí sa.⁵³ Komunistická historiografia sa alibisticky domnieva, že komunisti už v roku 1924 odmietli čechoslovakizmus a myšlienku jednotného spoločného homogénneho národa. Taktiež sa mali údajne stavať proti kvázikoloniálnym praktikám, ktorých sa vláda dopúšťala na Slovákoch. No politika, ktorú strana praktizovala po roku 1945 a najmä po roku 1948, tomu nenasvedčuje.⁵⁴

Po rozpade Československa sa priepasť medzi Čechmi a Slovákami naďalej rozširovala. Napriek tomu, že sa Slovensko muselo vyrovnáť so svojou novou, autoritatívnou a totalitnou vládou, bola situácia v Čechách a na Morave neporovnateľne horšia. Teror, prenasledovanie a cenzúra boli na dennom poriadku a kulminovali vyhladením dedín Lidice a Ležáky v roku 1942.⁵⁵

Okrem historických udalostí nastal rozpad Československa aj z dôvodu vnútorných konfliktov, ktoré komplikovali multietnické spolunažívanie v spoločnom štáte:

⁵¹ ČAPKA, František. 1988. s. 36

⁵² GORIOSOVSKÝ, Miloš. 1979. s. 116

⁵³ HUTIRA, Ivan. *Československé vzťahy-história a súčasnosť*. 1989. Bratislava: Pravda. s. 6

⁵⁴ FALŤAN, Samo. *Slovenská otázka v Československu*. 1968. Bratislava: Vydav. polit. lit. s. 85

⁵⁵ SCHWARZ, Karl Peter. 1994. s. 144

I. Jazykové rozdiely

Dlho po rozpade Československa panovala medzi niektorými skupinami Slovákov predstava, že pražská vláda mala v pláne zaviesť na území Slovenska češtinu ako prvý úradný jazyk. Historické pramene však túto domnienku vonkoncom nepodporujú. Vzájomná zrozumiteľnosť slovenčiny a češtiny umožňovala, aby učitelia, vojaci a úradníci z Čiech a Moravy mohli používať svoju vlastnú reč bez toho, aby to odporovalo platným jazykovým predpisom. Avšak Slovenská ľudová strana a neskôr aj Slovenská národná strana nebola s používaním češtiny na Slovensku spokojná. Žiadali preto, aby sa slovenčina stala jediným úradným jazykom na Slovensku, a aby teda boli všetci úradníci a pracovníci verejnej správy nútení hovoriť po slovensky – v zmysle hesla „na Slovensku po slovensky“. Okrem toho, že jazyk je jednoznačne súčasťou národnej identity, bolo dôvodom, prečo boli nacionalisti zaťažení na rečovú otázku, aj dlhodobý konflikt medzi lingvistami. Napriek tomu, že Slováci považovali svoju reč za bezvýhradne samostatnú, našli sa medzi českými jazykovedcami zástancovia názoru, že slovenčina je len ďalším dialektom češtiny. Československí zákonodarcovia sa nakoniec rozhodli uzákoniť za národný jazyk *čechoslovenčinu* – jazyk, ktorý v podstate neexistoval. Toto rozhodnutie nemalo za úlohu vyriešiť lingvistický konflikt, ale malo slúžiť na demonštráciu vnútroštátnej jednoty a suverenity pomocou spoločného, aj keď imaginárneho, jazyka.⁵⁶

II. Zastúpenie Slovákov v administratíve a štátnej správe

Slovenskí i českí historici sa zhodli, že kultúrny a hospodársky rozmach, aký sa uskutočnil na Slovensku po roku 1918, by bez českej pomoci nebol uskutočniteľný. Aj keď bol v štátnej správe dostatočný počet voľných pracovných miest aj pre Slovákov, dohliadali úrady pri ich prijímaní do zamestnania nielen na ich dostatočnú kvalifikáciu a jazykové schopnosti, ale aj na pozitívne stanovisko k Československej republike. Prijímacie kritéria boli prísne a tí, ktorí nimi neprešli, sa so zarmútením obracali na ľudákov. Situácia sa ešte viac zhoršila počas hospodárskej krízy v tridsiatych rokoch. Centralistické politické strany zabezpečovali v ťažkých časoch pracovné miesta na Slovensku najmä svojim a medzičasom novovzniknutý slovenský

⁵⁶ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století*. Zv. I. 1997. Bratislava: Academic Electronic Press, Ústav T. G. Masaryka. s. 80–82

dorast, medzi nimi aj inteligencia, nenachádzali žiadne uplatnenie. Napriek tomu nemôžeme, s výnimkou armády, tvrdiť, že by Česi niekde tvorili väčšinu zamestnancov. Kde naozaj chýbalo slovenské zastúpenie, bola centrálna správa. I keď nie je zdokumentované koľko Slovákov presne pracovalo na takýchto pozíciách, bolo evidentné, že zo strany ľudí nebola emigrácia Slovákov do českých zemí vítaná. Panovala predstava, že na Slovensku je dostatočný počet pracovných miest pre Slovákov, keby ich neboli obsadili Česi. Ešte stále pretrvávajúci nedostatok kvalifikácie pritom nezohľadňovali. V povojnovej, takzvanej tretej Československej republike, a najmä po roku 1968 už na Slovensku nepracovali žiadni českí úradníci a zastúpenie Slovákov v centrálnej správe bolo adekvátne, ale vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi neboli celkom doriešené.⁵⁷

III. Náboženské rozdiely

Cirkevná a náboženská realita bola v Čechách a na Slovensku veľmi odlišná. České obyvateľstvo bolo na rozdiel od slovenského na ceste ku sekularizácii. V Čechách a na Morave boli zastúpení protestanti, ale tiež katolíci ako pôvodná náboženská skupina a ako následok rekatolizácie. Katolicizmus bol v predošlých obdobiach považovaný za náboženstvo habsburského dvora, a teda nebolo vhodné, aby sa stalo „národným“ náboženstvom. Následkom rekatolizácie stratil protestantizmus na rozšírenosti, a teda tiež nemohol zaujať hlavnú úlohu. Na Slovensku bola naopak dominantná katolícka vetva a vďaka Hlinkovej strane nadobudla aj politické zastúpenie. Hlinkova Slovenská ľudová strana operovala pod heslom „Za boha a za národ“ a prezentovala sa ako opozícia bezbožnej pražskej vlády.⁵⁸ No existovala aj početná protestantská menšina, ktorú politicky zaštitila Hodžova Agrárna strana. Katolíci sa bránili sekularizácii a obávali sa najmä pozemkovej reformy, ktorá by mohla ohroziť cirkevný majetok. Príchodom českých protestantských učiteľov a úradníkov sa napätie ešte zhoršovalo. Česi na Slovensku mali lepší vzťah k liberálnym slovenským protestantom, okrem iného aj kvôli tomu, že oni naďalej používali češtinu ako liturgický jazyk. Čechom sa na druhej strane katolícka obec zdala zaostalá a poverčivá.⁵⁹ Neznášanlivosť Slovákov voči Čechom sa však

⁵⁷ RYCHLÍK, Jan. Zv. I. 1997. s. 86–89

⁵⁸ SCHWARZ, Karl Peter. 1994. s. 111

⁵⁹ RYCHLÍK, Jan. Zv. I. 1997. s. 76–78

čiasťočne zakladala aj na ich správaní sa na Slovensku. Tí, ktorí boli vyslaní na Slovensko, boli často nekvalifikovaní, skorumpovaní a arogantní. Boli hlásené priestupky vojakov, ktorí najmä na východe Slovenska ničili cirkevný majetok katolíkov a pohŕdali tými, ktorí sa zúčastňovali bohoslužieb. Kramár to kládol za vinu svojmu rivalovi Benešovi a jeho vláde a obviňoval ich z nekompetencie a bolševistických manierov.⁶⁰

Po 14. marci sa však Hlinkova garda dočkala svojej pomsty. Posilnení najmä radikálnymi výrokmi svojho vodcu a taktiež kňazov a iných predstaviteľov kléru sa pustili do vyhánania českých obyvateľov. Slovenskí predstavitelia katolíkov pri omšiach často pripomínali ľudu konfesné rozdiely medzi Čechmi a Slovákmi, čím podnecovali nenávisť k českým „heretikom“ a „odrodilcom“, ktorí kedysi založili husitstvo.⁶¹

⁶⁰ KALVODA, Josef. 1998. s. 452

⁶¹ SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda*. 2009. Bratislava: ÚPN. s. 147

3. Odsun Čechov zo Slovenského štátu

Vznik Slovenského štátu, respektíve okolnosti, za ktorých nastal, a bezprostredné dianie, ktoré mu nasledovalo, sú snáď najsmutnejšou etapou spoločných dejín Čechov a Slovákov. Vyhnanie Čechov zo Slovenska, ktoré nabralo rýchle obrátky vyhlásením Slovenského štátu, sa začalo pozvoľna už v októbri 1938, kedy Slováci vyhlásili svoju autonómiu v rámci ešte existujúceho Československa. Vláda ČSR s odsunom v roku 1938 súhlasila a spolu so Slovákami ju aj koordinovala až do rozpadu republiky. Odsun bol ukončený približne v polovici roka 1939. Odsun sa týkal 77 488 českých občanov, ktorí boli poväčšine učitelia, úradníci, žandári alebo vojaci, ktorí mali k 31. decembru 1938 trvalý pobyt na Slovensku. Z pohľadu Slováka bola situácia nasledovná – na úrade, v školách či v iných inštitúciách, všade boli prítomní Česi. Mnohí ich obviňovali z nadradenosti a ziskuchtivosti.⁶² Medzi žandárstvom v niektorých regiónoch bolo tiež mimoriadne veľa Čechov a práve svedkovia z týchto regiónov zažili náhlu výmenu českého osadenstva za lokálne, slovenské.⁶³ Táto výmena, najmä medzi žandármi, mala i svoje tienisté stránky. Tým, že proti českým žandárom brojili zástancovia ľudákov, podrývali nielen ich autoritu, ale aj autoritu ich slovenských kolegov. Boli prípady, keď miestne žandárstvo vďaka takej agitácii ostalo bezzubé.⁶⁴

Nemecký veľvyslanec zhrnul situáciu po vyhlásení vo svojej správe z Bratislavy zo dňa 30. októbra 1938. V nej referuje o vzťahu Slovákov k menšinám, konkrétne k českej:

Rovnako ako Židia, utiekli takmer všetci Česi. Ihneď, ako sa zdalo, že Bratislava nebude nakoniec pripojená k Ríši, vrátili sa pomaly naspäť. Každý zrazu objavuje svoje „slovenské srdce“, kde sa to len dá. Po prevzatí moci Slovákami boli ako „mechom udretí“ a správali sa čo najtichšie. V poslednej dobe sa „pod maskou Slováka“ snažia udržať si aspoň to úradnícke miesto. Špička úradníctva bola nahradená Slovákami. Zdá sa – prinajmenšom dočasne – že i vojsko majú vo svojich rukách Slováci (slovenský najvyšší veliteľ). Aj špička žandárstva je slovenská.⁶⁵

⁶² RADIČOVÁ, Iveta & Koll. *Malé dejiny česko-slovenských vzťahov*. Bd. II. 1994. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku. s. 44

⁶³ RADIČOVÁ, Iveta & Koll. 1994. s. 26

⁶⁴ ROGOVÝJ, Jevgen. „Sociálno-ekonomické aspekty procesu slovakizácie v rokoch 1938 – 1941“ v SOKOLOVIČ, Peter [vyd.]. *Život v Slovenskej republike Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. 2010. Bratislava: ÚPN. s. 38

⁶⁵ SCHWARC, Michal, HOLLÁK, Martin & Kol. 2008. s. 246

Boli to tí istí Česi, ktorí prišli v roku 1918 na Slovensko, aby im pomohli vybudovať krajinu po desaťročiach maďarského útlaku v Uhorsku. Práve im vďačilo Slovensko za rýchly hospodársky, kultúrny a spoločenský rozmach uplynulých rokov.⁶⁷ I tí, ktorí prišli pred dvadsiatimi rokmi, usadili sa, založili si rodiny a zaobstarali si občianstvo, boli často považovaní za nadbytočných.⁶⁸

Na jednej strane je potrebné uznať, že situácia, v ktorej sa nachádzali nezamestnaní bez šance nájsť si uplatnenie doma, musela byť nejakým spôsobom vyriešená. No na druhej strane bolo tragické, ako sa situácia vyhrotila. Hrubá, cielená, nevhodná a často vulgárna kampaň, ktorá sa proti Čechom rozbehla, sa snažila z českých obyvateľov na Slovensku urobiť obetných baránkov, ktorým sa vyriešia všetky problémy. Ešte dnes sú známe heslá ako „Češi peši do Prahy“, „Čecha do mecha a mech do Dunaja“ alebo z textu podobného znenia ako proti Židom: „Slovensko Slovákom, Palestína Židák“.⁶⁹ Veľkú časť viny za nenávistnú kampaň a s ňou spojené násilie niesla Hlinkova garda, ktorej členovia podnecovali v obyvateľoch nenávisť voči Čechom, proti ktorým sa sami dopúšťali násilných deliktov.⁷⁰ Na dôvažok bola Hlinkova garda nasadená ako oficiálna hraničná kontrola, čo často a ochotne zneužívala na vlastné obohacovanie sa odnímaním osobného vlastníctva sťahujúcich sa Čechov. Následkom nespočetných sťažností, ktoré boli podané českým a nemeckým úradom, bola slovenská vláda nútená spôsobiť škody kompenzovať.⁷¹ No v porovnaní s tým, aký enormný majetok po svojom odchode zo Slovenska museli Česi zanechať za sebou, boli straty osobných cenností na hraniciach len maličkosťou. Anexiou Čiech a Moravy k Tretej Ríši bola skonfiškovaná zlatá rezerva nielen českých zemí, ale aj Slovenska. Z toho vyplýva, že v čase svojho vzniku nemal Slovenský štát k dispozícii žiadne krytie svojej meny. Vláda rada vydala nariadenie č. 102/1939, z ktorého vyplývalo, že bez písomného povolenia Slovenskej národnej banky bolo zakázané vyvážať cenné papiere, platidlá akejkolvek krajiny, zlato, cenné kovy a cenné predmety. Bolo dovolené odniesť si

⁶⁶ Vlastný preklad autorky z nemeckého originálu. [poz. aut.]

⁶⁷ RYCHLÍK, Jan. 1997. s. 192

⁶⁸ LACKO, Martin. *Situačné hlásenia náčelníkov január – august 1944*. 2005. Trnava: Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Sv. Cyrila a Metoda. s. 36

⁶⁹ LACKO, Martin. 1998. s. 18

⁷⁰ RYCHLÍK, Jan. 1997. s. 156

⁷¹ RYCHLÍK, Jan. 1997. s. 192

cestovné prostriedky v maximálnej hodnote 100 korún na osobu na mesiac. Českí učitelia, úradníci a vojaci boli týmto nariadením postihnutí najviac.⁷²

Svojimi neslávnyimi hraničnými kontrolami a sprievodnými praktikami sa Hlinkova garda stala neoblíbenou nielen medzi Čechmi, ale aj medzi Slovákmi. Medzi Slovákmi bolo známe, že sa členovia Hlinkovej gardy na hraniciach ilegálne obohacujú na účet vystaľovalcov. Už 14. marca 1939 bol slovenskou vládou vydaný príkaz prísne strážiť slovenské hranice a kontrolovať všetky osoby, ktoré odchádzajú bez udania dôvodu. Nemali dovolené odniesť si so sebou viac ako 500 korún alebo cenné veci rovnakej hodnoty na rodinu. Veľa gardistov sa už od začiatku horlivo hlásilo do pohraničných kontrolných jednotiek. Napriek tomu, že hraničná kontrola bola povinná vystaviť potvrdenie o prevzatí cenností a mala ich následne odovzdať na príslušnom miestnom zastupiteľstve, nebolo zriedkavým dejom, že sa nejaká vkladná knižka alebo šperk stratili. V mnohých prípadoch nebolo ani len vydané potvrdenie o prevzatí. Aj keď bola časom časť skonfiškovaných vecí vrátená, respektíve odškodnená (to sa však týkalo len majetku zanechaného v mieste bydliska, nie skonfiškovaného na hranici), stroskotalo vrátenie majetku práve na chýbajúcom potvrdení o prevzatí. Motivácia členov gardy bola nielen zištná, ale aj ideologicky podmienená. Väčšina Slovákov však takéto počínanie odsudzovala.⁷³

Odsun českého personálu sa v prvej vlne koncentroval najmä na úradníkov. Pražská vláda však nevedela s autonomistickou slovenskou vládou dôjsť k nijakému konsenzu. Edvard Beneš navrhol, aby bol počet českých úradníkov na Slovensku zredukovaný na maximálne jednu tretinu celkového počtu úradníkov na Slovensku. To však zodpovedalo reálnemu počtu českých úradníkov na Slovensku už v tom čase, takže Beneš týmto návrhom v skutočnosti iba prisľúbil, že ďalej nebudú na Slovensko zasielané žiadne dodatočné pracovné sily. Slovenská strana túto ponuku odmietla a ako protiponuku uviedla, že si Slovensko ponechá len úradníkov podľa vlastného výberu.⁷⁴ Ľudáci, ktorí nemali najmenší záujem nechať si akúkoľvek českú menšinu, si chceli ponechať len plne asimilovaných úradníkov, prípadne takých úradníkov, ktorých pozície nevedeli nahradiť slovenskými pracovníkmi. Mnoho Čechov sa ku svojim kolegom zachovalo solidárne a svoje pozície na Slovensku opustilo dobrovoľne, z vlastnej iniciatívy. Mnoho Slovákov protestovalo proti

⁷² ROGOVÝJ, Jevgen. 2010. s. 39

⁷³ SOKOLOVIČ, Peter. 2009. s. 143 – 145

⁷⁴ RYCHLÍK, Jan. 1997. s. 154

vykázaniu Čechov, avšak márne. Napriek tomu bol počet Slovákov v Čechách a na Morave výrazne nižší a mnoho z nich bolo recipročne prepustených z verejnej služby i v rámci privátneho sektora.⁷⁵ V roku 1939 nakoniec došlo k dohode medzi zástupcami českej a slovenskej strany. Na základe tejto dohody bolo prepustených 9 000 českých úradníkov na Slovensku výmenou za všetkých Slovákov pôsobiach na centrálnych úradoch v Prahe.⁷⁶

Medzi odsunutými osobami boli celé české rodiny, ktoré na Slovensku bývali už takmer dvadsať rokov, vybudovali si tu život a Slovensko považovali za svoj domov. Dobový svedok opísal jeden z prípadov nasledovne:

Učila nás pani učiteľka, bola to Češka, bola to veľmi milá a inteligentná osoba. Dneska to viem, že aký vzácny mala prístup k deťom. Pretože si ešte dneska pamätám jej pesničky a niektoré básničky. No a potom sme s hrôzou zistili ako deti, že pani učiteľka plače a odchádza preč. Nevedeli sme si vysvetliť, čo to znamená.⁷⁷

I ľudácka tlač, ako napríklad oficiálny gardistický denník *Gardista*, spustili nepriateľskú kampaň proti Čechom a snažili sa štváť verejnosť proti nim. To, ako aj vyhnanie samotné, vzbudilo v českej verejnosti vlnu protislovenskej nálady, ktorá sa kumulovala už od vyhlásenia autonómie a stupňovala sa proporčne ku zvyšujúcemu sa nacionalistickému vzplanutiu Slovákov. Čím ďalej, tým viac sa v očiach Čechov Slováci stávali separatistami a zradcami spoločného Československa.

Vyhlásenie slovenskej autonómie sa odzrkadlilo aj na Morave a v Podkarpatskej Rusi. Separatistické zoskupenia z oblasti Moravského Slovenska, nazývaného aj Slovácko, sa snažilo s Nemcami vyjednať vlastnú autonómiu alebo sa snažilo so Slovákmí dohodnúť na pripojení Slovácka k Slovensku. No Ríša nehodlala získané teritórium ďalej deliť a zamedzila ďalším jednaniam separatistov so Slovenskom s tým, že je to akt zmenšovania sa Slovenska do vnútropolitických záležitostí Ríše.⁷⁸

⁷⁵ RYCHLÍK, Jan. 1997. s. 156

⁷⁶ RYCHLÍK, Jan. 1997. s. 157

⁷⁷ RADÍČOVÁ, Iveta & kol. 1994. s. 48

⁷⁸ RYCHLÍK, Jan. 1997. s. 161

4. Vývoj tlačných médií v Čechách a na Morave

4.1. Do roku 1918

Dejiny tlačných médií v českom jazyku začínajú v období národného obrodenia, počas revolučných rokov 1848–1849. Toto obdobie prinieslo okrem iného i zastavenie cenzúry a následne bol v roku 1848 založený denník *Národní noviny*, ktorý sa udržal na pulkoch až do čias absolutizmu. Popri *Národních novinách* boli vydávané ďalšie v tejto dobe radikálne demokratické noviny ako *Pražský večerní list*, *Noviny Lipy slovanské* a iné. Na Morave boli v tejto dobe založené *Moravské noviny*. Čoskoro však nastúpil neoabsolutizmus, zvaný aj Bachov absolutizmus⁷⁹, ktorý zabraňoval akejkoľvek voľnej produkcii nezávislých novín a nariadil, aby boli vydávané štátne noviny v českom jazyku. Až krátko pred vznikom konštitučnej dualistickej monarchie Rakúsko-Uhorsko v roku 1867 bola legislatíva týkajúca sa správy médií reformovaná. Prijatím zákonov číslo 6 a 7/1863 zo 17. decembra 1862 sa médiám podarilo dostať sa pod správu ministerstva spravodlivosti. Týmto zákonmi sa síce podarilo zrušiť systém upomienok a udeľovania koncesíí, no potláčanie mediálnej slobody sa tým neskončilo. Taktiež počet tlačovín v českom jazyku, ktorých bolo v tom čase šesť, nezodpovedal počtu tlačovín v nemeckom jazyku, ktorých bolo až sedemdesiatosem. Pre porovnanie sa okrem iného vydávalo osemnásť novín v maďarčine a trinásť v taliančine.⁸⁰ Od roku 1862 sa cenzúra vykonávala pomocou ekonomických prostriedkov. Až do roku 1874 sa musela platiť daň z inzercie, do roku 1894 takzvaná kaucia a do roku 1899 novinový kolok. Od prijatia vyššie uvedených zákonov nebolo možné, okrem iného aj kvôli vysokému počtu tlačovín, vopred kontrolovať a cenzurovať jednotlivé vydania, ale štátna moc a cenzúra sa uspokojili s konfiškáciou závadných vydaní alebo ich častí. Od roku 1869 rozhodovali o nezávadnosti obsahu poroty, ktoré pozostávali z občanov a hlásili jednotlivé delikty zo strany vydavateľov. Protizákonné boli okrem iného urážky cisára alebo členov cisárskeho dvora či vlastizrada. Z tohoto dôvodu mohli úrady trestať len odôvodnené priestupky, inak by riskovali zamietnutie porotou. Reformovaný prístup k cenzúre, ktorý bol nastolený v šesťdesiatych rokoch

⁷⁹ Pomenovaný podľa politika a vtedajšieho ministra spravodlivosti Alexandra von Bacha (1813 – 1893). [poz. aut.]

⁸⁰ KONČELÍK, Jakub a kol. *Dejiny českých médií 20. století*. Praha: Portal. 2013. s. 20

19. storočia, bolo možné prerušiť len krátkodobo, a to vo výnimočných prípadoch, napríklad v prípade vyhlásenia stanného práva.⁸¹

V šesťdesiatych rokoch 19. storočia sa taktiež zmenila politická situácia. V tej dobe liberálna Národní strana sa rozdelila na dva tábory – *staročechov* a *mladočechov*. Staročesi pod vedením Františka Palackého (1798–1876) a Františka Ladislava Riegra (1818–1903) založili svoje vlastné tlačoviny *Národ*, *Národní pokrok*, *Pokrok*, *Hlas národa* a i. Prvý prelom v českom žurnalizme zaznamenávame s príchodom Karla Havlíčka Borovského (1821–1856) a založením jeho *Národních novin*.⁸² *Národní noviny* vychádzali v období od roku 1848 do roku 1850. Zakladateľom *Národních listov*, ďalšieho významného denníka, bol Július Grégr (1831–1896), mladočech a spoluzakladateľ politickej formácie Národní strana svobodomyslná. *Národní listy* boli de facto pokračovaním denníka *Národní noviny* a vychádzali v rokoch 1861 až 1941.⁸³ Obdobím najväčšieho rozmachu boli pre tieto i iné české noviny sedemdesiate a osemdesiate roky, kedy vychádzali dvakrát denne. Spomedzi novín z produkcie staročechov môžeme vyzdvihnúť denník *Národní politika*. Najväčšie politické tlačoviny sa orientovali na českú klientelu strednej a vyššej triedy, obsahom sa odlišovali len čiastočne a hlavne boli veľmi vzdialené od politickej reality, ktorá panovala vo Viedni. Okrem politických novín postupne vznikali aj voľnočasové tlačoviny. Obľúbeným, obsahovo odľahčeným a finančne nenáročným časopisom bol *Brousek*.⁸⁴ Najdlhšie vychádzajúcim časopisom bol *Lumír* založený v roku 1873 Janom Nerudou (1834–1891) a Vítězslavom Hálkom (1835–1874). V rokoch 1878 až 1898 vďačí *Lumír* za svoju beletristickú podobu šéfredaktorovi Josefovi Václavovi Sládkovi (1845–1912).⁸⁵

So zavedením všeobecného volebného práva pre všetkých občanov mužského pohlavia došlo k ďalšej polarizácii spoločnosti, politických strán, a teda aj politických tlačovín. V roku 1893 vznikol denník *Lidové noviny*, zástupca moravských mladočechov, po ňom agrárne noviny *Venkov*, sociálno-demokratické *Právo lidu* a národno-socialistické *České slovo*. Napriek vysokému národno-kultúrnemu rozvoju

⁸¹ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 17 – 19

⁸² OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. *Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami*. 2017. Praha: Academia. s. 20

⁸³ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 19 – 20

⁸⁴ Tamže, s. 21

⁸⁵ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 103

nebolo Čechom umožnené politicky sa osamostatniť a odtrhnúť sa od monarchie. To sa im podarilo vďaka silnému zahraničnému odboju až po ukončení prvej svetovej vojny a rozpade Rakúsko-Uhorska.

4.2. Obdobie Prvej republiky (1918–1938)

Československá republika sa vyznačovala vyspelou modernou žurnalistickou sieťou na európskej úrovni. Tak ako v iných štátoch, i v Československu bolo médiami zaužívané preberanie správ z agentúrneho spravodajstva. Na svetové tlačové agentúry *Reuters* (Veľká Británia), *Havas* (Francúzsko), *WTB* (Nemecko) a *AP* (USA) sa v ČSR napájala Československá tlačová kancelária (ČTK). Táto inštitúcia bola založená 28. októbra 1918. Pod svoju kompetenciu prebrala 14. novembra tiež rakúsku tlačovú agentúru *Korbyro*, respektíve jej pražskú pobočku, a celkovo spadala priamo pod jurisdikciu štátu. ČTK dodávala informácie nielen tlačovým médiám, ale aj rozhlasu a filmovému spravodajstvu. Z ekonomických dôvodov disponovali tlačové médiá prevažne vnútroštátnymi lokálnymi korešpondentmi, ale napr. *Lidové noviny* mali i svojich stálych zahraničných korešpondentov. Medzi polovicou dvadsiatych a začiatkom tridsiatych rokov sa počet redaktorov takmer zdvojnásobil. Na komunikáciu a rozširovanie svojej pôsobnosti v internacionálnom informačnom obchode využívala agentúra spočiatku telefónne spojenie a rádiatelegrafiu, neskôr telex.⁸⁶ Vďaka priaznivej ekonomickej a politickej situácii v novovytvorenej republike dochádzalo k kvantitatívnemu i kvalitatívnemu rozmachu tlačových médií. Okrem iného sa kultúrny, ekonomický a intelektuálny rozmach odzrkadlil aj na stúpajúcej strednej a nižšej vrstve, ktorá mohla čerpať z rôznorodosti ponúkaných médií.⁸⁷ Onedlho bol novinový trh v krajine presýtený prevahou ponuky nad dopytom, čo spôsobilo cenový damping a nadprodukciu zmiernenú vyššími cenami, odzrkadľujúcimi stále narastajúcu kvalitu periodík. Z ekonomického hľadiska sa niektoré tlačiarne pokúšali vyrovnať so stratami neprehľadným financovaním zo zahraničia.⁸⁸ Na rozdiel od krajín západnej Európy, kde noviny spravidla spravovali súkromní vlastníci, patrila väčšina novín v Československu fyzickým

⁸⁶ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 31

⁸⁷ Tamže, s. 32

⁸⁸ Tamže, s. 37

osobám, ktoré boli úzko spojené s politickými stranami.⁸⁹ Nakoľko strany podľa zákona nesmeli vlastniť nehnuteľnosti, a teda ani tlačiarne a vydavateľstvá, boli funkcionári strán v straníckych novinách vedení ako redaktori rôznych rubriík. Táto prax má svoj pôvod ešte v časoch monarchie.⁹⁰ Takto vedené podniky boli však vystavené neistote, napríklad v prípade straníckej krízy. Medzi najväčšie politické vydavateľské domy patrili národno-socialistický *Melantrich*, ktorý disponoval tiež vlastným knižným nakladateľstvom, agrárnické nakladateľstvo *Novina*, národne-demokratická *Pražská akciová tiskárna* (PAT), živnostenská *Čechie*, lidovecká *Československá akciová tiskárna* (ČAT) a *Tempo*, ktoré bolo napojené na Národní ligu a Národné sjednocení, a tiež bolo úspešné aj z komerčného hľadiska, čo sa okrem čiastočne bulvárneho *Tempu* podarilo už len *Melantrichu*. *Melantrich*, pod vedením podnikateľa Jaroslava Šaldu, a *Tempo* Jiřího Stříbrného boli dva najúspešnejšie podniky, ktoré plne využívali nástup platenej inzercie.⁹¹

Tlačová legislatíva vychádzala z dvoch paralelne vyvinutých systémov – rakúskeho pre Čechy a Moravu a uhorského pre oblasť Slovenska. Tieto systémy sa vytvárali separátne od roku 1867 a po vzniku ČSR boli oba prevzaté v danej časti republiky. Dodatočne bol pre celé územie prebratý rakúsky tlačový zákon z roku 1862, rakúsky trestný poriadok pre reguláciu tlačových záležitostí z roku 1873 a uhorský tlačový zákon z roku 1914. Počas dvadsiatich rokov existencie republiky bolo ďalej uzákonených tridsaťštyri dodatočných noriem týkajúcich sa spravovania médií. K zjednoteniu tlačového zákona, respektíve k vytvoreniu jednotného československého právneho rámca v oblasti médií, však nedošlo. Tlačovú slobodu garantovala ústava a cenzúra bola podľa zákona č. 20/1923 povolená len vo výnimočných prípadoch, akými boli zrada štátneho tajomstva, šírenie správ zvelebujúcich trestné činy, výzvy na nedodržanie povinností vyplývajúcich zo zákona a pod. Na základe hore uvedených prečinov nastávala úradom povinnosť skonfiškovať obsah tlačoviny, a v prípade opakovaných priestupkov bol dočasný zákaz vydávať periodikum po dobu od jedného do šiestich mesiacov. Podľa zákona č. 124/1924 bolo možné postihnúť aj jednotlivých zodpovedných redaktorov, a to v prípade krivého obvinenia, urážky na cti a potupy. Tieto delikty sa trestali väzbou do maximálnej dĺžky trvania šiestich mesiacov alebo až dvojročným zákazom

⁸⁹ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 17

⁹⁰ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 40

⁹¹ Tamže, s. 35 – 36

vykonávať novinárske povolanie. Zákon taktiež upustil od kontroly občianskej poroty, ako tomu bolo pred rokom 1918, a rozhodovanie prenechal takzvaným kmeťským súdom, ktoré pozostávali z prevažne zo sudcov z povolania.⁹²

Už začiatkom tridsiatych rokov reagovala vláda na vzostup nacistického Nemecka a jeho expanznú politiku takzvanými malými tlačovými zákonmi č. 126/1933 a 140/1934, ktoré regulovali pouličný predaj a dovoz zahraničných tlačovín. Vo výnimočných situáciách, akými bola napríklad branná povinnosť alebo mobilizácia, ku ktorej došlo 23. septembra 1938, vstupoval do aktívnej platnosti zákon č. 131/1936 o mimoriadnych opatreniach. Taktiež nariaďoval utvorenie centrálnej cenzúrnej komisie. V porovnaní so situáciou pred rokom 1918 môžeme konštatovať, že z dôvodu stúpajúceho ohrozenia Československa Nemeckom boli tlačové zákony oveľa prísnejšie.⁹³ Cenzúra sa okrem nemeckých nacionalistických tlačovín a tlačovín sympatizujúcich s nacizmom týkala aj iných novín, ktoré vykazovali ideové výhrady. Medzi tieto patrili, okrem iného, fašistické a komunistické médiá a tlačoviny militantných katolíkov.⁹⁴

Noviny v prvej československej republike sa venovali niekoľkým univerzálnym publicistickým a spravodajským témam, medzi ktoré patrili politické dianie doma a v zahraničí, hospodárska, spoločenská a kultúrna rubrika, šport a lokálne i regionálne spravodajstvo. V jednotlivých tlačových médiách sa dá pozorovať, ako sa novinári procesne špecializovali na jednotlivé rubriky. V denníkoch boli obľúbené úvodníky, komentáre, glosy a fejtóny. Väčšina sa nezaobišla bez správ zo súdnej siene, nazývaných *soudničky*.⁹⁵ Finančné príjmy pochádzali, okrem štedrej dotácie politických strán, predovšetkým z bohato ilustrovanej komerčnej a čiastočne zo skromnejšej súkromnej inzercie. Svojím všestranným zameraním na agitačnú, komentujúcu, informačnú a v neposlednom rade zábavnú funkciu sa tlač snažila konkurovať čoraz populárnejšiemu rozhlasu a filmografii.⁹⁶

Taktiež postavenie novinárov v spoločnosti prešlo značným vývojom smerom k profesionalizácii. Na konci dvadsiatych rokov pôsobilo v Československu asi 1 300 novinárov, z ktorých viac ako polovicu tvorili Česi a Slováci, ďalej boli silne zastúpení

⁹² KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 33

⁹³ Tamže, s. 34 – 36

⁹⁴ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 13

⁹⁵ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 37

⁹⁶ Tamže, s. 37

Nemci, niekoľko desiatok Maďarov a zvyšok tvorili príslušníci menšín. Najmä ekonomické rozdiely panovali medzi zamestnancami v trvalom pracovnom pomere a tzv. externistami, ktorí poberali honorár podľa počtu riadkov.⁹⁷ Podľa zákona o pracovnom pomere redaktorov č. 189/1936 mali zamestnanci nárok na štyri až šesť týždňov dovolenky a výhodnú nemocenskú v prípade choroby.⁹⁸ V dvadsiatych rokoch sa plat novinára pohyboval medzi 600 a 10 000 korún, pričom priemer bol asi 1 600 až 1 800 korún. Najvyššie platy mala tzv. novinárska elita. Od pozície a miesta pôsobenia záviseli aj prípadné odmeny či trinásty, štrnásty alebo dokonca pätnásty plat. Lepšie platení boli napríklad zamestnanci *Melantrichu*, najhoršie na tom boli novinári pre okrajové, komunistické alebo ľudácke tlačoviny.⁹⁹ Novinári sa už pred prvou svetovou vojnou združovali v rôznych spolkoch verejného aj súkromného charakteru, no cieľená koncentrácia novinárov a snaha o zlepšenie pracovných podmienok a postavenia novinárčiny ako povolania v spoločnosti sa rozbehla až po etablovaní Československa.¹⁰⁰ Až do roku 1909, kedy sa na žurnalistov začalo vzťahovať povinné dôchodkové poistenie, novinárske spolky zastrešovali záujmy a sociálne potreby členov. Okrem už existujúcich spolkov ako napríklad *Spolek českých žurnalistů*, ktorého história siaha až do sedemdesiatych rokov 19. storočia,¹⁰¹ *Jednota českých novinářů* alebo *Syndikát pražských deníkářů* vznikol aj celoštátny *Syndikát československého deního tisku*, neskôr premenovaný na *Syndikát československých novinářů*.¹⁰² Vedúcim tohto organizačného a odborového hnutia bol známy redaktor Jiří Pichl (1872–1952). V tom čase však ešte neexistoval žiadny vysokoškolský inštitút, ktorý by cielene pripravoval poslucháčov na povolanie novinára. Jediná inštitúcia, ktorá sa čiastkovo zaoberala médiami, bola vyššia odborná *Svobodná škola politických nauk*, ktorá sa venovala okrem iného aj výskumu verejnej mienky a vydávala publikácie o žurnalizme. Táto škola ponúkala dvojročný odbor zvaný *Věda o novinářství*.¹⁰³

⁹⁷ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 65

⁹⁸ Tamže, s. 67

⁹⁹ Tamže, s. 66

¹⁰⁰ CEBE, Jan. „Národní svaz novinářů 1939-1945: Činnost Novinářské organizace během okupace a její reflexe v období poválečném.“ s. 37 v GEBHART, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara, KRIŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. 2010. Praha: Karolinum. s. 37 – 54

¹⁰¹ Tamže, s. 37

¹⁰² KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 67

¹⁰³ Tamže, s. 68

4.3. Rozdelenie tlačných médií v ČSR

Sieť tlačovín v republike bola mimoriadne hustá a rozložená po celom území. Pravda, veľké denníky a magazíny sa koncentrovali predovšetkým v hlavnom meste, ale na regionálnej úrovni bolo vydávaných množstvo menších periodík, ktoré pokryli dopyt i v mikroregiónoch. Nie vždy išlo o samostatné noviny. Niektoré samostatné noviny mali hlavičkový charakter a preberali časti obsahu z väčších, materských novín. Postupom času narastal aj celkový počet vydávaných novín. V roku 1920 to bolo 2 250 titulov, v roku 1925 počet narástol na 2 800 a rapídny nárast zaznamenávame v roku 1930, kedy počet tlačovín dosiahol 4 000 titulov.

4.3.1. Stranická tlač

Československá národní demokracie (ČND) a Národní sjednocení (NSj)

Národno-demokratická tlač, reprezentovaná *Národním sjednocením*, vznikla fúziou *Československej národnej demokracie*, *Národnej ligy* (NL) pod vedením Jiřího Stříbrného (1880–1955)¹⁰⁴ a *Národní fronty* (NF) Františka Mareša (1857–1942). Šlo o konzervatívne, nacionalisticky orientované spoločenstvo, ktoré otvorene vystupovalo proti politike hradu. Kvôli snahe získať si širšiu čitateľskú základňu, najmä z radov nižšej spoločenskej vrstvy, sa NSj v druhej polovici tridsiatych rokov uchýlila k nacionalisticko-šovinistickej rétorike. Zastupovali najmä majetnú sociálnu vrstvu, resp. strednú vrstvu, ktorá inklinovala k nacionalizmu. Najmä po vstupe Československej národnej demokracie do spolku bolo Sjednocení brané ako krajne pravicové zoskupenie s vedením pozostávajúcim z mladočechov. Sjednocení malo k dispozícii *Pražskú akciovú tiskárnu*. Ako večerník pre oblasť hlavného mesta vychádzal v rokoch 1925 – 1938 *Národ*. Stranu podporovali aj regionálne denníky ako plzenský *Český deník*, olomoucký *Pozor*, *Moravskoslezský deník* s centrárou v Moravskom Olomouci či *Obzor* z Přerova. Hlavným periodikom *Pražskej akciovej tiskárny* boli však mladočeské *Národní listy*. Tradícia *Národních listov* siaha do polovice 19. storočia, kedy sa noviny radili medzi liberálnu tlač. Politické smerovanie denníka sa riadilo vedúcimi strany Karlom Kramářom (1860–1937), Aloisom Rašínom (1867–1923) a Viktorom Dykom (1877–1931), ktorý patril medzi pozoruhodných

¹⁰⁴ Vid' s. 33

autorov úvodníkov. K redaktorom *Národních listov* patrili zvučné mená novinárov Vincenca Červinku, Karla Policara, Vojtecha Holečku, Antonína Pinpera, zodpovedného za hospodárske správy, Miroslava Rutteho z kultúrneho okienka, redaktora športových správ Viléma Henry-Heinza a iných.¹⁰⁵ Širokej verejnosti azda najznámejšími menami sú bratia Josef a Karel Čapkovci, ktorí prešli z *Národních listov* do *Lidových novin*. Dôvodom bola Kramářova antipatia voči prezidentovi Benešovi a jeho politike. Čapkovci sami boli zástancami humanistickej demokracie, a zvolili preto im politicky bližšie *Lidové noviny*.¹⁰⁶

Meno Jiřího Stříbrného sa skloňuje najmä v spojení s bulvárnymi plátkami. Stříbrný bol jeden z hlavných členov *Československej strany socialistickej*, no po tom, čo sa dostal do otvoreného politického konfliktu s Edvardom Benešom, bol vylúčený zo strany. Niekoľkonásobný minister a hlavný predstaviteľ strany sa s politickou likvidáciou však odmietol zmieriť a rozhodol sa čeliť svojim oponentom nie na politickom, ale na mediálnom poli. Nasledovalo založenie vydavateľstva *Tempo*, ktoré sa sústreďovalo najmä na bulvárnu tlač a slúžilo ako nástroj v Stříbrného boji proti jeho politickým oponentom, medzi ktorých sa radili nielen socialisti, ale aj komunisti, ľavica, agráристи, živnostníci a ľudovci. *Tempo* vydávalo najmä večerné noviny *Večerní list* a *Polední list*. *Expres*, príznačný najmä tým, že bol tlačený na ružovom papieri, sa venoval exkluzívne nešťastiam a kriminálnym prehreškom a časopis *Šejdrem* bol notoricky známi agresívnou satirou. Mnohé časopisy z dielne Stříbrného, zvané aj „stříbrňácké“ alebo „šejdrstické“, padli za obeť cenzorom. Okrem vražd a tragédií sa venovali celebrityným škandálom a politickým oponentom Stříbrného. Sám *Šejdrem* bol orgánmi zakázaný v roku 1933.¹⁰⁷

Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (RSZaML)

Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, zvaná aj agrárna strana, vznikla v roku 1922 z pôvodnej *Republikánskej strany českého venkova*. Vedúca strana v štátotvornom procese Československa obhajovala najmä záujmy statkárov a zámožných sedliakov, ale navonok sa prezentovala ako strana poľnohospodárov a vidiečanov. Jej korene siahajú k stavovskému agrárnemu hnutiu deväťdesiatych

¹⁰⁵ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 44

¹⁰⁶ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 107

¹⁰⁷ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 52 – 53

rokov 19. storočia a počas prvej republiky sa mnohí z jej členov stali premiérmi. I keď strana predstavuje prvorepublikovú demokraciu, utvorila sa v nej interne pravicová frakcia, ktorá v tridsiatych rokoch otvorene sympatizovala s krajinou pravicou.¹⁰⁸

Hlavným médiom strany bol denník *Venkov*. Jeho silnými stránkami bolo predovšetkým ekonomické, najmä poľnohospodárske spravodajstvo. Naopak ako slabé sa dajú opísať rubriky venované zahraničnej politike a kultúre. Kvalitatívne by sa *Venkova*, ako celkovo agrárnickej tlači, dala vyčítať nižšia kvalitatívna úroveň, ale vďaka celoplošnému rozšíreniu sa novinám tejto strany podarilo spropagovať a spopulárniť moderné poľnohospodárske metódy. Pod vedením konzervatívneho sympatizanta strany, Jozefa Vraného, pôsobili v redakcii konzervatívci Ferdinand Kahánek, Vladimír Krychtálek, externisti Jaroslav Hilbert a Antonín zodpovedný za divadelné správy a Martin Brousil, ktorý sa venoval filmu. Vraného nástupca bol novinár Rudolf Halík. Okrem *Venkova* vychádzal bulvárne ladený *Večer* pre pražské publikum, *Lidový deník* určený pre vidiek a v neposlednom rade brnenská *Svoboda*.¹⁰⁹ Stranícke noviny agrárikov vychádzali v *Českomoravských podnikách tiskařských a vydavatelských*, ktoré sa v roku 1930 premenovali na vydavateľstvo *Novina*. Vzhľadom na prioritné postavenie straníckej propagandy pred ekonomickými záujmami podniku nebolo vydavateľstvo komerčne úspešné.¹¹⁰ V neposlednom rade stojí za zmienku časopis *Brázda*, založený v roku 1920, ktorý bol určený najmä mladším členom strany.¹¹¹

Československá živnostensko-obchodnícka strana středostavovská (ČŽOSS)

Československá živnostensko-obchodnícka strana středostavovská, skrátene nazývaná živnostenská strana, vznikla rok po vzniku republiky a v jej záujme bolo ochrániť živnostníkov a maloobchodníkov, čiže strednú triedu, pred veľkokapitálom a masovou produkciou. Bola exkluzívne stavovskou stranou, ale kvalita jej tlačových médií nebola vysoká. Stranícke noviny sa venovali hlavne diania v strane a hospodárskym otázkam, ktoré sa bezprostredne týkali živnosti a maloobchodu.

¹⁰⁸ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 45

¹⁰⁹ Tamže, s. 46

¹¹⁰ Tamže, s. 45

¹¹¹ Tamže, s. 54

Noviny taktiež stranu príliš idealizovali a v tridsiatych rokoch sa nevyhli ani bulvárnemu obsahu. Hlavným tlačovým orgánom strany bola *Reforma*, ktorá vychádzala do roku 1932, kedy bola nahradená *Národním středem*. K ďalším tlačovinám patril *Nový večerník*, nahradený v roku 1924 *Novým deníkom*. Všetky vyššie vymenované médiá vydávala tlačiareň *Čechia* na čele s predsedom strany Jozefom Václavom Najmanom. Na Morave strana vydávala olomoucký *Československý deník*, neskôr premenovaný na *Moravský deník*. Zodpovednosť za ne niesol Rudolf Mlčoch, stranícky konkurent Jozefa Václava Najmana. Nakoľko na Morave strana nedisponovala žiadnou vlastnou tlačiarňou, musela svoje regionálne noviny vydávať externe. To spôsobovalo časté finančné problémy a v roku 1932 tieto periodiká zanikli.¹¹²

Československá strana lidová (ČSL)

Československá strana lidová vznikla krátko po vzniku republiky spojením českých a moravských konzervatívnych strán kresťanského a sociálneho zamerania. Bola hlavným zástupcom kresťanských spoločenských a kultúrnych hodnôt, politického katolicizmu a rímskokatolíckej cirkvi. Napriek tomu, že utvorenie Československej republiky a nasledovne jej vlád sa nieslo v protikatolíckom duchu, sa strane vďaka jej predsedovi Janovi Šrámkovi podarilo presadiť v týchto vládach a v tridsiatych rokoch bola jedným z demokratických pilierov protifašistického odporu. Šrámek bol populárny najmä na Morave a pod jeho taktovkou v Brne vychádzal *Den* a v Olomouci *Našinec*. Českomoravské tlačové médiá strany mali hlavne regionálny charakter a nemohli konkurovať straníckej tlači veľkých strán. Hlavným médiom boli *Lidové listy*, ktoré od roku 1922 vychádzali v *Československej akciovej tiskárni* (ČAT). Politicky sa denník staval k politike hradu nestálo – raz so súhlasom, inokedy s odporom. Kultúrne sa orientoval konzervatívne a medzi jeho prispievateľmi nachádzame pestrú skupinu rôzne orientovaných novinárov – stredo-lavicový František Světlík, masarykovský Jozef Doležal, konzervatívny Bohumil Strašek a Jan Scheinost, známy organizovaním fašistického hnutia. Zo všetkých však najviac vynikal rozhladený Alfred Fuchs, ktorý sa zaslúžil o spopularizovanie katolíckych hodnôt. Ďalšie periodikum *Lid* bolo určené predovšetkým vidieckemu čitateľstvu. Pre publikum v hlavnom meste vychádzali *Pražský večerník* a starý katolícky list

¹¹² KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 44 – 45

Čech, ktorý však nesúhlasil s vedením strany a staval sa voči jej rozhodnutiam kriticky. Dá sa povedať, že práve vnútorné nezrovnalosti v strane boli jednou z jej najslabších stránok.¹¹³

Československá strana národně socialistická (ČSNS)

Československá strana národně socialistická vznikla v roku 1926 z pôvodnej Československej strany socialistickéj. Táto vo svojich počiatkoch stredo-lavicová strana sa pokúšala skombinovať nacionalizmus so socializmom. Svojimi postojmi bola priaznivo naklonená hradnej línii a po vylúčení Jiřího Stříbrného zo svojich radov sa posilnilo najmä postavenie Edvarda Beneša. Najsilnejšiu podporu mala strana v Prahe, respektíve vo väčších mestách. Na vidieku, predovšetkým na Morave, mala naopak najmenší vplyv. Jej priaznivcami boli drobná inteligencia, pozostávajúca prevažne z učiteľstva, remeselníci a robotníci naklonení vláde. Jej hlavnou voličskou základňou bola teda stredná a nižšia spoločenská vrstva.

Denník *České slovo* bol hlavným tlačovým orgánom strany a od svojho začiatku v roku 1907 vychádzal vo vydavateľstve *Melantrich*. Napriek relatívne nízkemu nákladu bol denník výborne obsadený. Medzi jeho hviezdy patrili okrem iných Luděk Stránský, Rudolf Kepka, Otakar Skápala, Ivan Herben, Karel Zdeněk Klíma, organizátor novinárskeho syndikátu Jiří Pichl či vedúci kultúrnej zložky Josef Hora. Známe, pre *Melantrich* typické ilustrácie, dodávali napríklad výtvarník Josef Lada či karikaturista František Bidlo. Večerné vydanie straníckych novín vychádzalo od roku 1923 pod vedením Františka Frabšu a nieslo názov *Večerní České slovo*. Vďaka odľahčenejšiemu obsahu s dôrazom na spravodajstvo, šport a zábavné okienko sa stalo večerníkom s najvyšším nákladom v celej republike. Regionálne vydania tohto večerníka obsahovali takzvané mutačné stránky, ktoré boli adaptované na ten-ktorý región. Okrem vyššie uvedených novín vychádzal pražský ranník *A-zet*, *Telegraf*, ďalej *Moravské slovo*, *Večerní Moravské slovo* a ostravská verzia ranného a večerného *Českého slova*.¹¹⁴ Všetky menované periodiká vychádzali, rovnako ako *České slovo*, vo vydavateľstve *Melantrich*, ale na rozdiel od *Českého slova* sa prezentovali ako nezávislé spravodajské inštitúcie, čo však neznamenal, že neboli nástrojom straníckej propagandy. *Melantrich* vydával veľké množstvo rôznorodých

¹¹³ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 46–47

¹¹⁴ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 18–19

tlačovín, ktoré mali vo veľkej väčšine za úlohu ovplyvňovať politické zmýšľanie čitateľov. Napriek tomu boli politické ciele podradené komerčnému úspechu. *Melantrich* bol priekopníkom v priemysle tlačených médií a smerodajnou veličinou v orientácii podniku bol predovšetkým zisk. Ten mu zabezpečovala zábavné čítanie s miernym nádychom neurážlivého bulváru. *Melantrich* preorientoval zo straníckej tlačiarne na tlačový koncern jeho hlavný vedúci Jaroslav Šalda. Na rozdiel od iných tlačiarňí, podriadených svojim politickým stranám, sa *Melantrichu* podarilo tento koncept obrátiť naruby. Bola to skôr strana, ktorej tlačové orgány boli závislé na *Melantrichu*. Avšak noviny a časopisy, ktoré sa oficiálne nepokladali za stranícku tlač, neformálne stranu podporovali. *Melantrich* mal v Československu pobočky v dvadsiatich deviatich mestách a v tridsiatych rokoch vydával jedenásť denníkov, asi šesťdesiat regionálnych týždenníkov a viac ako sto ďalších tlačovín.¹¹⁵

Československá sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD)

Československá sociálně demokratická strana dělnická bola hradnej politike pozitívne naladená strana, ktorá tvorila kompromis medzi marxizmom a modernými snahami o reformy, ktoré sa nevylučovali so sociálnym poňatím strany. Bola to štátotvorná ľavicová strana, ktorej voličskou základňou bola ľavicová inteligencia a kvalifikovaná robotnícka vrstva. Strana sa vyprofilovala na modernú sociálne-demokratickú voľbu najmä po odchode časti jej členov do práve vzniknutej komunistickej strany v rokoch 1920 až 1921. Začiatkom dvadsiatych rokov bola sociálne-demokratická tlač pomerne málo rozšírená, resp. nevychádzala vo vysokom náklade. Koncom dvadsiatych rokov už do jej portfólia patrilo päť denníkov a asi sedemdesiat politických listov. Ústredným straníckym tlačivom bolo *Právo lidu*. Tento denník, založený v roku 1897, vychádzal v straníckej tlačiarňi *Lidová knihtiskárna*, ktorá sa nachádzala v centrále strany, v *Lidovom dome* v Prahe. Denník bol určený politicky uvedomelému čitateľovi a v tridsiatych rokoch sa ostro stavал k fašistickému zmýšľaniu. Vďaka svojej serióznosti a vedeniu pod dozorom úspešného politika sociálnej demokracie Josefa Stivína (1879–1941) sa tešil rešpektu novinárskej obce. Ako jeden z mála denníkov malo *Právo lidu* aj svojho zahraničného korešpondenta v Paríži a Londýne. Bol nim rozhladený Gustav Winter. K ďalším zvučným menám spomedzi spravodajcov patrili Josef Martínek, Vincenc Charvát, Matěj Piša či

¹¹⁵ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 47–49

neskorší držiteľ Nobelovej ceny za literatúru Jaroslav Seifert (1901–1986).¹¹⁶ Večerné vydanie denníka nieslo názov *Večerník práva lidu* so svojím hlavičkovým vydaním pre vidiek nazývaným *Přítel lidu*. Jeho brnenská verzia z konca dvadsiatych rokov sa nazývala *Moravský Přítel lidu*. Odľahčené, podľa niektorých až príliš bulvárne *Ranní noviny*, vychádzali od roku 1937 a snažili sa konkurovať iným zábavným plátkom. Dvojitou premenou prešiel pôvodne sociálno-demokratický titul *Rovnost* založený v roku 1885. *Rovnost* si v dvadsiatych rokoch na čas osvojila komunistické smerovanie, ale koncom 20. rokov sa vrátila k svojmu sociálno-demokratickému pôvodu. Regionálne ďalej vychádzali *Duch času* v Moravskej Ostrave a plzenská *Nová doba*.¹¹⁷

Komunistická strana Československa (KSČ)

Komunistická strana Československa sa utvorila v roku 1921 odštiepením sa od už menovanej *Československej sociálne demokratickej strany dělnickéj*. Okrem formálnej a ideovej odluky sa viedol boj o centrálu strany, *Lidový dom* v pražskom Novom Meste.¹¹⁸ Nakoľko centrála aj s tlačiarňou pripadli sociálnym demokratom, bola *Komunistická strana Československa* nútená zabezpečiť si vlastnú centrálu. Bol ňou *Lidový dom* v pražskom Karlíne a jeho tlačiareň sa nazývala *Grafia*. KSČ sa ihneď po svojom vzniku v roku 1921 stala súčasťou Tretej internacionály, a teda bola veľmi silne ovplyvnená ruskou komunistickou stranou, ktorej predstavu proletárskej revolúcie nadšene zdieľala. Na rozdiel od mnohých iných komunistických spolkov v Európe operovala v absolútnej legalite a tešila sa masovej popularite medzi mládežou, robotníckou vrstvou a ľavicovými intelektuálmi.¹¹⁹ Dôsledkom boľševizácie strany sa v roku 1929 do popredia dostali totalitné frakcie a mladá stalinistická generácia, ku ktorej patrili i neskorší prvý komunistický prezident Klement Gottwald (1896–1953). Po odlúčení sa od sociálnych demokratov prevzalo vedenie strany niekoľko etablovaných regionálnych periodík, napríklad *Svobodu* v Kladne či už spomínanú *Rovnost* v Brne. Časť z nich sa po čase vrátila k sociálno-demokratickému vedeniu, iné sa stali hlavičkovými odnožami *Rudého práva*, vedeného Bohumírom Šmeralom. *Rudé právo* a jeho večerné vydanie

¹¹⁶ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 114

¹¹⁷ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 49 – 50

¹¹⁸ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 20

¹¹⁹ Tamže, s. 12

Večerník Rudého práva, neskôr premenované na *Rudý večerník*, boli hlavnými tlačovými orgánmi strany. I keď prevzali štruktúru podobnú demokratickým denníkom, obsahovo boli zaťažené komunistickou propagandou a straníckou ideológiou. Bolševizáciou strany v roku 1929 prišla redakcia o veľký počet avantgardných básnikov-prispievateľov a spisovateľov i o väčšinu uvedomelejších novinárov. Bol medzi nimi napríklad Karel Teige (1900–1951), ktorý patril medzi všestranne nadané osobnosti medzivojnovnej avantgardy.¹²⁰ Noviny si kvalitatívne pohoršili z už i tak slabej čitateľnosti a schopní žurnalisti, ktorí sa rozhodli ostať, boli v neustálom konflikte so straníckym vedením. Komunistická stranícka tlač trpela svojím účelovo propagandistickým charakterom, k čomu prispeli taktiež neustále vnútrostranícke boje o moc.¹²¹

Národní obec fašistická (NOF)

Hnutie *Národní obec fašistická* bolo vedené Radolom Gajdom a vzniklo v roku 1927. Baštou tohto hnutia bol najmä juhovýchod Moravy, ale v ostatných oblastiach získal len slabú alebo nulovú podporu. Medzi zástancami tejto strany vynikali najmä živnostníci. O produkciu fašistických tlačovín sa zaslúžil najmä vzdelanec Jan Scheinost. Hlavným straníckym týždenníkom, a po nejakú dobu i denníkom, bola *Říšská stráž*, po nej *Stráž Říše* a neskôr *Fašistické listy*. Okrem NOF boli známe hnutia *Vlajka* a *Národní liga* na čele s Jiřím Stříbrným. Fašistická tlač bola kvantitatívne obmedzená svojou malou populárnosťou medzi ľuďmi a kvalitatívne taktiež nevynikala.¹²² Znepokojujúce boli ich antisemitické verejné útoky a vydávanie *Kalendáře jihočeských fašistů*, obsahujúceho celú plejádu antisemitických obrázkov takzvaného „talmudského Žida“¹²³, hanebných básní, hesiel a iných textov.¹²⁴

¹²⁰ BUDÍN, Stanislav. *Jak to vlastně bylo*. 2007. Praha: Torst. s. 114

¹²¹ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 50–51

¹²² Tamže, s. 42

¹²³ Stereotypické zobrazenie židovského obchodníka s výrazným nosom a mädlíacimi rukami. [poz. aut.]

¹²⁴ BRABEC, Jiří. *Panství ideologie a moc literatury*. 2009. Praha: Akropolis. s. 167

4.3.2. Nezávislá tlač

Lidové noviny

Lidové noviny, s pôvodným sídlom v Brne a neskôr v Prahe, patrili rodine Stránských, na čele so zakladateľom Adolfom Stránským (1855–1931) a neskôr jeho nástupcom, synom Jaroslavom (1884–1973). Práve Jaroslavovi sa podarilo z *Lidových novín* vybudovať úspešné vydavateľstvo. Aj keď boli *Lidové noviny* nestranickým denníkom, bolo evidentné, že sympatizujú s politikou hradu, s kultúrnym liberalizmom a demokratickým spoločenským princípom. Noviny boli určené hlavne inteligencii, ktorú si získali aktuálnym spravodajstvom a vecným politickým komentárom. *Lidové noviny* sa od ostatných denníkov odlišovali experimentovaním vo vizuálnej a koncepcnej stránke a ako jedny z mála sa dajú považovať za denník na európskej úrovni. Za výtvarnú stránku zodpovedal Eduard Milén, významným šéfredaktorom bol Arnošt Heinrich a medzi redaktorov sa radí Karel Zdeněk Klíma, Ferdinand Peroutka, bratia Čapkovci, Zdeněk Smetáček a Rudolf Tesnohlídek. Ako jedny z mála denníkov mali *Lidové noviny* zahraničných spravodajcov v Londýne, Paríži i vo Viedni.¹²⁵ *Lidové noviny* boli síce začiatkom roku 1939 na Slovensku zakázané¹²⁶, avšak v Protektoráte Čechy a Morava sa do roku 1944 tento denník udržal ako jediný z dvoch denníkov v Brne, a jeden z dvanástich denníkov celkovo.¹²⁷

Přítomnost

Přítomnost bola politická revue vedená Ferdinandom Peroutkom, známom z *Lidových novín*. Okrem neho prispievali do *Přítomnosti* aj mnohí iní členovia z redakcie „lidoviek“. ¹²⁸ *Přítomnost* bola politicky neutrálna tlačovina založená v roku 1924 a venovala sa predovšetkým fundovanej analýze tém z oblasti politiky, umenia, spoločnosti, kultúry a ekonomiky.¹²⁹

¹²⁵ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 41 – 42

¹²⁶ Vid'. s. 124

¹²⁷ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 100

¹²⁸ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 23

¹²⁹ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 54

Národní osvobození

Národní osvobození vychádzalo od roku 1924 až do roku 1939. Bol to taktiež kultúrne liberálny a politicky proreformistický denník, ktorý zdieľal vládne ustanovizne. *Národní osvobození* sa vyznačovalo serióznym a vecným spravodajstvom, objektívnym zhodnotením politického diania a vysokou úrovňou prejavu. Noviny boli podporované Československou obcou legionárskou (ČsOL), zväzom legionárov prvej svetovej vojny, z ktorého radov pochádzala aj vedúca osobnosť novín, Lev Sychrava. *Národní osvobození* vychádzalo vo vydavateľstve *Pokrok*.¹³⁰

Národní politika

Národní politika bola založená už v osemdesiatych rokoch 19. storočia a vyznačovala sa širokým záberom spravodajských tém. Obľúbila si ju najmä nižšia a nižšia stredná vrstva, a to vďaka populárnej inzertnej sekcii. *Národní politika* vychádzala vďaka svojej obľúbenosti vo vysokom náklade. Politicky bol denník orientovaný pravicovo a podporoval najmä strany Československá národní demokracie a neskôr Národní sjednocení. K jej hlavným postavám patrili nacionalisticky zmýšľajúci Lev Borský a krajne pravicovo orientovaný Stanislau Nikolau.¹³¹

4.3.3. Voľnočasová tlač

V prvej československej republike sa vydávalo množstvo voľnočasových časopisov rôznych formátov a periodicity. Patrili medzi ne časopisy zamerané na zábavu, rodinu, šport, hospodárstvo, priemysel, techniku, poľnohospodárstvo, záhradníctvo, zdravie, vedu, umenie, náboženstvo, cestovanie, turizmus, kúpeľníctvo či vzdelávanie. Časopisy ďalej viedli mnohé spolky a organizácie, ktorých zameranie bol mnohostranné.¹³²

Okrem čisto politických tlačovín existovali aj politicko-kultúrne alebo kultúrne a umelecké časopisy, ktoré sa však často nezaobišli bez straníckeho vplyvu.

¹³⁰ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 42

¹³¹ Tamže, s. 42

¹³² Tamže, s. 56

Rozmanité portfólio mala napríklad Komunistická strana Československa, ktorá vydávala časopisy *Tvorba*, *Proletkult*, *Var*, *Červen*, *Kmen*, *U-blok* a iné. Pod záštitou básnika Karla Teigea vychádzali časopisy literárnej avantgardy *Pásmo* a *ReD*, ktoré mali ideovo blízko práve ku komunistom. Naopak, časopisy ako *Rozmach*, *Na hlubinu*, *Akord* a *Řád* vychádzali vďaka podpore katolíckych kruhov a vyznačovali sa skalným konzervativizmom a vysokou úrovňou.¹³³ Medzi hodnotné brnenské časopisy patrili, okrem iných, *Host*, *Horizont*, *Telehor* a *Index*.¹³⁴ Ojedinelým úkazom vo svete literárnej kritiky je zaiste *Šaldův zápisník*, dielo kritika, novinára a spisovateľa Františka Xavera Šaldu (1867–1937).¹³⁵

Okrem Stříbrného bulváru¹³⁶ bolo hlavným producentom voľnočasových periodík vydavateľstvo *Melantrich*. Jeho hlavnými publikáciami boli ilustrované časopisy, najmä týždenníky *Pražský ilustrovaný zpravodaj* a *Hvězda*. Oba informovali čitateľov o aktuálnom kultúrnom a spoločenskom dianí. Hlavnými aktérmi boli vysoká spoločnosť, umelci a herci. Mladšie publikum si osvojilo *Ahoj na nedeli*. Do skupiny agrárnických časopisov radíme kultúrny a spoločenský *Salon*.¹³⁷

Aj ženy mali svoje vlastné časopisy. Ako voličky ich oslovovali politické publikácie, ale na voľný čas boli určené časopisy s výhradne ženskou tematikou. *Melantrich* ako priekopník vydával dvojtýždenník *Eva* a mesačník venovaný móde s názvom *Vkus*. Konzervatívne vydavateľstvo *Rodina* venovalo ženám *List paní a dívek*. V neposlednom rade treba spomenúť stále sa rozrastajúce publikácie pre deti. Azda najznámejší bol *Mladý hlasatel* z produkcie *Melantrichu*, v ktorom boli publikované prevratné komixové príbehy Jaroslava Foglara *Rychlé šípy*. Ďalším melantrišským časopisom bol *Rozruch*, ktorý o popularitu bojoval s *Rodokapsom*. V nakladateľstve *Rodina* vychádzali časopisy *Punta*, *Malý čtenář* a *Mladý svět*.¹³⁸

¹³³ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 143

¹³⁴ Tamže, s. 103

¹³⁵ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 150

¹³⁶ Vid' s. 37

¹³⁷ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 55

¹³⁸ Tamže, s. 55

4.4. Obdobie „druhej“ Československej republiky (1938 – 1938) a začiatky Protektorátu (1939 – 1945)

Koncom tridsiatych rokov 20. storočia sa dôsledkom stúpajúceho ohrozenia menila tvár umenia, kultúry i médií. Ich úlohou sa namiesto autonómnej produkcie stalo podriadenie sa ideám povznesenia národa a utužovania národnej jednoty. Štát si dal za úlohu dozeráť nad týmito primárnymi funkciami a dožadoval sa toho, aby boli tieto idey hlavným cieľom tvorcov i recipientov umenia a médií. Môžeme však skonštatovať, že táto požiadavka nenarazila na nijaký odpor. Verejnosť, umelci a novinári zdieľali vládny sentiment. Nevôľa produkovať a ponúkať knižné preklady sa zhodovala s nevôľou cudzojazyčné preklady kupovať. Čím ďalej tým, viac sa Československo uzatváralo pred vonkajšími vplyvmi.¹³⁹

Následkom Mníchovskej dohody¹⁴⁰ a Žilinskej dohody si Slovensko vydobylo autonómiu na čele s Hlinkovou Slovenskou ľudovou stranou.¹⁴¹ Osamostatnila sa i Podkarpatská Rus a tieto zmeny rezultovali do vylúčenia slovenských médií z Československej tiskovej kanceláre. Mnohé tlačoviny, ktoré vychádzali v zabratom území, zanikli, no viac ako ich zánik, českú tlač ohrozil vysoký počet zabratých papierní. Tieto dva faktory boli hlavnými dôvodmi zániku asi 1 900 z viac ako 4 000 titulov. I keď v republike naďalej panovalo liberálne prostredie, cenzúre sa vyhnúť nedalo. Predovšetkým vyhlásenie mobilizácie a následnej brannej povinnosti 23. septembra 1938 dávali vláde podľa zákona č. 300/1920 možnosť na tri mesiace obmedziť alebo pozastaviť vydávanie tlačovín. Cenzúra, ktorá sa týkala periodík i literatúry, bola mnohými vedúcimi postavami kultúry považovaná za pozitívny jav. Mala zasahovať proti nástrahám individualizmu, bola prostriedkom proti odporcom jednoty a mala za úlohu chrániť všetko, čo slúžilo obecnému prospechu.¹⁴² Periodiká, ktoré vychádzali viac ako päťkrát týždenne, boli povinné za účelom kontroly

¹³⁹ JANÁČEK, Pavel. „K charakteru literární kultury: obrat k národu, eroze avantgardy.“ s. 890–891 v WÖGERBAUER, Michael [Vyd.]. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014*. Zv. I. 2015. Praha: Academia. s. 890–894

¹⁴⁰ Vid'. s. 18

¹⁴¹ Vid'. s. 10

¹⁴² JANÁČEK, Pavel. „V dobrém chtějí všichni jedině.“ s. 895 v WÖGERBAUER, Michael [Vyd.]. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014*. Zv. I. 2015. Praha: Academia. s. 895

predkladať tzv. kartáčové výtisky¹⁴³ najmenej dve hodiny pred vydaním, a tie, ktoré vychádzali zriedkavejšie ako päťkrát týždenne, museli byť dodané 24 hodín pre vydaním. Krátko po vyhlásení mobilizácie bola zriadená Ústřední cenzurní komise (ÚCK), ktorá kontrolovala nielen tlač, ale celé spektrum verejnej produkcie. Okrem všetkých služieb pôšt (telefón, telegraf, balíky, korešpondencia atď.) to bolo divadlo, film a rozhlas. Okrem kontroly mala komisia na starosti vydávanie písomných pokynov na usmerňovanie tlače. Novinári sa sami takticky uchýľovali k autocenzúre. ÚCK pôsobila takmer do konca „druhej“ republiky.¹⁴⁴ Ako uvidíme v analýze českej tlače, ovládol české média aj českú literatúru náhly záujem o dianie na Slovensku, ktorý bol spočiatku vzhľadom na aktuálnosť vyhlásenia autonómie silný, s akútnosťou udalostí sa prehlboval a krátko po rozpade Československa pomaly chladol.¹⁴⁵

Priamy vplyv na redukciiu periodík mali predovšetkým politické zmeny v Československu. Väčšina prvorepublikových strán sa spojila do jednej strany, *Strany národní jednoty* (SNJ), na čele s „agrárnikmi“ a ich vedúcim Rudolfom Beranom (1887–1954). Politici stredo-lavého prúdu sa sústredili v umiernennej *Národní straně práce* (NSP), ktorej základ sa opieral o politikov bývalej sociálnej demokracie a ktorú viedol Antonín Hampl (1874–1942). Rovnako ako sa znížil počet česko-slovenských strán, nastalo aj zjednocovanie alebo zánik kultúrnych, spoločenských, politických, záujmových, športových a iných organizácií. V novembri 1938 bol po abdikácii Edvarda Beneša a reorganizácii politických strán za nového prezidenta zvolený Emil Hácha, ktorý následne 1. decembra toho roku vymenoval vládu Rudolfa Berana. Vplyv NSP bol z dôvodu nevôle Ríše vylúčený. Napriek tomu, že bol sklon k totalitarizmu v „druhej“ republike badateľný, nedošlo k okatým represáliám voči obyvateľstvu. Vplyv Nemecka bol však badateľný v stále ostrejšej cenzúre tlače, ktorá bola podľa Ríše stále príliš benevolentná. Postupne došlo k obmedzeniam vydávať isté tituly či dokonca ku zákazom. Ešte v decembri 1938 bola zriadená *Ústřední dozorčí tisková služba* (ÚDTS), ktorá spadala priamo pod *Tiskový obor předsednictva ministerské rady* (TO PMR), neskôr *Tiskový obor Ministerstva školství a národní osvěty* a od 1942 *Tiskový obor Ministerstva školství*

¹⁴³ JANÁČEK, Pavel, PAVLÍČEK, Tomáš. „Druhá republika: Pacifikace konfliktu, očista národa (1938 – 1939)“ s. 903 v WÖGERBAUER, Michael [Vyd.]. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Zv. I. 2015. Praha: Academia. s. 899–914

¹⁴⁴ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 77–78

¹⁴⁵ JANÁČEK, Pavel. „K charakteru literární kultury: obrat k národu, eroze avantgardy.“ s. 892 v WÖGERBAUER, Michael [Vyd.]. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014*. Zv. I. 2015. Praha: Academia. s. 890 – 894

a lidové osvěty.¹⁴⁶ S menšími zmenami pretrvala i počas Protektorátu. Poverovala cenzorov, ktorí v jednotlivých redakciách kontrolovali, či sa neporušuje zákaz kritizovať domácu vládu alebo vládu Tretej Ríše. Medzi prvými obeťami cenzúry boli z pochopiteľných dôvodov legionárske periodiká, napríklad *Národní osvobození*. Ostatné denníky, ktoré sa viazali na bývalé politické strany vo veľkej väčšine, okrem regionálnych titulov, naďalej vychádzali. Strana národní jednoty mala naďalej *Venkov* Rudolfa Halíka a *Národní strana práce* vydávala *Právo lidu*, ktoré začiatkom roku 1939 nahradilo periodikum *Národní práce*. Vďaka umiernennej kritike a triezvemu pohľadu na novú politickú realitu sa podarilo prežiť aj mimostraníckym *Lidovým novinám* a *Národnej politike*.¹⁴⁷ Bezprostredne pred vyhlásením Protektorátu a čiastočne aj po ňom pôsobili členovia nemeckej menšiny a nemecká tlač na území Československa ako informátori a nahlasovali priestupky novín a časopisov, ktoré sa prehrešili voči nacistickému Nemecku, zabratým oblastiam alebo nemeckej menšine. Mnohí z nich boli členmi fašistických organizácií v Čechách a na Morave.¹⁴⁸

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava 16. marca 1939 podliehala celá administratíva Protektorátu nemeckej správe. Okupanti sa snažili ovládnuť územie nielen mocensky, ale aj ideologicky. Za týmto účelom hneď po obsadení zasiahli do mediálnej produkcie s cieľom získania absolútnej kontroly. Získali ju v priebehu necelého polroka, nakoľko už koncom septembra 1939 boli založené všetky relevantné organizácie a bola nastolená prísna cenzúra.¹⁴⁹ Okrem *Ústřední dozorčí tiskové služby* bol založený tlačový odbor v rámci kultúrno-politického oddelenia *Úřadu říšského protektora* (ÚŘP) na čele s Wolfgangom Wolframom von Wolmarom (1910–1987).¹⁵⁰ Už spomínaný *Tiskový obor předsednictva ministerské rady* vydával tzv. *Anweisung für die Durchführung der militärischen Zensur*, česky *Pokyny pro provádění vojenské cenzury* a *Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku*. Dalším predbežným opatrením bolo zvolávanie tlačových konferencií pri TO PMR. Dennikári tu dostávali raz za týždeň a týždennikári raz za mesiac pokyny ako priamo

¹⁴⁶ GEBHART, Jan. 2010. s. 7

¹⁴⁷ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 80

¹⁴⁸ JANÁČEK, Pavel, PAVLÍČEK, Tomáš. „Druhá republika: Pacifikace konfliktu, očista národa (1938 – 1939)“ s. 907 v WÖGERBAUER, Michael [Vyd.]. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014*. Zv. I. 2015. Praha: Academia. s. 899–914

¹⁴⁹ JIRÁK, Jan. „Druhá republika: Do zimy.“ s. 13 v JIRÁK, Jan, BEDNAŘÍK, Petr, KÖPPLOVÁ, Barbara. *Druhá republika: 167 obyčejných dnů*. 2016. Praha: Univerzita Karlova. s. 7–14

¹⁵⁰ KONČELÍK, Jakub. „Kvantitativní obsahová analýza protektorátních tiskových porad.“ s. 71 v GEBHART, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara, KRIŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. 2010. Praha: Karolinum. s. 67–98

vplývať na verejnosť.¹⁵¹ Direktívy sa netýkali iba obsahu tlačovín, naopak udávali tiež presné pokyny týkajúce sa rozsahu správ, ich umiestnenia, štylistiky a použitia vhodných predpripravených lexikálnych prostriedkov.¹⁵² Na novinárov bol priamo aj nepriamo vyvíjaný nátlak a neuposlúchnutie alebo nebodaj porušenie direktív bolo prísne sankciované.¹⁵³ Slovo cenzúra alebo náznaky existencie cenzúry boli na rozdiel od prvej a najmä druhej československej republiky prísne zakázané.¹⁵⁴ Tlač okrem iného sledovalo aj *Gestapo* a *Sicherheitsdienst* (SD, Bezpečnostná služba). I keď za obsah novín zodpovedali v prvom rade šéfredaktori, každé médium malo vo svojich radoch aj zamestnancov *Úřední tiskové dozorčí služby* (ÚTDS), dozeraúcich na dodržiavanie cenzúry a pokynov. Čiže začalo sa samocenzúrou, ktorú doplnil šéfredaktor a následne skontroloval pracovník ÚTDS. V prípade neistoty sa dalo obrátiť priamo na *Úřad říšského protektora*, ktorý mal vo veciach cenzúry posledné slovo.¹⁵⁵

Informácie novinári naďalej čerpali z ČTK premenovanej z *Československej tiskovej kanceláre* na *Českú tiskovú kancelář*. Po odhalení odbojovej skupiny v septembri 1939 obsadila ČTK pod vedením *Úřadu říšského protektora* vojenská polícia a následne bola ČTK priamo podriadená ríšskemu agentúrnemu spravodajstvu pod vedením *Deutsches Nachrichtenbüro* (DNB, Nemecký spravodajský úrad).¹⁵⁶

Legálne vychádzajúca tlač bezprostredne po vyhlásení Protektorátu nepociťovala príliš veľké personálne zmeny, skôr vládla personálna kontinuita. Ako prvé boli cenzúrou postihnuté populárne denníky s veľkým nákladom. Za nevhodné boli považované najmä ich úvodníky a komentáre, ktoré boli nahradené propagandistickým obsahom. Snaha autorov o vyjadrenie vlastného názoru sa teda na čas koncentrovala v kultúrnych rubrikách, ktorých bojovný obsah však čoskoro

¹⁵¹ KÖPPLOVÁ, Barbara. „K problematice tiskových konferencí v období Protektorátu.“ s. 14 v GEBHART, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara, KRIŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. 2010. Praha: Karolinum. s. 11–21

¹⁵² KRAUS, Jiří. „Od iluze kolegiality k realitě diktátu.“ s. 22 v GEBHART, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara, KRIŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. 2010. Praha: Karolinu. s. 22–36

¹⁵³ KRAUS, Jiří. 2010. s. 28

¹⁵⁴ JANÁČEK, Pavel. „V dobrém chtějí všichni jedině.“ s. 895 v WÖGERBAUER, Michael [Vyd.]. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014*. Zv. I. 2015. Praha: Academia. s. 895

¹⁵⁵ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 90–91

¹⁵⁶ Tamže, s. 93

nahradili zábavné voľnočasové témy. Publikum taktiež prestalo novinám dôverovať a na novinárov pozeralo ako na vazalov či kolaborantov. Za účelom získania minimálnych informácií si noviny aj naďalej kupovali, ale mienku si utvárali podľa vlastného úsudku. Na druhej strane boli zo strany odboja zaznamenané pokusy ovplyvniť legálnu tlač. Medzi 14. a 21. septembrom 1941 vyhlásil odboj celoštátny bojkot tlače, ktorá rezultovala do poklesu predaja novín až o 80 percent.¹⁵⁷ Pozícia novinárov v Protektoráte bola nezávideniahodná. Napriek tomu, že sa mnohí s novým politickým prúdom nestotožňovali, padal na nich aj tak tieň podozrenia. Krátko po vyhlásení Protektorátu, zavedení cenzúry a represálií sa časť novinárov pridala k odboju alebo otvorene odmietala nový režim. Boli však aj takí, ktorí napriek obhajobe národa vo svojom povolání zotrvali. Na zozname z roku 1947 je uvedených 112 mien perzekvovaných novinárov, ktorí boli exekvovaní alebo poslaní do koncentračných táborov. Postavenie ostatných záviselo od postavenia a postoja k režimu. Celkový príjem a zároveň aj počet novinárov sa znížil, ale kolaboranti zastávajúci najvyššie pozície boli ohodnotení nadštandardne. Pre každého novinára bolo povinné členstvo v *Národním svazu novinářů* (NSN). Táto spočiatku samostatná organizácia zastávala finančné a spoločenské záujmy novinárov, mala odborový charakter a vzdorovala propagandistickým nátlakom. Darilo sa jej dokonca pomáhať prenasledovaným kolegom. Poskytovala im nielen finančnú, ale najmä právnu pomoc vo forme financovania ich právnych zástupcov. Pomáhala exulantom a ich rodinám, financovala presuny a dodávala falošné doklady v prípade nutnosti úteku.¹⁵⁸ V roku 1941 však nastala čistka, ktorá mala za následok zneškodnenie nepohodlných, židovských alebo nemecky nehovoriacich členov, čo viedlo k tomu, že bola organizácia prenechaná kolaborantom, ktorí zostali.¹⁵⁹ Na čelo sa dostal prorežimový a po vojne popravený¹⁶⁰ Vladimír Krychtálek, ktorý pod zámienkou pomoci, ponúkol nezamestnaným novinárom prácu, avšak za účelom rozširovania propagandy. Osobám, ktorí sa takejto práce štítali, bolo najprv dohovorené, neskôr prišli vyhrážky z odobrania členstva. Pätnásť novinári boli nakoniec skutočne vyškrtnutí

¹⁵⁷ Tamže, s. 97–98

¹⁵⁸ CEBE, Jan. 2010. s. 39

¹⁵⁹ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 107–108

¹⁶⁰ CEBE, Jan. 2010. s. 47

zo zoznamu. Mnohí z nich skončili v službách totálneho nasadenia, čo znamenalo nútené práce.¹⁶¹

S ubúdajúcimi prostriedkami sa obsah novín skracoval, až kým nebol ku koncu vojny tvorený výhradne vojenským spravodajstvom. Po okupácii sa pre legálnu tlač zaviedol v Protektoráte prideľovací zásobovací systém. V pokročilom štádiu vojny sa kvalita i kvantita tlače znižovala a svoj najnižší bod dosiahla od roku 1944 do konca vojny. Tlač napojená na politické strany zanikla spolu s menovanými stranami a vydavateľstvá vlastnené Židmi boli arizované. To sa okrem iného dotklo aj vydavateľstva *Melantrich*, vlastneného židovskou rodinou Stránských a domova *Lidových novin*. Počas vojny nebola na prvom mieste ziskovosť časopisov a novín, ale ich propagandistická funkcia, ktorá bola priamoúmerná prideleným prostriedkom.¹⁶² Z celkového počtu 2 125 titulov v roku 1939 bolo do roku 1945 zrušených či zastavených 1 887 českých tlačovín, čo znamenalo, že na konci vojny existovalo len 238 novín a časopisov. Prvé vážne zásahy do tlače sa udiali v roku 1941, kedy boli zrušené veľkonákladové demokraticky ladené denníky, najmä spájané s *Národním sjednocením*. Medzi ne patrili *Expres*, *Telegraf*, *Moravská orlice* a pre túto prácu nenahraditeľné *Národní listy*. Zaniknuté tlačoviny nahradili nové, konformné noviny a časopisy. V roku 1940 začal vychádzať fašistický „vedecký“ založený *Árijský boj*¹⁶³ a *Vlajka*, ktorej predáci z rovnomenného klubu boli ešte v roku 1938 zatknutí za spoluprácu s Ríšou.¹⁶⁴ Medzi tlač propagujúcu českú kolaboráciu radíme okrem iných *Přítomnost*, *Osvětu* a *Svět*. Pre mladé publikum vychádzali časopisy *Mladý svět* a *Zteč*, ktoré mali za úlohu podchytiť mládež.¹⁶⁵ Okrem toho bol na základe podnetu *Kulturní rady Národního souručenství* upravený zákon č. 126/1933 a 229/1934.¹⁶⁶ Zmeny sa týkali zákazu distribúcie nevhodnej tlače medzi mládežou. Vybraná komisia posudzovala tlačoviny a literatúru s ohľadom na ich závadnosť a vylučovala jednotlivé tituly. Za škodlivé boli považované pornografické,

¹⁶¹ Tamže, s. 42–43

¹⁶² KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 95

¹⁶³ BRABEC, Jiří. 2009. s. 172

¹⁶⁴ Tamže, s. 167

¹⁶⁵ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 98 – 99

¹⁶⁶ Vid'. s. 34

senzačné, nerealistické a dobrodružné tituly, ktoré odpúťovali deti od životnej skutočnosti, skrášľujúce, zavádzajúce, prečiny ospravedlňujúce a iné tituly.¹⁶⁷

S nástupom Protektorátu sa do popredia dostal aj antisemitizmus. Už po vyhlásení Mníchovskej dohody zosilneli hlasy odsudzujúce Masarykovu republiku ako bábku svetového židovstva, „zožidovštenú“ republiku a surrealistických umelcov opisovali ako „pomatené opilce“.

Okrem oficiálnej tlače vychádzala exilová a ilegálna tlač. Najväčšiu aktivitu zažila ilegálna tlač na začiatku vojny v rokoch 1940 a 1941, kedy zaznamenávame asi 140 titulov a množstvo letákových akcií. Ilegálne tlačoviny vychádzali vďaka spolupráci a podpore organizácií ako *Politické ústředí* (PÚ), *Obrana národa* (ON) a *Petiční výbor Věrní zůstaneme* (PVVZ).¹⁶⁸ K najrozšírenejším titulom patrili časopis *V boj*, ktorý vychádzal v náklade 500 až 2 000 kusov. V spojení s PVVZ, PÚ a tiež ilegálnou komunistickou stranou vychádzal spravodajsky kvalitný *Český kurýr*. Rovnako ako v iných prípadoch tu bol odhalený jeho hlavný informátor z radov ČTK, Václav König. Spomedzi komunistickej tlače najviac vyniká *Rudé právo*, ktoré kladlo dôraz najmä na propagandistickú činnosť. Jeho vydávanie bolo niekoľkokrát prerušené zásahmi Gestapa.¹⁶⁹

Exilová tlač sa viaže na dva tábory exulantov. Prvým táborom bol Londýn, kde sa nachádzala exilová vláda na čele s exprezidentom Benešom. Tu vychádzal *Čechoslovák*, *Naše noviny* a časopis *Mladé Československo*, neskôr nahradené *Novým Československom*. O dianí v Protektoráte informovala *Československá tisková kancelář* (ČTK), ktorá mala pobočku nielen Londýne, ale aj v New Yorku. Jednotlivé exilové politické strany taktiež disponovali vlastnými tlačovými orgánmi. V Moskve vychádzali v réžii exilovej komunistickej strany pod vedením Klementa Gottwalda *Československé listy*, ktoré sa kriticky stavali voči politike exilovej vlády Edvarda Beneša v Londýne. *Československý armádný odboj* ďalej vydával týždenník *Naše vojsko* a neskôr denník *Za svobodné Československo*.¹⁷⁰

¹⁶⁷ JANÁČEK, Pavel, PAVLIČEK, Tomáš. „Proti braku: Sbor pro posuzování tiskopisů ohrožujících mládež“ s. 930 v WÖGERBAUER, Michael [Vyd.]. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 - 2014*. Zv. I. 2015. Praha: Academia. s. 930–932

¹⁶⁸ OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. 2017. s. 13

¹⁶⁹ KONČELÍK, Jakub a kol. 2013. s. 102–103

¹⁷⁰ Tamže, s. 104

5. Súčasný stav výskumu a spracovanie česko-slovenských vzťahov počas druhej svetovej vojny

Otázka spracovania česko-slovenských vzťahov počas druhej svetovej vojny bola páľčivá ihneď po skončení vojny. Spracovanie malo veľký vplyv na to, ako bude novovzniknutá Československá republika prezentovaná navonok i v rámci vlastnej spoločnosti. Bolo nutné ozrejmiť si, akú úlohu v nej budú hrať Slováci a akú Česi. Prvé publikácie, ktoré boli jasne zaujaté, na seba nenechali dlho čakať. Presný opis udalostí a ich historický priebeh nehrali hlavnú rolu v týchto publikáciách, a preto trvalo niekoľko rokov, kým boli vydané relevantné publikácie, ktoré sa zakladali na dôkladnej rešerši archivovaných udalostí.¹⁷¹

Keďže bol Sovietsky zväz jedným z víťazov druhej svetovej vojny a Komunistická strana Československa a Komunistická strana Slovenska hrali významnú úlohu v protifašistickom odboji, bol im krátko po konci vojny uznaný prínos, ktorým prispeli k porazeniu nepriateľa. Ale obe politické strany, respektíve neskôr zložky jednej spoločnej politickej strany, boli ako víťazi a kľúčové orgány oslavované až po politickom puči v roku 1948. Trend demonizovať prvú Československú republiku sa v odbornej literatúre udržal až do konca socialistického režimu v roku 1989. Bola prezentovaná ako výsledok vlády buržoáznej vrstvy, ktorá nevedela vyriešiť národnostnú otázku Čechov a Slovákov, a ako štátoprávne zriadenie dvoch národov v jednom štáte. Túto slabinu podľa oficiálnej naratívy KSČ následne využilo fašistické Nemecko a s pomocou domácej vládnej reprezentácie zničilo Československo a podmanila si jeho územie.¹⁷² Vojnové udalosti a ich historický priebeh boli spracované, i keď boli silno zmanipulované. I v tejto politickej klíme vznikli hodnotné vedecké práce.¹⁷³ Publikácia Imricha Stanka *Zrada a pád – Hlinkovští separatisté a tzv. Slovenský štát* (1958), ktorá bola predovšetkým určená českému publiku, je faktograficky hodnotné zhrnutie udalostí, napriek tomu, že už v názve je badateľne politické zaťaženie tejto knihy, reflektujúce dobu, v ktorej bolo vydané.¹⁷⁴ Stanek prízvukuje, že ľudácka vláda bola vláda klérofašizmu a jej cieľom

¹⁷¹ RYCHLÍK, Jan. „Česká historiografie o slovenském [sic!] státě.“ s.287 v SCHWARC, Michal & Kol. *Slovenský štát 1939–1945. Predstavy a realita*. 2014. Bratislava: Historický ústav SAV. s. 287 – 295

¹⁷² ČAPKA, František. 1988. s. 6

¹⁷³ LACKO, Martin. 2008. s. 5

¹⁷⁴ RYCHLÍK, Jan. 2014. s. 288

bolo zvyšovanie ziskov kapitalistických síl. Upustila od buržoáznej demokracie bývalej Československej republiky a nastolila vládu „bezzákonnosti“ a „teroru“.¹⁷⁵

Iné, celkom početné publikácie vymenúvajú a komentujú udalosti z vojnového obdobia, ale vyhnanie Čechov zo Slovenska našlo medzi nimi miesto až po páde socialistického režimu v roku 1989. V rámci politického prostredia v Čechách a na Slovensku sa vedecký výskum pred rokom 1989 zameriava výhradne na Protektorát Čechy a Morava, na Slovenský štát ako vazala fašistického Nemecka, na Slovenské národné povstanie, exilové vlády a predovšetkým na dejiny, vývoj a zásluhy KSČ a KSS. Vyhostenie Čechov bolo systematicky vynechávané z diskurzu, nakoľko sa nehodilo do obrazu vládnucej elity. Najmä česká historiografia sa koncentruje na dejiny českých zemí a o Slovensko sa zaujíma len vtedy, keď je súčasťou nejakého zo spoločných celkov. I vtedy, keď sa o Slovensku píše, neuvádza sa komplexný spoločenský obraz a jeho problémy, ale v centre pozornosti sú izolované témy, ako napríklad pozemková reforma. Dejiny Slovenského štátu českí historici vďačne prenechávajú slovenským kolegom.¹⁷⁶

Po vojne proklamovala socialistická propaganda večnú nerozlučiteľnosť slovenského a českého národa ako jedného celku a tento obraz našiel uplatnenie aj v dobovej historiografii. Po Benešovi bol v roku 1948 zvolený nový prezident Klement Gottwald¹⁷⁷, ktorý sa k problematike vyjadril nasledovne:

Pro Čechy a Slováky je Československo jedinou přirozenou a možnou základnou jejich státního života [...]. V raném středověku tvořili Češi a Slováci společný stát v rámci Velkomoravské říše a když se pak po rozpadnutí Velkomoravské říše Slováci dostali pod tisícileté jámo Maďarů, vytvořili Češi svůj vlastní stát, Království české [...]. Nebylo proto nic přirozenějšího, než že se [...] v roce 1918 tak zvané země Koruny české od Rakousko-Uherska jakožto celek oddělily. Stejně tak přirozené bylo, když v témž roce proklamovali Slováci svoje odloučení od tak zvané Svatoštěpánské koruny uherské a spojili se s Čechy opět v jeden státní celek – Československou republiku. Je tedy Československo založeno jak na přirozeném právu, tak na historické tradici českého a slovenského národa.¹⁷⁸

Historický výskum po roku 1989 považuje spojenie Čechov a Slovákov do jedného štátneho celku predsa za to, čím aj naozaj bolo – prostriedkom, ktorý

¹⁷⁵ STANEK, Imrich. 1958. s. 399

¹⁷⁶ RYCHLÍK, Jan. 2014. s. 287–295

¹⁷⁷ Vid' s. 42

¹⁷⁸ GORIOVSKÝ, Miloš. 1979. s. 7

slúžil na dosiahnutie spoločného politického cieľa, ktorým bolo v roku 1918 osamostatnenie sa Čechov a Slovákov od Rakúsko-Uhorska. Medzičasom sa už ani Veľkomoravská ríša nepovažuje za historického predchodcu alebo nebodaj mytologický omen, predchádzajúci vzniku Československa.

Ako bolo spomenuté, vládnuca moc v socialistickom Československu dávala vinu za rozpad prvej republiky buržoáznej vláde na čele s Edvardom Benešom, ktorá bránila robotníckej triede v jej rozvoji a prosperite. Tento mýtus zrady nenachádzame len v českých, ale aj v slovenských publikáciách. Zvýšenú pozornosť venujú obe strany pozícii komunistickej strany z roku 1937, ktorá niesla názov Plán hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska. V ňom sa strana prezentuje ako spasiteľ, ktorý „voči Slovensku súčasne s rozhodným odmietnutím hesla autonómie a uznaním štátnej jednoty žiadala demokratickú decentralizáciu štátu.“¹⁷⁹ Strana sa snažila vyvolať dojem, že ako jediná inštancia mala v záujme blaho nielen Slovákov, ale aj Čechov, a hlavne mala za cieľ udržať jednotu Československa. To všetko vedela údajne zabezpečiť za pomoci Sovietskeho zväzu, čím mohla predísť katastrofe. No nestalo sa tak vďaka jej nepriateľom, ktorými boli okrem krajín západnej Európy aj Nemecko, predstavitelia sociálnej demokracie, slovenskí separatisti a iní:

A tak v složité mezinárodní situaci, kdy hitlerovský útočník byl povzbuzován ve svých agresivních plánech ostatními západními imperialisty a když v domácích československých poměrech se na jeho obranu postavila sjednocená fronta henleinovců¹⁸⁰, hlinkovců¹⁸¹, esterházyovců¹⁸² a jiných nepřátel jediného spolehlivého spojence Československa – Sovětského svazu, se ani komunistům nepodařilo zabránit dočasnému regresu.¹⁸³

Andrej Hlinka a jeho strana stelesňovali hneď dva nepriateľské aspekty, ktoré boli v opozícii s komunistickou ideológiou – nacionalizmus a cirkev:

[...] zpočátku, v době ústupu před hitlerovskou útočností v mezinárodním měřítku, měla reakční ideologie Hlinkovy slovenské ľudové [sic!] strany na jisté kruhy slovenské veřejnosti značný vliv. Fašistický režim se mohl opírat o některé vrstvy

¹⁷⁹HUTIRA, Ivan. 1989. s. 45

¹⁸⁰ Prívrženci Konráda Henleina (1898–1945), zakladateľa strany *Sudetendeutsche Heimatfront* (ShF). [poz. aut.]

¹⁸¹ Prívrženci Andreja Hlinku a jeho Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany (HSL'S). [poz. aut.]

¹⁸² Prívrženci Jánoša Esterházyho (1901–1957), slovensko-maďarského menšinového politika. [poz. aut.]

¹⁸³GORIOVSKÝ, Miloš. 1979. s. 110

spoločnosti, predovšetkým o klérus, ktorý v nastolení klérofašistického režimu videl zejména zabezpečení zemédělského majetku cirkve a zabezpečení své neomezené vlády nad vrstvami slovenského lidu [...].¹⁸⁴

Z aktuálních publikací nemožno nespomenúť monografiu Milana Stanislava Ďuricu s názvom *Slovenská republika 1939–1945*. Táto publikácia bola vyhotovená už v roku 1977 v exile, avšak knižného vydania sa dočkala až v roku 2000. Je to jedna z prvých historických štúdií, ktoré sa téme venujú odborne a bez ideologického zaťaženia. Ďalšou významnou slovenskou štúdiou k téme je monografia *Slovenský štát* (1999) historika Ivana Kamenca, ktorá sa po prvýkrát obracia na české publikum. Monografiu tematicky sprevádza obrazový materiál zozbieraný Kamencom a vydaný v roku 2008 pod názvom *Slovenský štát v obrazoch* (2008).¹⁸⁵

Tému vývoja a cenzúry českých médií v prvej polovici 20. storočia spracúva – niekedy čiastkovo, inokedy diachrónne – hneď niekoľko českých publikácií. Kolektív autorov pod vedením Jana Jiráka sa v zbierke *Druhá republika: 167 obyčejných dnů. Politické a mediální klima a jeho reflexe* (2016) venuje premenám politickej a mediálnej scény v druhej Československej republike, vydavateľstvám a novinám tej doby a ich charakteru, ale aj kinematografii a rozhlasu. V monografii *Dějiny českých médií 20. století* (2010) sa kolektív autorov na čele s Jakubom Končelíkom obšírne venuje najmä tlačeným médiám, ale nezanedbáva ani filmovú a rozhlasovú tvorbu. Monografia ponúka okrem dejín 20. storočia aj zhrnutie začiatkov českej žurnalistiky v 19. storočí. Na práci Končelíkovho tímu stavia autorská dvojica Barbora Osvaldová a Jana Čeňková, ktoré v publikácii *Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami* (2017) ponúkajú v prvej časti kompaktný prehľad žánrov a ich hlavných predstaviteľov a v druhej časti sa venujú tlačeným médiám a vydavateľstvám podľa ich zamerania. Konkrétne na obdobie okupácie sa zameriava publikácia Jana Gebharta a jeho kolektívu autorov v knihe *Řízení legálního tisku v Protektorátu Čechy a Morava* (2010). Autori tu analyzujú obsah protektorátnych tlačových porád, ktoré de facto tvorili podmienky pre existenciu alebo zánik konkrétnych tlačovín. Túto zbierku dopĺňa aj CD s prepisom obsahu menovaných porád. Azda najrozsiahlejším vedeckým počinom je niekoľkozväzkový opus *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749 – 2014* (2015), na ktorom sa podieľal kolektív autorov pod vedením Michaela Wögerbauera.

¹⁸⁴ GORIOVSKÝ, Miloš. 1979. s. 117

¹⁸⁵ LACKO, Martin. 1998. s. 8

6. Reflexia udalostí v denníku *Lidové noviny*

Lidové noviny bol denník založený A. Stránským v Brne v roku 1893. Denník bol určený predovšetkým českej a moravskej liberálnej inteligencii. Noviny politicky ovplyvnené ideami T. G. Masaryka pôsobili v období prvej a druhej Československej republiky ako hovorca československej vlády. Denník vykazoval vysokú profesionálnu úroveň a venoval sa okrem domácej a zahraničnej politiky aj kultúre a literatúre. K obsahu patrila aj politická karikatúra v podaní F. Gellera. V rokoch 1939–1945 bol denník vyhlásený za súčasť *Národního souručenství* (NS), jedinej povolenej českej strany v Protektoráte Čechy a Morava.¹⁸⁶

Lidové noviny vychádzali v rannom, poobednom a večernom vydaní. Rozsah strán sa pohyboval v roku 1938, čo zodpovedalo 46. ročníku, medzi štyrmi až šiestnástimi stranami, pričom večerné vydanie bolo najkratšie a nedelné vydanie, naopak najobsažnejšie. Priemerný počet strán v pracovný deň bol dvanásť. Ku koncu roka sa následkom ekonomických a politických udalostí znížil priemerný počet strán na desať a nedelné vydanie malo väčšinou štrnásť strán. 47. ročník periodika v roku 1939 bol taktiež poznačený danými udalosťami a rozsah v pondelkovom vydaní bol štyri až šesť strán, cez týždeň väčšinou desať a v nedeľu dvanásť strán. Podľa vydania sa cena výtlačku pohybovala medzi 30 až 80 haliermi.

Na titulke boli spravidla uvedené hlavné správy z domova a zahraničia a vpravo dole bola zverejnená báseň. V ľavom stĺpci nechýbal úvodník, ktorý pokračoval na druhej strane. Druhá strana sa venovala domácim politickým udalostiam, a práve tu nachádzame väčšinu správ týkajúcich sa Slovenska. Na tretej strane boli uvedené správy zo sveta. Na štvrtej strane nachádzame kriminálne správy a senzácie. Piata strana patrí rubrike „Denní správy“. Tu sa dozvedáme o organizačných zmenách, jubileách a pracovných cestách politikov a osôb verejného života. Nezriedka sa krátke správy venujú informáciám o zásobovaní, cestnej premávke a rôznych udalostiach doma i v zahraničí. Na šiestej strane sa nachádza rubrika „Tělesná výchova“, ktorá patrí práve športu, a na siedmej strane sa v rubrike „Kulturní kronika“ dočítame novinky z oblasti kultúry a médií. Na strane osem nasledujú kroniky „Veřejná správa“ a „Národní hospodář“. Strana deväť je venovaná rubrike „Bursy a trhy“ a často pokračuje až po stranu desať. Na strane

¹⁸⁶ ŘÍMAN, Josef a kol. *Malá československá encyklopedie*. Zv.III. 1986. Praha: Akademie. s. 804

desať denník pokračuje rubrikami „Varování a konkursy“, „Dodávky a soutěže“ i rubrikou „Soudní síň“, čo sú už spomínané *soudničky*¹⁸⁷ z oblastí celej republiky vrátane Slovenska. Na strane jedenásť sú uvedené programy kín a kultúrny program pre Čechy a Moravu, pri významných udalostiach aj pre Slovensko. Nasleduje prepoveď počasia a na poslednej, dvanástej strane, nachádzame súkromnú i firemnú inzerciu. Reklamy sa nachádzajú priebežne na každej strane okrem titulky a druhej strany, pričom sú často ilustrované.¹⁸⁸ Pondelkové vydanie malo špeciálnu rubriku „Literární pondělí“.

6.1. Do marca 1938

Rokovania s ľudákmi

Koncom 30. rokov sa Hodžova vláda pokúšala získať Hlinkovu stranu do koalície. V zhrnutí udalostí v roku 1937 sa spomínajú nielen tieto rokovania:

Pokusy o získání ludovců pro koalici se nepodařili. Autonomistický radikalismus strany se ještě stupňoval. Vyvrcholil [...] parlamentní řečí Sidorovou, který neváhal obnoviti otázku Tukovy vlastizrady. [...] Ludová strana se projevem poslance Šaláta od Sidora poněkud distancovala.¹⁸⁹

Vojtech Tuka (1880–1946) bol právnik, profesor a člen radikálneho krídla Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany. Bol zakladateľom paramilitantnej skupiny Rodobrana, ktorá bola v Československu čiastočne zakázaná. Tuka bol horlivým zástancom talianskeho fašizmu a jedným z vedúcich osobností vyhlásenia autonómie. V roku 1929 bol odsúdený za vlastizradu, nakoľko sa mal údajne spoliť s maďarskou stranou proti Čechom. Bol odsúdený na 15 rokov väzenia, ale separatistické krídlo to považovalo za neoprávnené potláčanie snáh Slovákov o osamostatnenie sa. Z citátu je jasné, že strana nebola jednotná, a že jej radikálne krídlo nedbalo o súdržnosť, naopak snažilo sa na verejnosti čo najviac zviditeľniť.

Úvodník Bohumila Haluzického (1879–1957) vidí však udalosti celkom inak a nachádza paralely situácie spred desiatich rokov aj v súčasnosti:

¹⁸⁷ Vid' s. 34

¹⁸⁸ Opis platí pre číslo s rozsahom dvanásť strán. Rubriky a obsah podliehali variáciám podľa vydania a počtu strán. [poz. aut.]

¹⁸⁹ LN, 1.1.1938, s. 2 „Co se stalo 1937“

Tenkrát v Tukově éře šlo o bourání a znehodnocování dokumentů a popřevratových svazků československých vymyšlenou politickou bájí o tajné klausuli k martinské deklaraci a odtud vyplývajícím vacuo iuris, jež při desátém výročí republiky mělo dát signál k revolučnímu odboji na Slovensku. [...] Stín Tukův jakoby však nebyl zmizel ani po deseti letech. [...] Nikdo by si nepřál, aby reprisa dopadla tak, jako premiéra, a proto je stejně třeba bedlivosti a ostražitosti jako před deseti lety.

Nástupom radikalizmu na konci tridsiatych rokov bol však Tuka prepustený a vrátil sa do vysokej politiky ako mučeník.

Pokusy dostať Hlinkovu stranu do koalície nadobro pochoval novoročný prejav budúceho predsedu vlády, vtedy predsedu agrárnej strany, Rudolfa Berana. Beran sa ako pravicový politik a Benešov odporca snažil presadiť vládu pravicových strán a neskôr otvorene podporoval Konráda Henleina¹⁹⁰ a jeho Sudetonemeckú stranu. V prejave sa snažil uzmiert' sa s mimovládnyimi stranami, ale jeho prejav si mnohí vysvetlili ako snahu o kompromisy s henleinovcami.¹⁹¹ Slovenskí politici nemali záujem o ďalšie rozdeľovanie obyvateľov Slovenska na Slovákov a Nemcov a nepodporovali nemecké separatistické spolky na Slovensku napriek tomu, že s nimi rokovali. Okrem henleinovcov so „slovenskými“ Nemcami rokoval aj zástupca strany *Deutsche Christlichsoziale Volkspartei*, DCV (*Německá křesťansko-sociální strana lidová*) Erwin Zajiček. Z článku „Ministr Zajiček do Bratislavy“ sa dozvedáme, že zástancovia nielen nemeckej, ale aj maďarskej menšiny, boli sústredení v novej nemeckej kresťansko-sociálnej strane, nakoľko jej stará verzia sa dostala pod vedenie inej skupiny maďarských nacionalistov. Nemecká menšina si od Zajičkovej návštevy odvodila jeho snahu skúmať životné podmienky nemeckej menšiny na Slovensku a dúfala v politické zastúpenie.¹⁹²

Predseda vlády Milan Hodža bol zásadne proti autonomistickým snahám, či už sudetských Nemcov alebo Slovákov. Beran neskôr svoj prejav vysvetlil a upozornil, že nechce ustupovať sudetonemeckým aktivistom z radov henleinovcov. No ľudovci podľa denníka *Slovák* aj tak nestáli o kompromisy a chystali sa politický tlak ešte vystupňovať. *Ľudové noviny* však v článku „Slováci jinak než Slovák“¹⁹³ spochybňujú tvrdenie o jednote Hlinkovej strany a potvrdzujú tým to, že separatistické krídlo strany síce bolo najhluchejšie, ale existovala aj umiernená časť, ktorá, keby dostala

¹⁹⁰ Vid' s. 55

¹⁹¹ LN, 5.1.1938, s. 2 „O Beranovi a Henleinovi“

¹⁹² LN, 6.1.1938, s. 2

¹⁹³ LN, 5.1.1938, s. 2

príležitosť, možno by do vlády aj vstúpila. V článku „Hlinka vyhrožuje Dérerovi“¹⁹⁴ je citovaný vtedajší minister spravodlivosti Ivan Dérer (1884–1973), ktorý bol zástancom čechoslovakizmu a odporcom autonomistických snáh Hlinku i Šrobára. V článku obviňuje radikálne krídlo Hlinkovej strany z manipulácie Hlinkovej osoby a obviňuje Hlinku z oportunizmu, ktorým bol vraj známy už pred vznikom ČSR. Z článku sa ďalej dozvedáme, že Hlinka Dérerovi odpovedá vecne v *Slovákovi* a dožaduje sa satisfakcie za urážku na cti. Už o pár dní na to sa dozvedáme, že schôdza predsedníctva Hlinkovej strany v Bratislave priniesla rozhodnutie strany žalovať ministra Déreera. K žalobe sa pridali okrem Hlinku aj všetci poslanci, senátori a členovia krajských zastupiteľstiev spolu so všetkými členmi redakcie denníkov *Slovák* a *Slovenská Pravda*. Predsedníctvo ďalej rozhodlo o uskutočnení celoslovenských osláv pri príležitosti okrúhleho jubilea podpísania Pittsburskej dohody pod mottom „V jubilejnom roku do útoku“.¹⁹⁵ Jedným z podujatí bolo protestné zhromaždenie v Žiline, v rámci ktorého vystúpili Andrej Hlinka, Alexander Mach a Štefan Suroviak (1892–1950). Hlinka v príhovore rozoberal konflikt s ministrom Dérerom a ďalej prízvukoval snahu strany o slovenskú autonómiu. Autor článku považoval za hodné spomenúť fakt, že zhromaždenia sa zúčastnilo najmä obyvateľstvo vidieka.¹⁹⁶ Ani Dérerova odpoveď na seba nenechala dlho čakať. Vo svojom prejave v Bratislave prízvukoval, že je v záujme zachovania pokoja nutné dohodnúť sa s umiernenými sudetskými Nemcami. Autonómiu Slovenska však považoval za krok, ktorý by uviedol do pohybu nemecký aktivizmus za autonómiu Sudet. Odsúdil ostré obvinenia radikálnych politikov Hlinkovej strany a uviedol, že k splneniu Pittsburskej dohody došlo vyzdvihnutím Slovenska z jeho úbohej politickej situácie do voľnej existencie po boku Čechov. Touto už neraz zopakovanou rétorikou naznačil, že Slovensko môže byť rado, že sa mu vôbec dostalo aktuálnej situácie, nevriac o žiadanej autonómii či decentralizácii.¹⁹⁷ V ďalšom zapálenom prejave na manifestácii pre jednotu v Nitre zachádza ešte ďalej a Sidora nazýva „Hlinkovým zlým duchom“. Situáciu Slovenska analyzuje nasledovne a naráža pri tom na podporu autonómie zo strany Nemecka:

Češi mají velký zájem na československé jednotě, ale mnohem větší zájem na ní mají Slováci, protože by bez ní byli ztraceni. Pozorujeme-li co se dosud udělalo pro

¹⁹⁴ LN, 11.1.1938, s. 3

¹⁹⁵ LN, 18.1.1938, s. 2 „Ludovci žalují Déreera“

¹⁹⁶ LN, 24.12.1938, s. 2 „Hlinka v Žiline“

¹⁹⁷ LN, 26.1.1938, s. 2

Slovensko [...], pak to, co dělá část Hlinkovy strany, je politicky nemoudré a vlastizrádné, protože se tomu tleská za hranicemi. Tato politika u nás nenajde souhlasu, i když máme porozumění pro psychologii Slovenska.¹⁹⁸

Okrem Hodžu sa proti autonómii alebo nebudaj odtrhnutiu Slovenska od Čiech a Moravy na prednáške v Prahe vyjadril aj poslanec Ján Ursíny (1896–1972). Ursíny vyzdvihuje pokroky Slovenska v oblastiach poľnohospodárstva i školstva a vystríha pred následkami nedostatočného vyrovnania pomerov medzi českým a slovenským územím v personálnych veciach. V príhovore podotkol, že jedným z problémov je aj neochota niektorých Čechov opustiť Slovensko napriek tomu, že svoju úlohu už splnili. Na margo samostatnosti Slovenska dodal:

Je malicherné se domnívat, že by se Slovensko mohlo kdy samo ubránit útokům ze zahraničí. Slovensko je právě tak ohroženo jako české země a svobodu obou částí je možno uhájit jen ve společném státě.¹⁹⁹

Ani február 1938 nepriniesol žiadne zmeny v postoji Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany. Na stretnutí výkonnej rady strany v Ružomberku Hlinka vyhlásil, že strana „použije všech daných prostředků [...] a vynasnaží se vymoci a zabezpečiti dva základní požadavky: uznání samobytnosti slovenského národa a bezvýhradné panství slovenštiny na Slovensku.“²⁰⁰ Tiež dodal, že strana nebola doposiaľ oficiálne pozvaná na rokovania o vstupe do vlády, ale že by na také rokovania pristúpila len za predpokladu splnenia autonomistických a národných požiadaviek. Nakoniec pripomenul dvadsiate výročie Československa a Pittsburskej dohody a prenechal slovo Jozefovi Tisovi.²⁰¹ Neskôr sa strana vyjadrila, že je ochotná zvážiť vstup do koalície, ak by jej bolo ponúknuté ministerské kreslo významného rezortu alebo alternatívne s dvoma menej významnými pozíciami, z toho jedno ministerské kreslo v kombinácii so zástupcom bez funkcie.²⁰² Reakcia tlače na vyjadrenie týchto podmienok sa zhodla na tom, že je vstup ľudákov za takýchto okolností nemožný. Hlinku označili mnohé denníky za nezodpovedného a ovládaného Sidorom, ktorý Hlinku zneužíva na svoje politické ciele.²⁰³ Druhý kandidát na vstup do vlády, *Národné sjednocení*²⁰⁴, prejavil jasný záujem. Avšak ak by nevstúpili do vlády ľudáci,

¹⁹⁸ LN, 8.2.1938, s. 2 „Dva projevy pro koalici“ a „Manifestace pro jednotu v Nitře“

¹⁹⁹ LN, 10.2.1938, s. 2 „Slovensko pokračuje“

²⁰⁰ LN, 18.2.1938, s. 2 „Ludáci stále stejně radikální“

²⁰¹ LN, 19.2.1938, s. 2 „Smířlivější mluva ludáků“

²⁰² LN, 26.2.1938, s. 2 „Jedná se o rozšíření koalice“

²⁰³ LN, 2.3.1938, s. 2 „Po Hlinkově projevu“

²⁰⁴ Vid' s. 33

nesplnil by sa účel vstupu kandidátov, a to sústredenie kľúčových politických strán vo vláde.²⁰⁵

Marec v roku 1938 nakoniec priniesol definitívne stanovisko Hlinkovej strany k vstupu do koalície. Stanovisko prišlo skôr ako sa očakávalo a *Lidové noviny* upodozrievali radikálne kreslo z urýchlenia rozhodovania. V predošlých týždňoch sa hovorilo striedavo o radikálnych a umiernených prejavoch, pričom ako posledné dominovali tie umiernené, a teda bolo mierne prekvapujúce, že strana predsa len uprednostnila radikálnu autonomistickú líniu: „[...] ľudová strana považuje za bezpredmnětné oficiálne rokovať o svém vstupu do vlády.“²⁰⁶

Rovnaký osud postihol aj Zväz slovenského študentstva. Vedenie zväzu sa pokúšalo v jubilejnom roku sústrediť vo výbore všetky politické zložky a prekonať tým dovtedajšiu dominanciu koalície sociálnych demokratov s agrárnikmi. Tento zámer bol prekazený stúpenkami autonómie, kvôli ktorým muselo byť zasadnutie dvakrát prerušené. Hlasovanie tak napriek roztrieštenosti agrárnikov dopadlo v prospech starého zoskupenia sociálni demokrati a agrárici.²⁰⁷

Po neúspešných rokovaniach s hlinkovcami podišiel parlament k hlasovaniu za vládne vyhlásenie, v ktorom predseda vlády Milan Hodža proklamoval jednotu Československej republiky. Parlamentná väčšina vyhlásenie odsúhlasila. Hlasovania sa nezúčastnili ľudáci a komunisti spolu s henleinovcami a maďarskou opozíciou sa hlasovania zdržali.²⁰⁸

Snahy o unifikáciu, centralizáciu a vzájomnosť

Ako sme uviedli v kapitole 6.1., zákonodarná činnosť vychádza z dvoch historických rámcov – rakúskeho a uhorského práva. V článku „Unifikační dvouletka“ sa dozvedáme, že sa tieto dve formy zjednocovali už pred rokom 1937, ale len príležitostne a podľa potreby každodenného života. V roku 1938 sa teda plánovalo pokračovať v zjednocovaní právneho poriadku a taktiež sa realisticky poukazuje na to, že pojem „dvouletka“ je zrejme len pracovným pomenovaním:

²⁰⁵ LN, 3.3.1938, s. 2 „Průtah v jednání o rekonstrukci“

²⁰⁶ LN, 4.3.1938, s. 2 „Lidovci odmítli jednat“

²⁰⁷ LN, 4.3.1938, s. 2 „Slovenští studenti se nedohodli“

²⁰⁸ LN, 11.3.1938, s. 2 „Velká většina pro vládní prohlášení“

Je zřejmé, že unifikační kurs, nastoupený v posledním roce, bude zesíleně pokračovati i v roce 1938, kdy se už bohdá přiblíží podstatně velkému cíli – sjednocenímu právnímu řádu československému.²⁰⁹

O zjednotenie sa vláda snažila aj v oblasti školstva. S reformami sa začalo už v roku 1934, ale v roku 1938 sa rokovalo o zákone, ktorý by oddeľoval školské rady od politickej správy. Zásadnou zmenou zákona mala byť demokratická voľba zástupcov občianstva a učiteľstva a tiež fakt, že by sa zákon vzťahoval rovnako na česko-moravskú oblasť, ako aj na Slovensko a Podkarpatskú Rus.²¹⁰

Vo vydaní zo dňa 19. januára 1938 noviny informujú hneď o dvoch unifikačných procesoch. Prvým je zjednotenie dedičských záležitostí v občianskom zákonníku, nakoľko sa slovenské novely nezhodujú s predpismi historických oblastí.²¹¹ Za účelom oboznámenia verejnosti s novelou predkladajú noviny v článku „Jednotné právo dedické“²¹², konkrétne fiktívne príklady dedičských konaní. Druhým je zasadanie slovenskej komisie vo veci prerokovania nového trestného zákona, konkrétne paragrafov XVII. (trestné činy involvujúce peniaze, známky, značky, listiny), XVIII. (trestné činy všeobecné a nebezpečné), XIX. (trestné činy proti slobode) a XXI. (trestné činy proti mravnosti).²¹³

Vzájomnosť sa podporovala nielen v právnych záležitostiach, ale aj v kultúrnych. Na moravsko-slovenskom pohraničí prejavili Slováci na schôdzi pre kultúrnu a národnú spoluprácu nespokojnosť s tým, že na moravskom pohraničí nie je záujem o slovenskú tlač, ale na slovenskom pohraničí má i najmenší podnik k dispozícii tlač v češtine. Taktiež sa vyjadrovala nespokojnosť s tým, že je v českých čítankách pre základné školy príliš málo slovenských textov v porovnaní s českými textami v slovenských čítankách. Z tohto príspevku vyplýva, že sa Slováci naďalej cítili znevýhodnení v otázkach jazyka a vyžadovali reciprocitu jazykovej výmeny s Čechmi. Na druhej strane z príspevku vyplýva, že plán na vylepšenie situácie bude vypracovaný, a teda sa z českej strany nekládol odpor voči spolupráci.²¹⁴ Naopak,

²⁰⁹ LN, 8.1.1938, s. 2

²¹⁰ LN, 11.1.1938, s. 8 „Významná unifikační osnova“

²¹¹ LN, 19.1.1938, s. 2 „Občanský zákoník. Dědická přihláška vždycky s výhradou soupisu“

²¹² LN, 3.3.1938, s. 2

²¹³ LN, 19.1.1938, s. 2 „Slovenská komise o novém trestním zákoně“

²¹⁴ LN, 9.1.1938, s. 4 „Vzájemnost na moravsko-slovenském pomezí“

v rubrike *Literární pondělí* občas nachádzame aj propagáciu kníh o Slovensku, ako napríklad obrazovej knihy *Slovensko* českého fotografa Karla Plícku.²¹⁵

Počas svojho prehovoru pri príležitosti udelenia čestného doktorátu Karlovej univerzity v Prahe predseda vlády Milan Hodža prízvukoval vzájomnosť Čechov a Slovákov v reči o spoločnej budúcnosti:

Vnitřně i zahraničně-politická zdatnost Československa je v jeho demokraticko-národní synthesi. Jsme státem, za nějž neseme odpovědnost také po té stránce, že má plnit své státně-politické úkoly také k příslušníkům jiných národně-kulturních celků, které z historických nebo geopolitických důvodů patří k našemu státu.²¹⁶

Ďalej prízvukoval, že princípy demokracie a vzájomnosti sú základom pevnej pozície Československa v strednej Európe a zdrojom sily, dovoľujúcej štátu pevne a s pokojom hľadiť do budúcnosti.

Proklamovaná jednota Československej republiky

Koniec 30. rokov predstavuje nepokojné časy. Bolo evidentné, že Slováci sa dožadujú uznania svojej nezávislosti a že jednota, ktorú mal zaručiť čechoslovakizmus, už nie je taká jednoznačná a neteší sa podpore slovenských občanov. Bolo v záujme vlády, aby sa táto jednota prízvukovala aj verejne, ako napríklad v článku o vydaní knihy bratislavského historika Václava Chaloupeckého *Kniha žilinská* (1934), v ktorej sa autor venuje mestskej knihe. V nej sa nachádzajú súkromnoprávne zápisy v spisovnej češtine, ktorých autormi boli nielen českí, ale aj slovenskí pisári. Autorom článku je lingvistom známy profesor František Trávníček (1888 – 1961). V článku prízvukuje spojenie medzi Čechmi a Slovákmí:

Dosah těchto skutečností pro naše národní a kulturní společenství mohla by zeslabiti domněnka, že jde o případ ojedinělý, ač důležité postavení obchodního a výrobního města Žiliny opravňuje samo k závěru, že je to případ typický, nikoli osamocený. Neúnavný prof. Chaloupecký, záměrně a šťastně sledující dějiny Slovenska, zejména se zřetelem k celistvosti našeho národního tělesa, podal nyní neklamné důkazy toho, jak hluboko zapustila kořeny spisovná čeština na bratrském Slovensku [...]. [...] Práce

²¹⁵ LN, 10.1.1938, s. 5

²¹⁶ LN, 23.2. 1938, s. 2 „Proč hledíme jistě do budoucnosti“

Chaloupeckého má nemalý význam čisto dejepisný [...]. Ale jako nejprřednější místo zaujímá jako sbírka svědectví naší národní a kulturní jednoty v 15. století.²¹⁷

Na podobnú nôtu je ladený aj článok „Mluva starých slovenských dokument“²¹⁸, zaoberajúci sa štúdiou Márie Jeršovej-Opčenskej *Rod Ivanka z Jordánu a Dražkoviec* (1937). Jeršová v tejto monografii opisuje prienik češtiny do oblasti Turca a dôvodom tohto prieniku sú podľa nej husitské vojny.

Nemecká menšina na Slovensku

Ako bolo načrtnuté v kapitole 6.1., vynárala sa v spoločnosti okrem otázky slovenskej autonómie na povrch aj otázka nemeckej menšiny na Slovensku. Často bola porovnávaná s politickými ambíciami sudetských Nemcov na českom území. Zhrnutie dejín podkarpatských Nemcov na východe Slovenska ponúka úvodník spisovateľa Bohumila Haluzického (1879–1957) „Němci na Slovensku“²¹⁹. Autor porovnáva kultúrne a rečové utláčanie čiastočne k maďarizácii Slovákov a poukazuje na to, že nemecká menšina sa skôr stotožnila s maďarskou menšinou na slovenskom území a prebrala vo verejnom živote jej jazyk s občasným použitím nemeckých výrazov, aj keď v súkromí sa naďalej hovorilo nemeckými nárečiami. Obroda nastala, podobne ako u sudetských Nemcov, s nástupom totalitného režimu v Nemecku a posilnením národného povedomia Nemcov v Európe. Podotkol, že henleinovci niesli zásluhu na tom, že sa myšlienky nemeckého nacionalizmu rozšírili na východe Slovenska a pomyselne tým pripomenul práve prebiehajúcu návštevu predsedu sudeto-nemeckej strany Henleina v roku 1937 a aktuálnu návštevu ministra Zajička v Bratislave. Bolo evidentné, že sa českí Nemci pokúšajú aktivizovať a dostať na svoju stranu aj slovenskú nemeckú menšinu, ktorá ešte stále tkvie v nemecko-maďarskom regionalizme. O to viac prekvapila reč poslanca a hovorcu *Sudetonemeckej strany* Ernsta Kundta (1883–1974), ktorý pri príležitosti odovzdávania praporov karpatským Nemcom poukázal nielen na spoločné politické názory sudetských a karpatských Nemcov, ale aj na zhody medzi nemeckými menšinami a ľudákmi. Odporučil teda poslucháčom sledovať dianie okolo Hlinkovej

²¹⁷ LN, 1.1.1938, s. 5

²¹⁸ LN, 5.2.1938, s. 4

²¹⁹ LN, 16.1.1938, s. 1

strany.²²⁰ Koncom marca ponúkla redakcia náhľad na názory svetových médií. Vo francúzskom *Populaire* zaznel názor, „že prítomnosť Henleinovy strany vo vláde by zmenila jak tvárnosť koalície, tak i zahraničnú politiku československého štátu.“²²¹ Na druhej strane je otázne, či nebola motivácia vlády pozvať medzi seba henleinovcov a ľudákov vedená skôr snahou o „spacifikovanie“ separatistických živlov, než o pokus zjednotiť všetky strany v jeden celok.

Hospodárstvo

V rubrike *Národní hospodář* sa *Lidové noviny* venujú hospodárskym otázkam v českých oblastiach, ale obsažne informujú najmä o celonárodnom hospodárskom dianí. Nezriedka sú tu zastúpené aj hospodárske informácie z explicitne slovenského prostredia. Relatívne často je možné sledovať vývoj nezamestnanosti na Slovensku. Napríklad 8. januára 1938 sa dozvedáme o vzraste nezamestnanosti na Slovensku z 60 608 nezamestnaných v novembri 1937 na 99 500 nezamestnaných v decembri 1937, pričom najviac sa nárast týkal trnavského kraja.²²² V Michalovciach sa v roku 1937 podarilo umiestniť 89 osôb, z čoho vyplýva, že 1 001 osôb ostalo naďalej nezamestnaných.²²³ Obsiahlejšiu štatistiku nezamestnanosti ponúka denník v článku „Obvyklý vzestup nezaměstnanosti v lednu“²²⁴, kde sa analyzujú štatistické údaje o celoštátnej nezamestnanosti od roku 1934. O vývoji nezamestnanosti sa ďalej dočítame aj vo vydaniach z 8.2.1938²²⁵, 5.3.1938 a v mnohých ďalších.²²⁶

Avšak noviny nám prinášajú aj pozitívne správy. V článku „Rozmach telefonu na Slovensku“²²⁷ je opísaný pozitívny vývoj telefónneho spojenia. Iba v samotnom bratislavskom obvode pôšt bolo v roku 1937 zavedených 73 nových spojení, z ktorých 35 sa týkalo poštových úradov. Na svoje si prišli okrem Bratislavského kraja najmä turistické centrá v Tatrách a centrá ľudovej kultúry na strednom Slovensku. Písalo sa tiež o tom, že sa v budúcnosti plánuje ďalšie rozšírenie liniek a zlepšenie služieb existujúcich spojení.

²²⁰ LN, 15.2.1938, s. 2 „Ludovci blízcí henleinovcům“

²²¹ LN, 31.3.1938, s. 2 „Nebezpečí autonomie“

²²² LN, 8.1.1938, s. 8 „Vzrůst nezaměstnanosti na Slovensku“

²²³ LN, 11.1.1938, s. 9 „Nezaměstnanost na Michalovsku“

²²⁴ LN, 5.2.1938, s. 10

²²⁵ LN, 8.2.1938, s. 8 „Nezaměstnanost na Slovensku“

²²⁶ LN, 5.3.1938, s. 10 „Pokles nezaměstnanosti v únoru poprvé za deset let“

²²⁷ LN, 9.1.1938, s. 10

Ani investície sa nezaobišli bez pozornosti tlače. Článok „Stopadesát milionů na slovenské nemocnice“²²⁸ informuje o preverení nemocníc najmä na východe Slovenska odbornou komisiou ministerstva zdravotníctva. Na základe výsledkov previerky bola nútená zvýšiť pôvodnú odhadovanú sumu potrebných investícií o polovicu. Prednostne sa malo investovať do detských oddelení a nemocníc, na ktoré v predošlej obnove financie nezvýšili.

Investície sa okrem zdravotníctva týkali aj miest. Sám prezident Beneš prijal záštitu nad plánovanou výstavbou Košíc v júli a auguste roku 1938. Stalo sa tak pri príležitosti udelenia titulu čestného občana mesta Košice prezidentovi Benešovi. Súčasťou plánovanej výstavby mala byť aj výstava tematizujúca vysťahovalectvo Slovákov do zámoria.²²⁹

Denník nezanedbáva ani dianie v slovenských štátnych podnikoch. Informuje tak napríklad o vyplatení drahotnej výpomoci robotníkom z banských, hutných a naftových podnikov. Uvádza taktiež, že boli dohodnuté nové kolektívne zmluvy, na ktorých sa zhodli obe strany. Dané zmluvy mali byť platné spätne k 1. januáru 1938.²³⁰

Kultúra

V kultúrnej rubrike *Lidové noviny* referujú aj o podujatiach na Slovensku a o úspechoch v zahraničí. V rubrike *Denní správy* sa dozvedáme, že dnes už legendárny film Martina Friča, nazývaného Mac Frič, *Jánošík*, natočený v roku 1935, bol v Spojených štátoch filmovou komisiou zaradený medzi desať najlepších filmov roku.²³¹ V rubrike *Kulturní kronika* robia noviny reklamu premiére divadelnej hry Ivana Stodolu *Veľkomožná pani*, ktorá hovorí o revolučných rokoch 1845 až 1848.²³² O tom, že bol v Amerike záujem o slovenské umenie, svedčí aj pripravovaná výstava prevažne slovenských umelcov v New Yorku. Výstava bola uvedená ako súčasť osláv dvadsaťročného trvania Československa. Z českých umelcov sa jej mali

²²⁸ LN, 13.1.1938, s. 4

²²⁹ LN, 22.1.1938, s. 4 „Výstava východu republiky“

²³⁰ LN, 3.3.1938, s. 4 „Druhotní výpomoci ve státních podnicích na Slovensku“

²³¹ LN, 13.1.1938, s. 5 „Jánošík vyhrává i v Americe“

²³² LN, 13.1.1938, s. 7

zúčastniť bratia Joža a František Uprkovci, Antoš Frolka a „řada jiných, spjatých se Slovenskem jak kmenovistostí, tak zvláště výběrem motivů.“²³³

Noviny informujú o celonárodných kultúrnych podujatiach, ako je zjazd *Spoločnosti pre hudobnú výchovu* v Trenčianskych Tepliciach²³⁴, ale aj o výsledkoch vedeckého výskumu na Slovensku. Denník sa venuje napríklad vydaniu jazykovednej časti Zborníku Matice slovenskej: „Bohatým a cenným obsahem zachováva si vysokou úroveň, na ktorou jej priviedl nynější redaktor, a řadí se mezi naše nejlepší časopisecké sborníky vědecké. [...] Mezi přispěvateli nalézáme nejen Slováky, většinou mladé jazykozpytce a filology, nýbrž i Čechy, Poláky, Rusy a Holanďana van Wijka, který se s oblibou obírá s československým jazykem.“²³⁵ Napriek tomu, že autor v článku udáva, že obsahom zborníku sú otázky jazyka slovenského, používa na konci článku politický pojem *československý jazyk*.

Prekvapením v rubrike *Literární pondělí* je článok „Slovenský básník revolučnosti“²³⁶, zameraný na tvorbu Jána Poničana (1902–1978). Autor tu zhŕňa Poničanovu „prostú“ a „drsnú“ lyrickú tvorbu, porovnáva ju s tvorbou surrealistov a mystikov a vyzdvihuje jej „revolučného ducha“. I keď sa Poničan preslávil ako spoluzakladateľ DAV-u, je jeho tvorba silno poznačená politickou motiváciou a viac ako umeleckou hodnotou vie zaujať ako relikvia doby. Autor kritiku Poničanovej aktuálnej zbierky básní *Póly* (1937) uzatvára slovami o opodstatnenosti poézie umeleckých obrazov i poézie bez prikrášľovania: „Vážíme si obou typů, víme, co pro náš vývoj znamenají, ale chceme jinou poesii. Dnes to víme určitě.“²³⁷

Priebežne sa v denníku môžeme dočítať aj o praktickej stránke umenia. V článku „Obnova bratislavského divadla“²³⁸ sa rozoberajú rozsiahle a zdĺhavé opravy a renovácie divadla, ktorých hlavným problémom je nedostatok financií. Situácia v niektorých častiach bola až taká kritická, že ohrozovala návštevníkov. Mesto bolo nútené žiadať štát o dodatočný príspevok na dokončenie prác.

²³³ LN, 27.1.1938, s. 4

²³⁴ LN, 6.1.1938, s. 7 „Sjezd pro lidovou píseň“

²³⁵ LN, 28.1.1938, s. 7

²³⁶ LN, 14.2.1938, s. 5

²³⁷ LN, 14.2.1938, s. 5

²³⁸ LN, 4.2.1938, s. 8

Žurnalistika

Lidové noviny sledovali aj dianie v oblasti slovenskej žurnalistiky. Pravidelne informovali o relevantných článkoch slovenských novín. Negatívne správy sa väčšinou týkali denníkov *Slovák*, ktorý nazývali Hlinkovým plátkom, a *Slovenská Pravda*, taktiež nacionalistického denníka. Informujú však aj o všeobecných udalostiach týkajúcich sa žurnalizmu. V článku „Nový slovenský deník“²³⁹ oznamuje autor vznik nového slovenského denníka *Slovenský Hlas*, založeného predsedom parlamentu Milanom Hodžom. Autor ďalej uvádza, že podľa vyhlásenia redakcie mal byť denník nestranný a „chce riešiť všetky otázky, jež se skrývají pod pojmem slovenský problem“.²⁴⁰ No zároveň čitateľov ubezpečuje, že sa tým nemá „porušiť společný život národa slovenského s českým“.²⁴¹ *Slovenský Hlas* vyšiel ako pokračovanie pred- a poprevratového rovnomenného denníka po prvýkrát opäť 1. januára 1938. Hlavnými témami boli, rovnako ako v *Lidových novinách*, politika, hospodárstvo, dejiny, literatúra a kultúra. Vydávanie *Slovenského Hlasu* bolo zakázané počas politickej krízy v roku 1939, čo verejne privítal denník *Slovák*. Je teda zrejmé, že *Hlas* bol na opačnej strane politického spektra. Redakcia *Hlasu* sa pokúsila o pokračovanie pod názvom *Hlas Slovenska*, no jej snahy boli bezúspešné.²⁴²

Okrem rôznych recenzií a knižných tipov informovali *Lidové noviny* aj o obsahu slovenských kultúrnych tlačovín. Autor nás konkrétne oboznamuje s podrobným obsahom časopisov *Slovenské Pohľady* a *Elán*.²⁴³

Okrem žalôb medzi ministrom Dérerom a predsedom strany Andrejom Hlinkom sa v článku „Neodpovědné psaní Slováka“²⁴⁴ dozvedáme o žalobe slovenských kňazov podanej na denník *Slovák*. Predmetom žaloby bol článok anonymného redaktora vystupujúceho pod pseudonymom *Magurčan*, v ktorom autor konštatoval, že denník *Lidová politika*, ktorý je tlačovým orgánom *Československej ľudovej strany*, nepatrí do rúk slovenského kresťanského kléru. To sa dotklo niektorých kňazov, ktorí následne podali menovanú žalobu. Namiesto anonymného

²³⁹ LN, 4.1.1938, s. 3

²⁴⁰ LN, 4.1.1938, s. 3

²⁴¹ LN, 4.1.1938, s. 3

²⁴² FEDOR, Michal. 1969. s. 357 – 358

²⁴³ LN, 6.1.1938, s. 7 „Ze slovenských revui [sic!]“

²⁴⁴ LN, 20.1.1938, s. 2

autora sa obvineniam postavil šéfredaktor Karol Murgaš, ktorý sa zároveň zaviazal zaplatiť pokutu určenú súdom. Táto žaloba bola len jednou z mnohých, ktoré v minulosti zasiahli denník *Slovák* a niekoľko súdnych pojednávaní Murgaša ešte len čakalo.

Ostatné správy

Okrem politických a kultúrnych správ sa *Lidové noviny* až do rozpadu Československa občasne venovali krátkym správam o kriminálnych prečinoch okrem iného aj na Slovensku a v tzv. *soudničkách*²⁴⁵ informovali o bulvárne popularizovaných súdnych konaniach, týkajúcich sa obvykle vražd. Príkladom takého článku je titulok „Odsouzený vrah zešílel“²⁴⁶. Autor nás informuje o verdikte Jiřího Matuščáka²⁴⁷ z obce Nemecké Jakubovany v Prešovskom kraji, ktorý zavraždil svoju obeť Zuzanu Ivankovú podrezaním hrdla. Dôvodom boli odsúdeného podlžnosti na alimentoch za spoločné dieťa, ktoré vyústili do exekúcie Matuščákovho majetku a spôsobovali mu rodinné nezhody s manželkou. Odsúdený sa odvolal, ale čas strávený vo väzbe mu spôsobil väzenskú psychózu a následnú „choromyseľnosť“. Odsúdený bol prevezený do ústavu pre duševne chorých.

Okrem správ zo súdnej siene sa noviny venujú aj informáciám o menších prečinoch, ako boli napríklad krádež hydiny v Banskej Bystrici pod kreatívnym titulom „Kurník v umrlčí komoře“²⁴⁸ alebo krádež stohu slamy v Nitre pod názvom „Konkurence mrazu“.²⁴⁹ Na prvý pohľad mätúce názvy sa vzťahujú na nezvyčajný obsah. V prvom prípade sa stratená hydina našla živá v skrýši zlodēja v márnici a druhý názov chce naznačiť, že mráz nie je jediným škodlivým vplyvom na slamu. Autor v týchto krátkych, mierne bulvárnych správach, vynikajúco využil titulok na získanie si pozornosti čitateľa.

Drobné správy sa nevyhýbajú ani tragédiám v slovenských rodinách. V článku „Do třetice všeho zlého“²⁵⁰ – článok je tretím v poradí celkovo štyroch správ o nešťastiach na Slovensku – je opísaný smrteľný pracovný úraz tridsaťjedenročného

²⁴⁵ Vid' s. 34

²⁴⁶ LN, 18.1.1938, s. 4

²⁴⁷ Meno bolo zrejme prenesené do češtiny. [poz. aut.]

²⁴⁸ LN, 1.1.1938, s. 7

²⁴⁹ LN, 1.1.1938, s. 7

²⁵⁰ LN, 3.1.1938, s. 3

Žilinčana Ferdinanda Onrýška v žilinskej továrni na celulózu. Robotník bol zachytený remeňom hnacieho stroja a na mieste zomrel na následky zranenia. Dozvedáme sa i to, že za sebou zanechal tehotnú vdovu a štyri malé deti.

Medzi správami sa občas objavia aj hlásenia o povodniach. Už začiatkom februára 1938 hlásia pozorovatelia katastrofálnu povodeň v Nových Zámkoch. Podľa očitých svedkov dosiahla povodeň rozmery, aké nezažili ani najstarší obyvatelia. Na mieste zasahovali hasiči a sto robotníkov, ale už na druhý deň sa povodeň opäť liala mestom. Škody na zaplavených poliach sa odhadovali asi na milión korún a povodne postihli aj iné časti južného Slovenska.²⁵¹

6.2. Po anšluse

Vzájomnosť a jednota nabrali úplne iný rozmer anšlusom Rakúska k Nemecku. Autonómia a slovenské požiadavky i v tlači ustúpili do úzadia a do popredia sa dostali polemiky o osude Československa. Ako ďalší z malých štátov susediacich s Nemeckom bolo Československo ohrozené rovnako ako Rakúsko. Avšak bezprostredne po pripojení Rakúska sa celosvetová i domáca tlač spoliehali nielen na medzinárodné spojenectvá Československa,²⁵² ale aj na jeho vnútornú jednotu. Titulky novín už nezapíňali spory medzi vládou a ľudákmi a aj ostatné rubriky sa čoraz menej venovali daniu na Slovensku a sústreďovali sa najmä na celoštátne a internacionálne témy.

Hlinkova Slovenská ľudová strana a cesta k autonómii

Po stroskotaní rokovaní s vládou obnovila Hlinkova strana myšlienku zjednotenia slovenských strán, ktoré stáli za myšlienkou autonómie. Autorom tohto nápadu bola pôvodne maďarská opozícia navrhujúca zjednotenie tzv. praobyvateľov Slovenska do jedného politického celku pod taktovkou Maďarov. Hlinka túto ideu prevzal a za vedúcu inštanciu takejto strany vyhlásil ľudákov. Autor článku „Ludáci stále stejní“²⁵³ odsudzuje najmä to, že strana dala vo svojom záujme prednosť Maďarom, ktorí sa

²⁵¹ LN, 5.2.1938, s. 4

²⁵² LN, 18.3.1938, s. 2 „Osud Československa je věcí celé Evropy“

²⁵³ LN, 26.3.1938, s. 2

dopustili krívd na Slovákoch, a karpatským Nemcom, ktorí boli lojálni k sudetským Nemcom, a tým nepriamo Nemecku. Naopak, redakcia chválila druhú nacionalistickú stranu – Slovenskú národnú stranu – za jej neochvejnú podporu v republike napriek trvaniu na slovenskej samobytnosti a exkluzivite slovenčiny ako úradného jazyka na Slovensku.²⁵⁴ Rovnako ako česká tlač, pochybuje aj čitateľ *Lidových* novín v liste adresovanom redakcii o Hlinkom proklamovanom postavení strany ako hlavného hovorcu slovenského národa. Čitateľ uvádza, že medzi Slovákami nie je žiadnych pochyb o nutnosti obrany Československa ako celku a Hlinkove tvrdenie nereflektuje pranie Slovákov ostať naďalej v spoločnom štáte.²⁵⁵ Ani niektorí členovia Hlinkovej strany nemohli ďalej podporovať Hlinkove plány spojenectva s menšinami na Slovensku zameranému proti Čechom a Československu. Dvaja prominentní krajskí straníci stranu dokonca opustili.²⁵⁶ Všetky vyššie uvedené reakcie však prezentujú stanovisko strany ako pokus roztrieštiť Československo a rozdeliť ho na dva štáty. Avšak prehlásenie strany, ktoré prezentoval Jozef Tiso, tomu nezodpovedá:

Ludová strana prohlašuje, že stojí na stanovisku osobitosti slovenského národa, celistvosti československého štátu a že československou republiku [sic!] pokladá za štát, ve kterém se plně může uplatnit individualita slovenského národa. Postavení slovenského a českého národa hlavně po posledních událostech je takové, že ani jeden z nich si nemůže dovolit samostatný stát, aniž [by] vystavil vlastní život mimořádnému nebezpečí.²⁵⁷

Tiso v článku ďalej pokračuje v nastolenom tóne a vyjadruje nespokojnosť nie so skutočnosťou, že Slováci nemajú vlastný štát, ale s faktom, že ani po dobu dvadsiatich rokov sa Slovákom v spoločnom štáte nepodarilo vy dobyť si právo na výlučné používanie slovenčiny na slovenskom území. Vo svetle tohto prejavu sa teda reakcie politikov, čitateľa a iných zdajú byť prehnané.

Reakcie na vyhlásenie strany sa v tlači vyostroujú už na druhý deň. V článku „Bludy v prohlášení ludové strany“²⁵⁸ je ľudákom vyčítané, že stále pripomínali Pittsburskú zmluvu a dožadovali sa autonómie. Je im pripomenuté, že v rámci Martinskej deklarácie „Slováci z vlastní vůle a z vlastního určení přihlásili se jako

²⁵⁴ LN, 27.3.1938, s. 2 „Národníari zahambují ludáky“

²⁵⁵ LN, 27.3.1938, s. 6 „Stíny na Slovensku“

²⁵⁶ LN, 30.3.1938, S. 2 „Členové vystupují s ludové strany“

²⁵⁷ LN, 30.3.1938, s. 2 „Samá autonomie“

²⁵⁸ LN, 31.3.1938, s. 2

větev československého národa do společného státu československého.“²⁵⁹ Autor pozoruje v rétorike strany zmenu, ktorá je podľa neho priamym následkom tlaku verejnosti. Strana sa snažila verejne vyjadriť podporu republike, ale nechcela ustúpiť v autonomistických požiadavkách. Snažila sa tým údajne upokojiť verejnú mienku a nevzbudzovať zbytočné obavy obyvateľstva. Aj v úvodníku z 31. mája 1938 autor opisuje návštevu amerických Slovákov, ktorí na návšteve Hlinku priniesli k vzhliadnutiu Pittsburskú zmluvu. Autor komentuje Hlinkovo skúmanie pravosti podpisov sarkastickou poznámkou o tom, že zmluva i podpisy sú pravé, jedinou falošnou vecou je ľudácka interpretácia zmluvy.²⁶⁰

Zmena nálady je z článkov badateľná i u zahraničných Slovákov. *Slovenská liga* v Ameriku pôvodne podporovala autonomistické nároky svojich kompatriotov. Avšak po marcových udalostiach v Rakúsku vyzvala na poslednej schôdzi k spolupráci s českými zahraničnými spolkami v Amerike. Prioritou zahraničných Čechov a Slovákov mala byť podpora jednotného Československa a agitovanie v jeho záujme.²⁶¹

Po tom, čo sa vstup Hlinkovej strany do koalície ukázal ako zmarený, stala sa strana viac-menej izolovaným zástancom slovenskej autonómie. Na schôdzi parlamentu 30. marca 1938 väčšina slovenských poslancov hlasovala za československú jednotu. Nakoľko ľudovci počtom netvorili ani polovicu slovenských mandátov, nepovažovali ich *Lidové noviny* za zástupcov slovenského národa.²⁶² Rovnaké stanovisko zaujali aj západoslovenská *Slovenská liga*²⁶³, dokonca i časť ľudovcov samotných.²⁶⁴ Najmä východoslovenskí straníci vyjadrovali nespokojnosť s vedením strany.²⁶⁵ *Lidové noviny* dokonca zašli tak ďaleko, že zverejnili článok o odchode jedného z regionálnych postáv strany, čím vzbudili dojem o rozsiahlom odchode členov, i keď tomu nič nenasvedčovalo.²⁶⁶ Avšak uvedomujúc si neoblomnosť slovenských požiadaviek a nutnosť ústupkov pre dobro celého Československa, pristúpila vláda k rozšíreniu slovenskej samosprávy a pri rokovaniach s tým spojeným prizvala aj zástupcov Hlinkovej strany. Zmeny sa týkali

²⁵⁹ LN, 31.3.1938, s. 2

²⁶⁰ LN, 31.5.1938, s. 1 „Bude spojovať?“

²⁶¹ LN, 31.3.1938, s. 2 „Američtí autonomisté pro republiku“

²⁶² LN, 1.4.1938, s. 2 „Slovenští poslanci proti ludovcům“

²⁶³ LN, 4.4.1938, s. 2 „Slovenská liga sjednocení všech Slováků“

²⁶⁴ LN, 4.4.1938, s. 2 „Ludovci proti svým vůdcům“

²⁶⁵ LN, 7.4.1938, s. 2 „Košické dementi – rozklad pokračuje“

²⁶⁶ LN, 17.4.1938, s. 3 „Pryč od ludovců“

najmä rozšírenia právomocí krajských prezidentov a zriadenia územnej školskej rady na Slovensku.²⁶⁷ Hlinka však napriek ústupkom zhrnul vývoj slovenských rokovaní s vládou ako sériu odmietnutí a sklamaní. Uviedol, že vláda odmieta Slovensku povoliť autonomistické zriadenie a Jozef Tiso dokonca obvinil krajské úrady z agitovania v mene vlády za národnú jednotu bez autonómie. Strana teda rozhodla, že neustúpi od požiadaviek, i keby mala byť na túto úlohu sama.²⁶⁸ *Lidové noviny* nazvali konanie strany v rovnomennom článku ako konanie „Bez hlavy a bez srdca“²⁶⁹ apelujúc na „city národa“. Ani druhá národne založená strana, Slovenská národná strana, nepodporila autonomistické stanovisko ľudákov, i keď v minulosti sama figurovala ako strana autonomistická a autonómiu podporovala. Jej člen Ján Paulíny-Tóth (1903 – 1966), redaktor *Slovenských národných novín*, obvinil radikálne krídlo Hlinkovej strany zo zmarenia už dohodnutého vstupu strany do vládnej koalície a zo snahy o rozširovanie demagógie medzi ľuďmi.²⁷⁰ Po smrti predsedu strany Martina Rázusa (1888 – 1937) sa Paulíny-Tóth neoficiálne ujal vedenia strany a jeho protivníkmi mu bolo vyčítané, že za finančnú odmenu presadzuje pražskú politiku.²⁷¹ Paulíny-Tóth bol 14. augusta nakoniec oficiálne zvolený za nového predsedu strany.²⁷²

Už v apríli 1938 sa objavuje prvý článok o Hlinkových zdravotných problémoch. Z citátu sa dozvedáme, že Hlinka sa plánoval čoraz častejšie zdržiavať doma a verejné politické vystúpenia obmedzil na minimum. No i pri tejto príležitosti nezabudol dodať, že strana nevydá vyhlásenie o podpore republiky a ani o „bratrských citech k Čechům“ – tie sa mali odzrkadľovať v práci vykonanej stranou.²⁷³ Ďalším Hlinkovým prekvapením bolo vyjadrenie, podľa ktorého sa sám Hlinka staval proti politickej agitácii a proti politickým aktivitám kňazov. Ako kňaz a významný politik zrejme čerpal z vlastných skúseností a poukázal na to, že rozdielne politické názory rozdeľujú veriacich i kňazov a odpútavajú ľudí od konštruktívnej spolupráce a kňazov od ich povinností.²⁷⁴

²⁶⁷ LN, 12.4.1938, s. 2 „Větší samosprávu Slovensku“

²⁶⁸ LN, 13.4.1938, s. 2 „Ludovci stejně radikální“

²⁶⁹ LN, 14.4.1938, s. 2

²⁷⁰ LN, 15.4.1938, s. 3 „Národníari proti ludovej straně“

²⁷¹ LN, 11.8.1938, s. 2 „Mnoho vůdců malé strany“

²⁷² LN, 15.8.1938, s. 2 „Sjezd slovenské národní strany“

²⁷³ LN, 15.4.1938, s. 3 „Hlinka o své nemoci“

²⁷⁴ LN, 21.5.1938, s. 4 „Hlinka proti politické činnosti kněží“

Rozkol medzi ľudákmi a vládou chceli využiť i zahraničné sily, a to konkrétne maďarskí revizionisti. Keďže ľudáci ako jediní nepodporili jednotu a trvali na bezvýhradnej autonómii, prišla maďarská strana s návrhmi o podpore slovenskej autonómie. Podmienkou by však bolo odčlenenie južných oblastí a pripojenie týchto oblastí k Maďarsku. Ani Rusíni sa nevzdali nádeje na autonómiu, avšak na rozdiel od Maďarov a Nemcov, mali Rusíni dobre organizované politické zastúpenie.²⁷⁵ Po vyhlásení komunálnych volieb sa vytvorila skupina pod názvom *Slovenská jednota za československú republiku a demokraciu*, ktorú podporili všetky koalíčné strany. Skupina sa vytvorila najprv v Bratislavskom kraji a neskôr jej príklad nasledovali aj ostatné kraje.²⁷⁶ Jednota prezentovala aj vlastnú volebnú kandidatúru a obrátila sa na občanov s nasledovnou výzvou: „Všichni Slováci, všichni Češi, všichni státotvorní a poctiví lidé na Slovensku, do tábora svornosti, dohody a jednoty!“²⁷⁷ Táto listina bola namierená najmä na slovenských voličov a mala byť konkurentom Hlinkovej strany, nakoľko v Čechách okrem nemeckých separatistov nehrozili vážne politické rozkoly na iných frontoch. Nemecká menšina na Slovensku, i keď uviedla požiadavky a dožadovala sa autonómie²⁷⁸, nebola dostatočne silná. Dokonca i Slovenská národná strana, aj keď odmietla upustiť od autonomistického programu, vstúpila do tohto spolku.²⁷⁹ Voľby nakoniec dopadli podobne ako po iné roky. Mierny nárast zaznamenali sociálni demokrati a národní socialisti, komunisti naopak stratili na úkor nacionalistov a ľudáci si ako po ostatné roky udržali najsilnejšiu podporu v svojej bašte – v Ružomberku.²⁸⁰ Voliči vo väčších mestách autonomistov nepodporili a predpokladalo sa, že podporu skôr nájdu v júnových voľbách.²⁸¹ Ani nemeckí separatisti nezaznamenali na Slovensku úspech a hlasy im ubrali okrem ľudákov najmä maďarskí separatisti.²⁸²

Na podnet Alexandra Macha sa oprášil koncept paramilitantných straníckych zložiek. Kedysi nimi bola *Rodobrana*, projekt Vojtecha Tuku a Alexandra Macha, ktorá však bola v tieni Tukovho uväznenia ilegalizovaná. Tým, že sa pararela českého *Sokola* – slovenský *Orol* – mala ponechať apolitická a vzhľadom na to, že

²⁷⁵ LN, 22.4.1938, s. 2 „Nová revisionistická vlna“

²⁷⁶ LN, 26.5.1938, s. 3 „Bratislavský příklad“

²⁷⁷ LN, 18.5.1938, s. 2 „Slovenská koalice jednotně do voleb“

²⁷⁸ LN, 19.5.1938, s. 2 „Požadavky spíšských Němců“

²⁷⁹ LN, 24.5.1938, s. 3 „Slovenská národní strana pro součinnost“

²⁸⁰ LN, 23.5.1938, s. 2 „Slovensko“

²⁸¹ LN, 25.5.1938, s. 3 „Slovenská města jsou protiautonomistická“

²⁸² LN, 30.5.1938, s. 2 „Na Slovensku“

iné strany mali svoje vlastné spolky, sa rozhodol Mach podnietiť založenie *Hlinkovej gardy*. Prvá pobočka vznikla v Trnave a onedlho sa skupiny množili po celom Slovensku. *Hlinkove gardy* v neautonomických kruhoch vzbudzovali podozrenie nielen preto, lebo mali v Machovi spojenie s *Rodobranou*, ale aj preto, lebo sa existujúce oddiely prezentovali mimoriadne autonomisticky a voči Čechom údajne nepriateľsky.²⁸³

Slovenská samospráva

Napriek tomu, že sa po minulé roky a intenzívne aj koncom tridsiatych rokov vláda snažila na jednej strane zjednotiť zákony a centralizovať správu regiónov čo najbližšie vláde, potýkala sa zároveň s prílišnou vzdialenosťou medzi slovenským územím a Prahou. V roku 1938 rezonovala snaha vlády delegovať časť svojich právomocí na krajských činiteľov v záujme odbremeniť seba a posilniť postavenie týchto činiteľov na regionálnej úrovni. Zavše sa prízvukovalo, že akékoľvek zmeny musia byť v súlade s unitaristickým modelom a aj tlač naliehala, že posilnenie samosprávy sa koná napriek autonomistickým snahám, nie vďaka nim. Zmeny sa mali týkať najmä menovania štátnych pracovníkov jednotlivými úradmi až po šiestu platovú triedu a regionálne schvaľovanie výdavkov až po sumu 100 000 korún.²⁸⁴

V návrhu na decentralizáciu správy sa Hlinkova ľudová strana vyjadrovala k niekoľkým bodom, ktoré špecifikovali ich predstavu o autonómii Slovenska. Prvým bodom návrhu bolo vymenovanie ministra pre Slovensko, ktorý by bol viazaný len slovenskými štátnymi záujmami a bol by nositeľom výkonnej moci. Druhým bodom bola nutnosť vymedziť normotvorné právomoci slovenskej samosprávy a jej upevnenie na krajskej úrovni. Strana volala po zrušení zákazov a špeciálnych klauzúl, ktoré podľa nej takéto fungovanie samosprávy znemožňovali. Na kultúrnej úrovni sa žiadalo zriadenie krajských školských rád s čisto slovenským štatútom, podriadených národnému a náboženskému princípu. Tie by boli rozšírené o dodatočné funkcie a následne premenované na Krajinskú školskú a osvetovú radu slovenskú.²⁸⁵

²⁸³ LN, 13.8.1938, s. 2 – 3 „Hlinkovy gardy“

²⁸⁴ LN, 25.4.1938, s. 2 „O väčší samosprávu Slovenska“

²⁸⁵ LN, 10.5.1938, s. 3 „Požiadavky ludákov“

Ostro sledovaná bola naďalej aj politická inklinácia amerických Slovákov. Kým mnohí podporovali autonómiu, pozoroval autor úvodníku zo 6. júna znižujúci sa počet hlasujúcich za autonómiu a komentoval to na jednej strane tým, že čím bližšie sú Slováci k autonómii, tým menej o ňu skutočne stoja, a na druhej strane podotkol, že mnohí z amerických Slovákov nielenže nemajú prehľad o pomeroch na Slovensku, ale mnohí na Slovensku ani nikdy neboli. Ľudákom autor vytkol, že delegáciu zaviedli nie do hlavného mesta alebo k politickým predstaviteľom, ale najprv do Ružomberka.²⁸⁶ Delegácia sa taktiež zúčastnila na bratislavskej demonštrácii za autonómiu, kde vedúci delegácie vyjadril podporu celému Slovensku, ale najmä ľudovej strane a Andrejovi Hlinkovi. Ostatné slovenské strany vyjadrili znechutenie nad partaizmom amerických Slovákov.²⁸⁷ *Lidové noviny* taktiež referovali o slabej účasti na demonštrácii a článok²⁸⁸ uverejnili hneď vedľa článku s názvom „Mohutná manifestace sociální demokracie“.²⁸⁹ O deň neskôr sa z titulky dozvedáme o veľkolepej manifestácii agrárnej strany v Bratislave, na ktorej „Slováci přísahají věrnost republice“.²⁹⁰ Hneď v prvom odstavci autor poznamenáva, že nikdy nebolo toto gesto tak potrebné ako v terajšej situácii, a že ľudová strana v tejto oblasti úplne zlyhala. Pritom Jozef Tiso vo svojom prejave, na vyššie menovanej demonštrácii jasne povedal, že strana a Slovensko stoja pevne za republikou, ale trvajú na slovenskej autonómii.

Reakcie na takmer paralelné demonštrácie na seba nenechali dlho čakať. Už na druhý deň sa objavujú na prvej strane komentáre a úvahy. V úvodníku²⁹¹ sa vtedajší stav v ľudovej strane porovnával s dobou pred desiatich rokov, kedy Vojtech Tuka agitoval za autonómiu všetkými možnými politickými prostriedkami, čo mu nakoniec prinieslo odsúdenie za vlastizradu. Článok „Anglie a Francie odsuzují ludáky“²⁹² informuje o tom, že všetky relevantné anglické a francúzske noviny odobrujú Hodžov prejav a oslavujú ho ako ráznu odpoveď na ľudácku politiku. Zároveň opisujú davy v krojoch, ktoré s nadšením víтали Hodžu v Bratislave a hlasito sľubovali vernosť československej armáde. Autor sebavedome uvádza, že vďaka britskej diplomatickej intervencii sa situácia v strednej Európe stabilizovala

²⁸⁶ LN, 6.6.1938, s. 1 „Po neděli“

²⁸⁷ LN, 30.6.1938, s. 3 „Nikdo nemluví s americkým poselstvem“

²⁸⁸ LN, 6.6.1938, s. 2 „Bratislava hluchá k ludácké manifestaci“

²⁸⁹ LN, 6.6.1938, s. 2

²⁹⁰ LN, 7.6.1938, s. 1

²⁹¹ LN, 8.6.1938, s. 1 „Proti vzdoru a pro jednotu“

²⁹² LN, 8.6.1938, s. 1

a Nemecko s Československom nemôže zaobchádzať ako s Rakúskom. Tretí a posledný článok na titulke bol venovaný reakcii nemeckej tlače na ľudácku manifestáciu. Na jednej strane nemecké noviny tendenčne porovnávali boj Slovákov za autonómiu so situáciou sudetských Nemcov, na druhej strane toto počíňanie obrátili proti Hlinkovi a obvinili ho, že sa stáva „spojencem nacistického pohanství“. ²⁹³ Nastolenou tónou pokračuje denník aj v nasledovnom vydaní v článku „Nacismus chválí Hlinku“. Naráža pri tom na niekoľko článkov henleinovského denníka *Die Zeit*, v ktorom je Hlinka nazývaný „Führerom slovenské ľudové strany“. ²⁹⁴ O niečo menej strategicky je zverejnený bezprostredne nasledujúci článok „Sidorovo alibi“. ²⁹⁵ Tu cituje autor zo Sidorovho rozhovoru s francúzskou tlačovou agentúrou *Havas*:

Obviňují nás, že jsme přívrženci nacistů. To není pravda. Myslím, že bychom nemohli žít pod německou nadvládou [...]. Chceme zachovat zvláštní svůj ráz a přispět jako Slováci ke kultuře a civilisaci. Proto chceme zůstat v československé republice [sic!], ne z lásky k Čechům, ale z lásky k sobě samým. [...] Víme, že je v našem vlastním zájmu zůstat v rámci Československa, proto děláme, co můžeme abychom přinutili Čechy, aby s námi začali jednat. ²⁹⁶

Autor ďalej upodozrieva Sidora z vnútrostrannického intrigánstva proti údajnému rivalovi Jozefovi Tisovi, ale neuvádza dôkaz ani o fabulovaní alibi, ani o machináciách proti Tisovi.

Po tom, ako Hlinkova strana zverejnila konkrétny politický program – bolo jej vyčítané, že žiaden nemá – podala do snemovne taktiež návrh na zmenu českosloveskej ústavy a dožadovala sa dualistického princípu so separátnym slovenským snemom. I tu sa našli kritici a ako problém videli Hlinkovo spojenectvo s Henleinom. Sudetonemecká strana totiž podala vlastné návrhy a Hlinkovi bolo vyčítané, že jeho návrhy vychádzajú z iného historického pozadia ako Henleinove, a teda sa ich politické spojenectvo nedá skombinovať s ich separátnymi požiadavkami. ²⁹⁷ Na druhej strane toho istého vydania nachádzame rovnako nepriateľský článok o separatizme v Podkarpatskej Rusi ako následku autonomizmu ľudákov ²⁹⁸ a o snahe nacistov o rozvrat v Československu. ²⁹⁹

²⁹³ LN, 8.6.1938, s. 1 „Hlinka spojencem nacistického pohanství“

²⁹⁴ LN, 9.6.1938, s. 2

²⁹⁵ LN, 9.6.1938, s. 2

²⁹⁶ Tamže, s. 2

²⁹⁷ LN, 10.6.1938, s. 1 „Lidáci mají program“

²⁹⁸ LN, 10.6.1938, s. 2 „Autonomistický radikalismus“

Spojenie hlinkovcov s henleinovcami a maďarskými separatistami, akékoľvek symbolické malo byť, využila Slovenská národná strana na vyprofilovanie sa síce ako autonomistická, ale nie separatistická strana. V praxi to znamenalo, že síce hovorila o autonómii, ale len o pomyselnej, nie právnej. Aj Pittsburskú zmluvu strana považovala za gesto, nie za právne záväzný dokument, čo zdôraznila i na oslavách pri príležitosti podpísania zmluvy.³⁰⁰ Tým, že sa strana pridala ku koalíčným stranám, sa priblížila viac k sociálnym demokratom a agrárnikom a výrazne sa oddialila od Hlinkovej strany. Strana sa chcela zastat' posilnenia moci krajských zastupiteľstiev, ale ničím sa tak neodlišovala od návrhu podaného vládou k jej plánovanému odbremeniu. Svoje stanovisko odovzdali všetky menšinové strany a rokovať o pripravovaných reformách mali jednotliví zástupcovia strán.

Či už to bolo kvôli rastúcej nespokojnosti obyvateľstva, alebo silnej verejnej loby Hlinkovej strany, rozhodlo sa o plánovanej novelizácii jazykového zákona. Dovtedy bolo znenie paragrafu č. 4 jazykového zákona také, že spravidla sa na historickom českom území hovorilo po česky a na Slovensku po slovensky, pričom kľúčovým slovom bolo *spravidla*. V praxi to znamenalo, že čím viac bolo slovenských učiteľov alebo úradníkov, tým menej sa hovorilo po česky a uprednostňovala sa slovenčina. U česky hovoriaceho personálu to však bola otázka vôle jednotlivca a zákon v princípe nezakazoval češtinu. S tým však nesúhlasila ľudová strana a zmenou znenia tohto paragrafu zo *spravidla* na *výlučne* chcela vláda vyriešiť jazykový spor a čiastočne odzbrojiť ľudákov.³⁰¹

I tradičné luhačovické porady sa niesli v duchu československej jednoty. Nakoľko prvým bodom programu bolo predstavenie diel umelcov, bolo politické narážky počuť najmä v úvodných rečiach a príhovoroch hostí, ktorými boli poslanci parlamentu i regionálni zástupcovia a nakoniec sami umelci.³⁰² Účasť na poradách bola medzinárodná a celými poradami sa niesol duch československej spolupatričnosti. Vo svojom prejave ju vyzdvihol aj Robert William Seton-Watson (1897 – 1951), historik, osobný priateľ T. G. Masaryka a medzinárodný zástanca

²⁹⁹ LN, 10.6.1938, s. 2 „Nacisté si sľubujú od ľudákov rozvrat“

³⁰⁰ LN, 21.6.1938, s. 2 „Autonomista o autonómii“

³⁰¹ LN, 24.6.1938, s. 2 „Nový jazykový zákon a Slovensko“

³⁰² LN, 9.7.1938, s. 2 „Luhačovické porady zahájeny“

práv národov bývalého Rakúsko-Uhorska.³⁰³ Návšteva Setona-Watsona a ukážka diel slovenských umelcov bola zachytená na filme z produkcie J. A. Baťu.³⁰⁴

Stav predsedu ľudovej strany Andreja Hlinku sa od začiatku roku 1938 čoraz viac zhoršoval. Informujú o tom *Lidové noviny* z 9. júna 1938. Hlinka bol náhle hospitalizovaný v sanatóriu v Bratislave.³⁰⁵ 15. augusta už tlač hovorí o vážnej chorobe a celkovej slabosti³⁰⁶, 17. augusta bol jeho stav kritický³⁰⁷ a 18. augusta sa dozvedáme o jeho smrti. *Lidové noviny* v ten istý deň Hlinkovi venovali pietny úvodník, obdivujúc jeho životné dielo a elán, ktorý ho neopúšťal ani posledné roky života.³⁰⁸ V ďalších článkoch uvádza denné správy o reakciách na Hlinkovu smrť doma³⁰⁹ i v zahraničí.³¹⁰ Veľkolepý pohrebný obrad, ktorý sa konal 18. augusta, bol sprevádzaný prítomnosťou československého vojska a československej politickej i spoločenskej špičky.³¹¹ Nakoľko Hlinka nezanechal politický závet, viedlo stranu do zvolenia nového predsedu užšie predsedníctvo na čele s Jozefom Tisom.³¹² A ako sa predpokladalo, Tiso bol zvolený za Hlinkovho nástupcu v kresle predsedu strany.³¹³

Medzičasom sa Slovenská národná strana, naďalej odmietajúca spolupracovať s ľudákmi, rozhodla nepodporiť plánovanú reformu, ktorá mala Slovensko rozdeliť na župy. Strana správne namietala, že by sa tým zrušila jednota slovenského územia, ktoré by tak zaniklo v množstve československých žúp ako jednotý celok.³¹⁴ Problematické by taktiež bolo zriadenie maďarskej župy na juhu Slovenska, ktorá by čiastočne porušila integritu slovenskej krajiny. Proti návrhu župného zriadenia sa postavila taktiež ľudová strana.³¹⁵ Na rozdiel od národnej strany bola ľudová strana za svoje požiadavky démonizovaná, i keď jasne vyjadrila podporu Československu. Žiadala totiž autonómiu aj zachovanie územného

³⁰³ LN, 11.7.1938, s. 2 „Porady v Luhačovicích“

³⁰⁴ LN, 2.8.1938, s. 4 „Bratislavští umělci“

³⁰⁵ LN, 9.7.1938, s. 2 „Hlinkova nemoc“

³⁰⁶ LN, 15.8.1938, s. 2 „Andrej Hlinka těžce nemocen“

³⁰⁷ LN, 17.8.1938, s. 3 „Hlinkův stav kritický“

³⁰⁸ LN, 18.8.1938, s. 1 „Nad mrtvým Hlinkou“

³⁰⁹ LN, 18.8.1938, s. 2 „Kondolence“

³¹⁰ LN, 18.8.1938, s. 2 „Ohlas v zahraničí“

³¹¹ LN, 19.8.1938, s. 2 – 3 „Vojsko na Hlinkův pohřeb“

³¹² LN, 24.8.1938, s. 2 „Hlinka nezanechal politické závěti“

³¹³ LN, 2.9.1938, s. 2 „Zástupci lidí Runcimanovi“

³¹⁴ LN, 2.9.1938, s. 2 „Narodníci [sic!] proti župám“

³¹⁵ LN, 5.9.1938, s. 2 „Slovenští autonomisté proti župám“

zriadenia, rovnako ako národnári.³¹⁶ Už krátko pred vyhlásením autonómie sa v *Lidových novinách* začína skloňovať slovo zrada a pomaly sa vytvára étos slovenskej zrady, ako ho poznáme z obdobia po vyhlásení autonómie a najmä po vyhlásení samostatnosti.³¹⁷

Odhliadnuc od postoja tlače boli ľudáci pozvaní na rokovanie k prezidentovi Benešovi. Zmena nastala po potlačení puču henleinovej strany a dá sa polemizovať, že vláda sa týmto gestom snažila upokojiť vnútropolitické dianie.³¹⁸ Na porade v Bratislave ľudová strana nepriamo odsúdila puč slovami, že nepodporuje „krvavé a násilné vyřešení národních problémů státu“ a zopakovala podmienky spolupráce, ktorými boli po 1. samourčenie Slovenska a po 2. zriadenie podľa Pittsburskej dohody.³¹⁹ Za týmto účelom boli predstavitelia strany pozvaní na pohovor k prezidentovi.³²⁰ Udalosti ohľadom puču urýchlili aj rokovania vlády s podkarpatskými autonomistami.³²¹ Média polemizovali o vstupe ľudákov do vlády a strana vyzvala svojich stúpencov k zachovaniu pokoja.³²² Prejavy poslancov strany vyzdvihovali budúcnosť Slovenska v spoločnom štáte a prízvukovali, že turbulentné dianie v zahraničí zjednotilo Čechov a Slovákov ako nikdy predtým. Namiesto zrady píše *Lidové noviny* o vernom Slovensku.³²³

22. septembra odstúpila tretia vláda Milana Hodžu, ktorý zo svojej funkcie predsedu vlády taktiež odstúpil. Nahradil ho generál Jan Syrový (1888–1970).³²⁴ Syrový plánoval rozšíriť kabinet o dvoch ďalších členov z radov slovenských odborníkov.³²⁵ Po rokovaniach s ľudákmi sa rozhodol pre republikána Imricha Karvaša (1903–1981) a ľudáka Matúša Černáka (1903–1955). Predpokladá sa, že ľudáci vďaka tomuto rozhodnutiu plánovali podporiť Syrového vládu.³²⁶ Avšak i po intenzívnych rokovaniach sa ľudáci rozhodli ďalšie rokovania odložiť, kým nebudú

³¹⁶ LN, 13.9.1938, s. 2 „Ludákům není pomoci“

³¹⁷ LN, 16.9.1938, s. 3 „Ludáci pokračují ve zradě“

³¹⁸ LN, 17.9.1938, s. 3 „Ludáci jdou do vlády a Vláda jedná s ludáky“

³¹⁹ LN, 20.9.1938, s. 1 – 2 „Usnesení ludové strany“

³²⁰ LN, 20.9.1938, s. 2 „Ludovci jedou jednat s prezidentem“

³²¹ LN, 20.9.1938, s. 3 „Chystá se úplná autonomie pro Podkarpatskou Rus“

³²² LN, 22.9.1938, s. 3 „Ludáci ještě váhají“

³²³ LN, 23.9.1938, s. 2 „Věrné Slovensko“

³²⁴ LN, 24.9.1938, s. 1 „President: Věci se obracejí k dobrému“

³²⁵ LN, 24.9.1938, s. 2 „Kdo ze Slováků do vlády?“

³²⁶ LN, 25.9.1938, s. 3 „Dohoda s ludovci“

splnené ich požiadavky. Upodozrievali vládu, že sa personálnymi zmenami a ústupkami snažia oddialiť finálne riešenie česko-slovenských vzťahov.³²⁷

Hospodárstvo

V článku „Vzestup slovenského hospodárství“³²⁸ možno spozorovať zmenu rétoriky, akou je správa podaná. Predtým sa v spojitosti s hospodárskym vzostupom Slovenska prízvukovalo, komu krajina vďačí za svoj úspech, a poukazovalo sa aj na rámec rozdielov medzi krajinami, ktorý bolo treba prekonať. V atmosfére možného ohrozenia sa od takéhoto „ukazovania prstom“ upustilo a o to viac sa vyzdvihovala súdržnosť vedúca k hospodárskemu vzrastu. Celkom priamo sa na tú istú tému vyjadruje autor úvodníku „Po nedeli“, kde poukazuje na úlohu agrárnikov v slovenskom hospodárskom rozmachu:

Na Slovensku vznikají velké průmyslové závody nové, budované kapitálem, pramenícím převážně z českých zemí. Staré průmyslové podniky přecházejí pak do majetku slovenského lidu. Je pravda, že tato akce má i určitý stranicko-politický ráz a že se ji posiluje hospodářské postavení agrární strany na Slovensku. Ale toto hledisko nemůže skreslit na skutečné hospodářské posílení Slovenska a na tom slovenští negativisté vycházejí naprázdno [...].³²⁹

Bez politického odkazu sa nezaobíde žiadne hospodárske povznesenie. Oslavy otvorenia vlakovej trate medzi Zlatými Moravcami a Zbehmi korešpondenti opisujú ako udalosť, na akú si obyvatelia regiónu nepamätajú. Otvorenie trasy začalo vypravením vlaku s ministerskou posádkou z pražskej stanice. Na palube nechýbal ani minister Dérer, ktorý v prejave pripomenul všetky spojenia miest v Československu ako plody spoločnej námahy. Samo otvorenie dráhy do Zbehov nazval „opätovným dôkazom lásky a snahy čs. vlády vŕči Slovensku“.³³⁰

V snahe kontrovať Hlinkovmu vyjadreniu o Slovákoch ako o otrokoch Čechov uverejnili *Lidové noviny* článok zhrňujúci dvadsať rokov pokroku na Slovensku, za ktorý vďačia Čechom. Autor vymenúva počet Slovákov v uhorskej verejnej správe, v školstve, v exekutive a v ozbrojených silách a porovnáva čísla s vtedy aktuálnym stavom. Pripomína, koľko škôl a s akým zameraním sa medzičasom vybudovalo

³²⁷ LN, 4.10.1938, s. 2 „Ludovci přerušili jednání“

³²⁸ LN, 22.3.1938, s. 8

³²⁹ LN, 25.4.1938, s. 1

³³⁰ LN, 16.5.1938, s. 2 „Budování Slovenska pokračuje“

a ako sa zvýšila produkcia a životná úroveň Slovákov za posledné dve desaťročia. Letáky s ešte podrobnejším vymenovaním výsledku spoločného úsilia Čechov a Slovákov mali byť použité aj v predvolebnej kampani koaličných strán spolu s opozičnou, ale pridruženou Slovenskou národnou stranou. Cieľom článku i letákov malo byť zrejme postavenie ľudáckej politickej agendy ako protikladu ďalšieho hospodárskeho pokroku Slovenska.³³¹

V správe predsedu Ústredného združenia slovenského priemyslu Milana Žuffu (1887 – 1942) sa nám predkladá niekoľko vtedajších problémov slovenského hospodárstva. Žuffa poukázal na nepriaznivé hospodárske podmienky pre podnikanie napriek minimálnemu zásahu štátu a problémy poľnohospodárstva pokryť potreby rapídne vzrastajúcej slovenskej populácie. Zaujímavý je však Žuffov dodatok o tom, „že slovenský priemysl je si vedom, že s vyššieho hľadiska je zájem tohoto výrobného odvetví v našej republike nedeliteľný“.³³² V tom istom vydaní sa v rubrike Národní hospodář dozvedáme, že Správna komisia obchodnej a priemyselnej komory vyjadrila absolútnu podporu prezidentovi Benešovi, predsedovi parlamentu Hodžovi, ako aj celej vláde. O vyhlásení informoval predseda komory Ján Paulíny-Tóth³³³, okrem iného člen Slovenskej národnej strany.³³⁴

Z hospodárskych správ sa naďalej pravidelne dozvedáme o stave nezamestnaných na Slovensku, napríklad, že v júli 1938 počet poklesol o dvadsať tisíc v porovnaní s rokom 1937.³³⁵

16. júla 1938 vyšlo špeciálne číslo *Lidových novín* venované výstavbe mesta Košice. Na prvej strane je zobrazený predseda parlamentu Milan Hodža. V nasledujúcich článkoch sa prezentuje obsah výstavy, teda výstavba východu Slovenska. Opísané sú technické a vecné prvky výstavby, spoločenský a hospodársky význam a historické pozadie. V úvodnom článku „Význam vysokej školy technickej pre Slovensko“ autor uvádza, že v štáte zlúčenom z viacerých krajín, ktoré boli vystavené iným podmienkam, a teda nenesú vinu za rozdielny stupeň vývoja, nemôže jedna časť zaostávať a trpieť následkami historických daností. Myslí sa tým samozrejme Československo a rozdielny stupeň rozvoja medzi českými oblasťami

³³¹ LN, 10.6.1938, s. 2 „Pravdou proti ľudákum“

³³² LN, 15.6.1938, s. 8 „Požiadavky slovenského priemyslu“

³³³ Vid' s. 75

³³⁴ LN, 18.6.1938, s. 8 „Pro hospodářskou jednotu“

³³⁵ LN, 8.7.1938, s. 8 „Znační pokles nezaměstnanosti na Slovensku“

a Slovenskom. Východné Slovensko dokonca pocítilo tieto rozdiely najviac. Okrem naplnenia potreby takejto inštitúcie a jej prínosu Slovákom i Čechom, prízvukuje autor, že „on bude mať za úlohu niečo, čo je nám všetkým, Slovákom alebo Čechom, najvyšším a najsvätejším: silná, šťastná a večná Československá republika“.³³⁶ Najviac však na výstave prekvapil Jozef Tiso, ktorý najprv zdôraznil autonomistickú pozíciu strany a potom otvorene, zreteľne a suverénne prejavil ako zástupca ľudovej strany jednoznačnú podporu jednotnej republike.³³⁷

Kultúra a spoločnosť

V článku o pripravovaných oslavách pri príležitosti dvadsiateho výročia podpísania tzv. Mikulášskej rezolúcie 1. mája 1938 v Liptovskom Mikuláši autor vyzdvihuje ducha rezolúcie. Nositeľom tohto ducha bol rečník spomínaného dňa, Vavro Šrobár, sociálny demokrat, ktorému sa dvere do vysokej politiky otvorili po tom, ako sa ho snažila umlčať uhorská moc. Šrobár v rezolúcii žiada o uznanie svojbytnosti „československého kmeňa“, a tak dvadsať rokov po vzniku Československa legitimizuje proklamovanú jednotu „Čechoslovákov“. Organizátori osláv pochádzali z radov sociálnych demokratov a o záštitu požiadali aj vládu Československej republiky.³³⁸ 1. máj a Mikulášsku rezolúciu spomenul okrem Vavra Šrobára aj minister Dérer a zdôraznil, že v ťažkých časoch je potrebné pripomenúť si plodnú jednotu Čechov a Slovákov a prihliadať na výhody spoločného štátu.³³⁹ Dérer a Šrobár sa výrazne prezentovali ako predstavitelia slovenského národa, a chceli tak v tejto role konkurovať Hlinkovi a jeho strane. Najmä tým, že boli zástupcami dvoch koalíčných slovenských strán a mali podporu zvyšného kabinetu, sa snažili agendu jednotného Slovenska za autonómiu vymeniť za agendu jednotného Slovenska a podporu spoločného Československa.³⁴⁰ Na propagáciu jednoty slúžili i spomienkové podujatia na počesť „syna národa“, Milana Rastislava Štefánika.³⁴¹

I slovenskí spisovatelia na čele s Jankom Jesenským (1874 – 1945) vydali pri príležitosti osláv vzniku Československa manifest, v ktorom vyjadrili podporu

³³⁶ LN, 16.7.1938, s. 2

³³⁷ LN, 18.7.1938, s. 2 „Ľudáci za republiku“

³³⁸ LN, 12.4.1938, s. 4 „Oslavy slovenského májového manifestu“

³³⁹ LN, 30.4.1938, s. 2 „Slováci za republiku“

³⁴⁰ LN, 2.5.1938, s. 2 „Oslavy svatomikulášskeho manifestu“

³⁴¹ LN, 5.5.1938, s. 4 „Letci vzpomeli Štefánika“

jednotnému štátu. V manifeste sa písalo, že Československo je výsledkom snáh otcov o svojbytnosť a je vyjadrením spoločného národnostného vývinu siahajúceho do čias Rakúsko-Uhorska. Spisovatelia ďalej uviedli, že existencia Slovákov a ich nerušený kultúrny život môžu byť zaručené len v spoločnom štáte.³⁴²

Ako gesto osamostatnenia je možné považovať prevzatie zbierky Slovenského národného múzea do slovenských rúk. Za účelom prevzatia exponátov bola postavená budova v Turčianskom Svätom Martine spadajúca pod správu Slovenskej muzeálnej spoločnosti. Múzeum malo pokračovať vo vedeckej práci a „zachraňovať duchovné hodnoty národa, čož se dosud nečinilo pro jiné zájmy“.³⁴³

Žurnalizmus

Tlačoviny pod taktovkou šéfredaktora Karola Murgaša neprestali ani na chvíľu vzbudzovať pozornosť. V tomto prípade ide o žalobu ministra Ivana Dérera, ktorú podal reagujúc na článok z 15. januára 1938 v *Slováku* s názvom „Čo je potom politické gangsterstvo?“. ³⁴⁴ V tom istom vydaní vyšiel na titulnej strane článok „Dérer nás roku 1908 nechcel zastupovať“. ³⁴⁵ Dérer žaloval šéfredaktora *Slováka* a zároveň aj *Slovenskej Pravdy*, ktorá článok prebrala, za ohováranie. V článku bol Dérer obvinený z odmietnutia zastupovať obete Černovskej tragédie v čase, kedy bol údajne riadne licencovaným advokátom. I keď *Lidové noviny* podporovali Dérerovu politiku, okomentovali žalobu ako „zvláštnu“. ³⁴⁶ Súd nakoniec rozhodol v prospech ministra Dérera s tým, že boli dodané dokumenty, ktoré potvrdzujú, že Dérer v tom čase ešte nebol advokátom a okrem iného v tom čase slúžil vo vojenskej prezenčnej službe. Redaktor Murgaš mal nariadené zaplatiť pokutu za *Slováka* i za *Slovenskú Pravdu*. ³⁴⁷ *Slovenská Pravda* čelila v tridsiatych rokoch niekoľkým dočasným zastaveniam vydávania a nespočetným konfiškáciám. Jej vyostrenosť kulminovala najmä v predvolebnom období. ³⁴⁸ Schôdza predstavenstva ľudovej strany, ktorá denník vydávala, rozhodla, – pod vedením Jozefa Tisa, ktorý zastupoval v tom čase

³⁴² LN, 19.5.1938, s. 2 „Slovenští spisovatelé republice“

³⁴³ LN, 6.8.1938, s. 8 „Slovenské národní muzeum převeze země“

³⁴⁴ Slovák, 15.1.1938, s. 2

³⁴⁵ Tamže, s. 1

³⁴⁶ LN, 3.6.1938, s. 2–3

³⁴⁷ LN, 16.9.1938, s. 3 „Luďácká štvánice odsouzena“

³⁴⁸ LN, 18.6.1938, s. 3 „Luďácký deník zastaven“

už nevládného Hlinku – že vyšle Milanovi Hodžovi delegáciu, ktorá predostrie sťažnosť ohľadom pozastavenia vydávania *Slovenskej Pravdy*.³⁴⁹

Židovstvo na Slovensku

23. marca 1938 bol v *Lidových novinách* uverejnený jeden z prvých článkov týkajúcich sa vplyvu politického diania na židovskú menšinu na Slovensku. Len pár dní po pripojení Rakúska vyjadrila židovská obec zvýšenú podporu československému zriadeniu a jeho vláde. Slovenské synagógy začínali používať slovenčinu ako liturgický jazyk, v košickej synagóge popri nemčine a maďarčine dokonca po prvýkrát v histórii chrámu. Listy čitateľov židovského pôvodu vyjadrili taktiež bezvýhradnú podporu vláde a vernosť Československu.³⁵⁰

Noviny ďalej informujú o tom, že sa židovská obec v rámci prejavu solidarity so Židmi v iných európskych krajinách rozhodla obmedziť spoločenský život. Túto reakciu vyvolal zákaz rituálnych porážok v Rakúsku a v Poľsku. Obmedzenie sa dotklo obľúbených reštauračných a kaviarenských zariadení, ako aj židovského divadla *Habimah* v Podkarpatskej Rusi.³⁵¹

Spolok *Rozvoj*, zastrešujúci slovenských Židov, spustil kampaň na používanie slovenského jazyka v každodennom verejnom živote. Chcel tak bojovať proti dvoj- až trojjazyčnosti v slovenských mestách, kde sa židovská menšina prikláňala k nemčine alebo maďarčine. Zámerom spolku bolo zamedziť pocitu národnej nesúrodosti, ktorú mnohorejazyčnosť umelo vytvárala, a podporiť pocit spolupatričnosti medzi Židmi a Nežidmi.³⁵²

³⁴⁹ LN, 21.6. 1938, s. 3 „Luďáci protestujú“

³⁵⁰ LN, 23.3.1938, s. 2 „Slovenští židé a stát“

³⁵¹ LN, 30.3.1938, s. 4 „Košičtí židé se postí“

³⁵² LN, 13.5.1938, s. 2 „Slovenští židé na nových cestách?“

6.3. Mníchovská dohoda a vyhlásenie autonómie

Politický vývoj

V tieni Mníchovskej dohody sa podarilo Slovákom vy dobyť malé víťazstvo v podobe práva vymenúvať a presúvať personál na Slovensku len so súhlasom slovenských ministrov.³⁵³ Zároveň vyhlásil prezident Beneš demisiu, nakoľko ako sám zdôvodnil:

Byl jsem zvolen za okolností zcela jiných a za podmínek podstatně odchylných a nemohu to dnes přehlížet. Poměry se změnily tak, že by moje osoba jako osoba politika mohla být eventuálně PŘEKÁŽKOU VÝVOJE [sic!], kterému se musí nyní náš stát přizpůsobit [...].³⁵⁴

Medzičasom sa v Bratislave intenzívne rokovalo o ďalšom osude Slovenska najmä medzi ľudákmi a agrárnikmi. Autonómia už bola len otázkou niekoľkých hodín.³⁵⁵ Napriek tomu, že sa požiadavky Slovákov skloňovali vždy v negatívnom duchu, bolo vyhlásenie autonómie v tieni straty pohraničných území vyhlásené ako víťazstvo. Jozef Tiso bol vládou vymenovaný za ministra pre správu Slovenska a zároveň poverený navrhnúť ďalších ministrov pre slovenský kabinet. V rozhlasovom vyhlásení boli prízvukované dva piliere, na ktorých stálo Československo, a bratstvo na život a na smrť, ktoré tieto piliere spájalo. Vládna a výkonná moc od vyhlásenia spadala pod právomoc Slovákov, rovnako ako aj existujúce štátne podniky.³⁵⁶ *Lidové noviny* dokonca tvrdili, že keby k dohode došlo skôr, ako písali, a nie za týchto okolností, mohlo byť zachránené to, čo je stratené – myslia sa tým pohraničné oblasti. Ale taktiež uvádzajú, že dohoda na autonómii je lepšia, než to, čoho sa všetci obávali – slovenského separatizmu.³⁵⁷ Vzápätí bola zverejnená *Žilinská dohoda*³⁵⁸, de facto dohoda väčšiny slovenských strán o vyhlásení autonómii, a nasledovalo vymenovanie vlády³⁵⁹ a *Manifest ľudovej strany*.³⁶⁰ Pod taktovkou ľudákov sa konali rokovania s Maďarskom a Poľskom. Práve rokovania s Maďarskom sa neskôr ukázali ako problematické. Už krátko po vyhlásení autonómie nasledovali prvé vyjadrenia slovenskej vlády o plánovanom

³⁵³ LN, 5.10.1938, s. 2 „Usnesení vlády i jmenování úřednictva pro Slovensko“

³⁵⁴ LN, 6.10.1938, s. 1 „Prezident Beneš odstoupil“

³⁵⁵ LN, 6.10.1938, s. 3 „Nejširší autonomie pro Slovensko“

³⁵⁶ LN, 7.10.1938, s. 2 „Slováci s námi na život a na smrt“

³⁵⁷ LN, 8.10.1938, s. 1 „Slováci věrní republice“

³⁵⁸ LN, 8.10.1938, s. 1 „Radostná dohoda se Slováky“

³⁵⁹ LN, 8.10.1938, s. 1 „Slovenská vláda jmenována“

³⁶⁰ LN, 8.10.1938, s. 1–2 „Manifest lidové strany“

postupe, ktorý mal byť cestou evolúcie a mal sa vyhnúť chybám prvej republiky či nebodaj pomste. Medzi prvými zriadenými inštitúciami bola aj Slovenská tlačová agentúra, ktorá vznikla v priestoroch bývalých pobočiek Československej tlačovej agentúry v Bratislave a Košiciach. Jednou z hlavných požiadaviek strany bolo vždy používanie slovenského jazyka. 10. októbra 1938 vyhlásil minister Ďurčanský slovenský jazyk za jediný štátny a úradný jazyk na Slovensku. Minister školstva, ktorým sa stal Matúš Černák, ihneď oznámil, že jedinci, ktorí sú proti autonómii a kresťanským hodnotám, budú zo svojich pozícií odstránení. Medzi riadkami možno vyčítať, že sa toto opatrenie týka najmä osôb českého pôvodu. Riaditeľ slovenského národného školstva Břetislav Koloušek bol ihneď nútený čerpať dovolenku s pozastavením výkonu funkcie.³⁶¹ Naopak predtým rozpustená nemecká strana *Deutsche Partei* bola za veľkej radosti karpatských Nemcov obnovená.³⁶² Vo vyjadrení ministra hospodárstva sa spomína starostlivosť nielen o Slovákov, ale aj o menšiny, menovite o maďarskú a nemeckú menšinu, Čechov minister vo vyjadrení nespomína.³⁶³

Zmeny postihli aj agrárnu stranu. Vyhlásením autonómie sa na čelo strany dostala mladá generácia členov, ktorí následne prevzali vedenie aparátu strany aj inštitúcií, ktoré strana budovala od vzniku Československa.³⁶⁴ Zmeny nastali aj vo vedení stranického denníka *Slovenský Denník*, v ktorom miesta tajomníka a šéfredaktora obsadili členovia mladej generácie.³⁶⁵

Bezprostredne po vyhlásení autonómie nastali nezhody týkajúce sa pohraničných oblastí na severe a juhu Slovenska. Po rokovaníach so všetkými zainteresovanými stranami vrátane Nemecka prijala česká i slovenská vláda nezávislosť Podkarpatskej Rusi a usporiadanie hraníc tak, ako ho navrhol rozhodujúci súd pozostávajúci z Nemecka, Talianska, Rumunska a Poľska. Detaily a konkrétne rozdelenie miest a dedín boli prerokované dodatočne.³⁶⁶ Súd nakoniec rozhodol, že Košice, Užhorod, Mukačevo a mnoho iných miest pripadlo Maďarsku. Požiadavky Československa v tejto veci sa opierali o etnický výskum daných oblastí, avšak výsledkom rozhodnutia bolo, že Maďarsko dostalo i obce s nadpolovičnou

³⁶¹ LN, 11.10.1938, s. 2 „Slovensko Slovákom“

³⁶² LN, 12.10.1938, s. 1 „První práce slovenské vlády“

³⁶³ LN, 12.10.1938, s. 2 „Slovenské ministerstvo hospodářství“

³⁶⁴ LN, 13.10.1938, s. 2 „Nové Slovensko“

³⁶⁵ LN, 14.10.1938, s. 2 „Nová tvář Slovenska“

³⁶⁶ LN, 28.10.1938, s. 1 „Slovensko přijalo rozhodčí soud“

väčšinou Slovákov. Autor vyzýval i napriek neskrývanému sklamaniu k súdržnosti a sústredeniu síl na budovanie spoločného federatívneho štátu.³⁶⁷

Medzitým sa spomienka – nedá sa totiž hovoriť o oslavách – na dvadsiate výročie vzniku Československa nezaobišla bez dávky nostalgie a sentimentu. V úvodníku zo 14. októbra 1938³⁶⁸ autor zhŕňa situáciu následovne:

Dvacet let samostatné československé vlády! Neboť tato vláda byla velmocemi uznána a její vyslanci akreditováni a přijati. Masaryk a Štefánik mrtvi, Beneš v tragickém soukromí, Československá republika zkomolena a hotova k přeměně ve federativní stát Čechů, Slováků a Karpatských Rusů – a přece jen to byl začátek, k němuž se bude pamět [sic!] národa navěky vracet, začátek obnovené české a slovenské svobody, trpké, bolestné a hned v prvním rozvití znova ohrožené, ale svobody. Její katastrofa po dvaceti letech ji cele nezničila a, dá Bůh, nezničí.³⁶⁹

I v deň konania osláv vzniku Československa vychádza úvodník s názvom „Slavnost v slzách“³⁷⁰, kde autor polemizuje nad slobodou a jej strateným významom. Národ Čechoslovákov prirovnáva k mohutnému jednotnému prúdu túžiacemu po slobode, ktorý sa rozliat na mnoho riek, potokov i močiarov.

Vo vydaní *Lidových novín* z 18. novembra 1938 sa na titulnej strane dozvedáme o schválení Ústavného zákona o slovenskej autonómii. Návrh zákona podal už zosnulý Andrej Hlinka a poslanci ľudovej strany. Návrh bol ratifikovaný takmer v pôvodnom znení s drobnými zmenami odzrkadľujúcimi najmä stav po prijatí Žilinskej dohody. Ústavný zákon sa priamo opiera o znenie Pittsburskej dohody a vznik Československa opisuje ako vznik štátu konštituovaného dvoma národmi. Voľby do slovenského snemu sa podľa zákona mali odohrať do dvoch mesiacov od vyhlásenia zákona. Zákonodarná moc nad celým štátom spadala pod právomoc *Národného zhromaždenia*, ktoré malo vo svojej kompetencii i národnú obranu a jednotnú zahraničnú politiku.³⁷¹

Pokým sa v mnohých politických stranách konali zmeny, v radoch slovenských sociálnych demokratov sa nijaké náhle zmeny udiat' nestihli, nakoľko bola strana zákázaná. Dôvodom zákazu z rozhodnutia Ministerstva vnútra boli na jednej strane

³⁶⁷ LN, 3.11.1938, s. 1 „Okleštěné Slovensko a Podkarpatsko“

³⁶⁸ LN, 14.10.1938, s. 1 „Dvojí výročí“

³⁶⁹ LN, 14.10.1938, s. 1 „Dvojí výročí“

³⁷⁰ LN, 28.10.1938, s. 1 „Slavnost v slzách“

³⁷¹ LN, 18.11.1938, s. 1 „Ústavní zákon o slovenské autonomii“

nevítané politické ciele strany a možné ohrozenie medzinárodných vzťahov jej pôsobením, a na druhej strane údajné vyhotovovanie falošných dokladov pre príslušníkov iných štátov.³⁷² Rovnaký osud onedlho postihol aj Slovenskú národnú stranu, ktorej členovia boli obvinení z protištátnej činnosti. I keď boli národnári pri podpisovaní Žilinskej dohody na strane Ľudákov, odmietli celkové splynutie s Ľudovou stranou, ale ponúkli spoluprácu v budovaní nového Slovenska. Slovenská tlač už dlhšie polemizovala o možnej vláde jednej strany – Ľudovej strany, ale pokým národnári signalizovali jednotu s Ľudákmi, považovala sa táto skutočnosť za nepravdepodobnú. V slede udalostí teda pozastavenie činnosti židovskej strany vôbec neprekvapuje.³⁷³ Na kandidátskej listine sa k plánovaným voľbám do slovenského snemu nachádzali členovia Hlinkovej slovenskej Ľudovej strany, Strany slovenskej národnej jednoty a kandidáti nemeckej a maďarskej strany.³⁷⁴

Celoštátnou udalosťou bola voľba prezidenta republiky, ktorým sa stal Emil Hácha. Po jeho zvolení podala vláda generála Surového demisiu a minister Černý zdôraznil, že je i naďalej nutné zachovať si medzi bývalými členmi vlády priateľské kontakty. Prejav predsedu slovenskej vlády Jozefa Tisa sa taktiež niesol v priateľskom duchu. Tiso sa poďakoval vláde za jej príspev k slovenskej autonómii, ktorá nemala byť začiatkom konca, ale naopak začiatkom novej éry.³⁷⁵ Hácha v decembri 1938 absolvoval rozsiahlu pracovnú návštevu Slovenska, v rámci ktorej si uctil pamiatku zosnulého Andreja Hlinku a stretol sa s predstaviteľmi slovenskej vlády, okrem iného, aj na Štrbskom Plese.³⁷⁶

Vo voľbách do historicky prvého slovenského zákonodarného snemu hlasovalo 1 263 688 právoplatných voličov. Jeden mandát pripadal na 20 000 hlasov a snem bol teda zložený z celkovo 63 mandátov.³⁷⁷ Tiso vo svojom rozhlasovom prejave potvrdil, čo sa očakávalo, a síce, že 98 percent hlasujúcich vyjadrilo súhlas so slovenskou vládou.³⁷⁸ Slávnostné otvorenie slovenského snemu sa konalo 18. januára a prípravy naň začali už týždne vopred. Slávnostná sieň Komenského univerzity v Bratislave bola vyzdobená dielami slovenských umelcov, krížom a bustou

³⁷² LN, 23.11.1938, s. 2 „Konec sociální demokracie na Slovensku“

³⁷³ LN, 26.11.1938, s. 2 „Jediná strana na Slovensku“

³⁷⁴ LN, 5.12.1938, s. 2 „Kandidátka do slovenského sněmu“

³⁷⁵ LN, 1.12.1938, s. 3 „Demise vlády“

³⁷⁶ LN, 29.12.1938, s. 3 „Prezident republiky na Štrbském Plese“

³⁷⁷ LN, 20.12.1938, s. 2 „Slovenský sněm zvolen“

³⁷⁸ LN, 20.12.1938, s. 2 „Tiso o volbách“

Andreja Hlinku.³⁷⁹ Na slávnosti sa zúčastnili okrem československých politikov i významní náboženský pohlavári a programové reči sa sústreďovali na dejiny boja Čechov a Slovákov o samobytnosť v „žalári národov“, slovanskú vzájomnosť podľa príkladu Jána Kollára až po spoločný štát a slovenské osamostatnenie sa v ňom.³⁸⁰ Po slávnostných bohoslužbách zložilo všetkých šesťdesiattri poslancov prísahu a za predsedu snemu zvolili poslanca Martina Sokola (1901–1957). Po jeho prejave sa konali voľby do ostatných funkcií v sneme.³⁸¹ 20. januára 1939 podala slovenská vláda demisiu a Sokol predložil prezidentovi Háchovi o niečo pozmenený návrh na menovanie vlády. Mala byť rozšírená o jedno ministerstvo, ale okrem kresla ministerstva školstva sa osadenstvo zásadne nezmenilo.³⁸² Napriek tomu okomentoval dvojtyždenník *Politika* rozdiel medzi predošlou a novou vládou ako krok ku zlepšeniu. Podľa autora článku v minulosti prevažovalo politizovanie nad odbornosťou a nová vláda teda vznikla na základe uprednostnenia odborníkov nad vnútrostraníckymi obľúbencami.³⁸³

Napriek tomu, že sa Slovensko dočkalo autonómneho zriadenia v rámci Československa, upodozrieval *Slovenský Hlas* Vojtecha Tuku v skonfiškovanom článku, ktorý autor následne parafrázoval v *Národných novinách*, z pokusu posunúť autonómiu ešte ďalej. Po tom, čo Tuka avizoval svoj ústup do súkromia, objavil sa opäť vo verejnom živote. Predstavitelia ľudovej strany vo svojich prejavoch konštantne štylizovali Tuku ako mučeníka Slovákov a stotožňovali sa s jeho osudom. Autor túto pozíciu napáda a vyzýva Tukových zástancov, aby v prípade, že majú podozrenie na nespravodlivý rozsudok, podali podnet na revidovanie Tukovho prípadu, jeho prípadné zbavenie viny a rehabilitáciu. V opačnom prípade autor ostro odsudzuje pripomínanie si desaťročného jubilea Tukovho uväznenia.³⁸⁴ Po vyhlásení samostatnosti bol Tuka opäť vymenovaný za profesora právnej filozofie Slovenskej univerzity v Bratislave.³⁸⁵

Začiatkom marca sa rokovania medzi Čechmi a Slovákami zintenzívnili. Ministri Sidor a Teplanský v Prahe rokovali o niektorých doposiaľ nerozriešených politických

³⁷⁹ LN, 11.1.1939, s. 2 „Slavnostní zahájení slovenského sněmu“

³⁸⁰ LN, 19.1.1939, s. 1 „Jen svorností si udržíme svobodu“

³⁸¹ LN, 19.1.1939, s. 2 „Slovenský sněm zahájen“

³⁸² LN, 21.1.1939, s. 1 „Nová slovenská vláda“

³⁸³ LN, 4.2.1939, s. 2 „Slováci o své vládě“

³⁸⁴ LN, 7.1.1939, s. 2–3 „Nejasná slova a profesor Tuka“

³⁸⁵ LN, 1.4.1939, s. 2 „Tuka řádným profesorem Slovenské univerzity“

otázkach. Nakoľko boli rokovania zdĺhavé a súčasne prestalo fungovať telefonické spojenie, šírili sa poplašné správy o eskalácii rokovaní. Údajnými šíritel'ami mali byť maďarské médiá.³⁸⁶ Naopak *Lidové noviny* citujú, že ministri boli s rokovaniami spokojní a verili v priaznivý výsledok.³⁸⁷ 11. marca sa tlač snažila upokojiť situáciu ubezpečovaním Slovákov o nezmenenom statuse Slovenska, preto o to viac prekvapilo náhle odvolanie Jozefa Tisa z miesta predsedu vlády, na ktorom ho nahradil minister Karol Sidor.³⁸⁸ Vnútrostranícke boje sa vyostřili výstupom radikálnych členov Ďurčanského a Murgaša vo viedenskom rozhlase, kde horlivo brojili za okamžité vyhlásenie samostatného Slovenska. Tento chaos využil Adolf Hitler a takticky si pozval Jozefa Tisa do Berlína na schôdzu.³⁸⁹

Hospodárstvo

Následkom vnútropolitických i zahraničných zmien bolo dôležité skonsolidovať dočasne nefunkčné slovenské hospodárstvo, čoho sa ujal minister hospodárstva Pavol Teplanský (1886–1969). Vláda nabádala občanov opäť investovať alebo vkladať vybrané úspory a naštartovať tým slovenské hospodárstvo. Po 20. októbri bolo oficiálne povolené disponovať s uloženými prostriedkami, ktoré boli v časoch neistoty blokované. Roľníctvu boli poskytnuté potrebné investičné úvery a *Národná banka* dodávala peňažné prostriedky na hospodárske, priemyselné a obchodné účely.³⁹⁰

Minister Teplanský v rozhlasovom prejave informoval, že priemyselné ťažisko Slovenska sa presunie na východ krajiny a poradil mládeži, aby svoje vzdelanie smerovala k podnikaniu a obchodu. Rozmiestnenie podnikov malo záležať od potrieb a možností jednotlivých krajov. Vláda sa chcela v budúcnosti sústrediť aj na rozvoj ťažby a podporovať hľadanie nových ložísk nerastných surovín. Dobudovať sa mala i dopravná sieť, ktorú mal onedlho zaťažiť zvýšený turistický ruch. Zároveň bolo ministerstvo dopravy rozdelené na oddelenia železničné, poštové a letecké.³⁹¹ V ďalšom rozhlasovom prejave minister upresnil, že na komunikácie malo byť

³⁸⁶ LN, 8.3.1939, s. 2 „Porady v Praze a Bratislavě“

³⁸⁷ LN, 7.3.1939, s. 2 „Slovenská ministerská rada“

³⁸⁸ LN, 11.3.1939, s. 1 „Slovensko na lepší cestě“

³⁸⁹ LN, 14.3.1939, s. 2 „Tiso odjel k Hitlerovi“

³⁹⁰ LN, 12.10.1938, s. 1 „Lepší budoucnost Slovenska“

³⁹¹ LN, 16.10.1938, s. 2 „Nové Slovensko“

vyčlenených 50 000 robotníkov, sústredených v pracovných táboroch. Šlo o sociálny projekt, ktorý mal dočasne vyriešiť nezamestnanosť v nedostupných oblastiach, ktoré boli nedostatkom pracovných príležitostí najviac postihnuté. Jednou z priorít vlády bola výstavba vodných elektrární na Váhu a Orave a následná elektrizácia nepokrytých oblastí. To malo viesť k racionalizácii a rozvoju priemyslu a poľnohospodárstva v doposiaľ nerozvinutých oblastiach. Teplanský dodal, že slovenské hospodárstvo bude zapojené do celonárodného hospodárskeho rámca republiky a v širšom zmysle i do hospodárstva strednej Európy.³⁹² Vláda sa chcela vynasnažiť o vytvorenie priaznivých podmienok pre podnikanie a o prilákanie podnikateľov, ktorí by na Slovensku investovali do priemyslu.³⁹³ Teplanský predostrel finančný plán, ktorý sa držal zásad pevnej a ustálenej meny, neporušiteľnosti zachovanej majetkovej národnej podstaty a usporiadania štátneho hospodárstva. Usporiadanie sa malo vykonať v rámci celoštátneho plánu.³⁹⁴

I keď by titulok článku „Lidovci pro jedinou stranu“³⁹⁵ napovedal niečo úplne iné, ide o návrh poslanca Staška, uverejnený v denníku *Lidové Listy*, ktorý mal zjednodušiť rozhodovanie o celoštátnych hospodárskych otázkach. Poslanec navrhol, aby prominentní národohospodári a politici, menoval Berana, Šrámka, Hampla a Klapku, vytvorili jednotnú politickú stranu, ktorá by spolupracovala s vládou. Autor článku nedáva návrhu veľké šance, nakoľko hospodárske inštitúcie považuje za príliš spolitizované a sústredenie v jednej strane bolo podľa neho podmienené všeobecným zjednodušením politických pomerov.

V rozhlasovom prejave z 8. novembra 1938 informoval Pavol Teplanský o tom, že slovenské podniky sa budú musieť prispôbiť zásadám krajiny, ktorej piliermi sú kresťanské hodnoty a národné záujmy. *Slovenský poradný zbor pre otázky hospodárske a finančné* plánoval radikálne reformy vo všetkých podnikoch na území Slovenska. Podľa ich vlastných slov Neslováci nemali trpieť v slovenských podnikoch. Domáci ako aj iný kapitál mal podľa Teplanského slúžiť zásadám, ktoré reprezentovala slovenská vláda.³⁹⁶

³⁹² LN, 20.10.1938, s. 2 „Plán hospodářského oživení Slovenska“

³⁹³ LN, 2.11.1938, s. 3 „Slovensko chce průmysl“

³⁹⁴ LN, 7.11.1938, s. 2 „Slovenská finanční politika“

³⁹⁵ LN, 8.11.1938, s. 2

³⁹⁶ LN, 9.11.1938, s. 2 – 3 „Hospodářský program Slovenska“

Odtrhnutím pohraničných oblastí muselo Slovensko bojovať s nemalými problémami. Na jednej strane to bola vystaľovalecká kríza a na druhej strane prerušenie dopravnej siete. Postihnuté boli najmä južné a východné oblasti, kde došlo k prerušeniu železničnej trate a mnohých ciest, ktoré boli kľúčové nielen pre obyvateľov, ale aj pre priemysel a hospodárske podniky. Vláda si preto dala za úlohu urýchlene stav ciest napraviť a vrátiť im tak funkčnosť. Požadované prostriedky vláda vyčíslila na stopäť miliónov korún. Dodatočných dvesto miliónov malo poputovať na výstavbu spojenia Kysak – Prešov – Vranov – Chust, na ktorom mali byť postavané dva tunely.³⁹⁷

Slovensko stratou územia neprišlo len o samotné územie a jeho obyvateľov, ale aj o daňové príjmy. Straty sa odhadovali na 25 % z pôvodnej sumy, pričom najväčšou stratou bolo mesto Košice s daňovým základom v hodnote 3,5 miliónov korún. Odobrané oblasti patrili medzi poľnohospodárske, preto išlo o takú výšku strát. Vláda samozrejme zohľadnila novú skutočnosť v štátnom rozpočte na rok 1939.³⁹⁸ Pri schvaľovaní rozpočtu vychádzal snem zo skutočnosti, že Slovensko síce naďalej malo hospodárske oblasti, avšak nemali administratívne centrá. Podľa slov ministra financií Jozefa Kalfusa bolo Slovensko prevažne krajinou dedín. Nový rozpočet teda zohľadňoval i plánované reformy verejnej správy.³⁹⁹ Na plánované reformy slovenská vláda schválila vypísanie pôžičky na hospodársku obrodu krajiny, v rámci ktorej poskytla daňovú amnestiu na zatajený kapitál a mnohé daňové úľavy pre podniky.⁴⁰⁰ Ako prvý prispeli do pôžičky Čedok, Slovenský dom v Bratislave a Okresná nemocenská poisťovňa. Tá ponúkla zamestnancom nezištnú zálohu na pôžičku, ktorú mohli splácať v mesačných splátkach.⁴⁰¹ Hospodárska pôžička vyniesla celkovo 358 538 630 korún.⁴⁰² V rámci svojho prejavu v Trenčíne skonštatoval Mach, že najviac dali tí, čo mali najmenej, a najmenej tí, čo sú najbohatší. Uviedol, že vláda vie, koľko kto sľúbil, a bude útočiť na tých, ktorí sa dopustili zrady a lakomosti.⁴⁰³

V konečnej forme schváleného rozpočtu vláda rátala s deficitmi vo výdavkoch na štátnu správu, údržbu štátnych podnikov a s výdavkami na plánované investície.

³⁹⁷ LN, 6.12.1938, s. 4 „Náhradní silnice na Slovensku“

³⁹⁸ LN, 17.12.1938, s. 4 „Slovenská krajina po zaboru“

³⁹⁹ LN, 7.2.1939, s. 2 „Slovenský rozpočet“

⁴⁰⁰ LN, 25.2.1938, s. 2 „Půjčka hospodářské obrody Slovenska“

⁴⁰¹ LN, 2.3.1939, s. 2 „Slovenská půjčka vypsána“

⁴⁰² LN, 20.7.1939, s. 3 „Slovenská půjčka hospodářské obrody“

⁴⁰³ LN, 24.7.1938, s. 2 „Z každého Slováka voják“

Zmierniť tento deficit plánovala reformou štátnej správy, zefektívnením práce finančných úradov a vytvorením pracovných miest.⁴⁰⁴ Na tlačovej schôdzi s novinármi v Prahe minister Teplanský zdôraznil, že je v spoločných veciach nutné postupovať svorne a čo najskôr nastaviť právny rámec pre budúce roky. V prípade nejasností v spoločnom konaní a financovaní by boli naporúdzi právne zábezpeky, ktoré by obom stranám garantovali spravodlivé konanie. Minister ďalej uviedol, že spoločné financie by sa mali postupom času oddeľovať do čo najväčšej možnej miery, aby sa zvýšila finančná nezávislosť Slovenska od Karpatskej Rusi a českých zemí. Zdôraznil, že prioritou je zriadenie samostatnej slovenskej armády. Slovensko má taktiež záujem o prehĺbovanie hospodárskych stykov s Nemeckom, ale prednosť dáva naďalej Čechom.⁴⁰⁵ Hospodárske rokovania Slovákov s nemeckou vládou začali 28. februára v Berlíne.⁴⁰⁶

Nebolo zriedkavé, že na odobraných južných územiach došlo neraz k roztržkám medzi obyvateľstvom, mnohokrát boli involvovaní žandári a v niektorých prípadoch došlo k streľbe, vážnym zraneniam i úmrtiam.⁴⁰⁷ Animosita sa neprejavovala len v spoločnosti, ale aj v konkurenčnom boji o zamestnanie. Príkladom je prijatie zástupcu bratislavských robotníkov v kancelárii predsedu vlády. Robotníci požiadali Jozefa Tisa o začatie prác, do ktorých by boli zapojení nezamestnaní robotníci, a o prepustenie neslovenských robotníkov a ich zaslanie do ich domovských krajín. Tiso prisľúbil prešetrenie stavu neslovenského robotníctva a vládne mu komisárovi mesta Bratislava nariadil začať s menovanými prácami.⁴⁰⁸

Okrem dramatických správ *Lidové noviny* naďalej prinášajú správy o aktuálnej nezamestnanosti v celej republike vrátane Slovenska. Tendencia počtu nezamestnaných na Slovensku bola klesajúca a v porovnaní s decembrom v roku 1937 ich bolo v decembri v roku 1938 takmer o polovicu menej.⁴⁰⁹

⁴⁰⁴ LN, 15.2.1939, s. 2 „První státní rozpočet slovenský“

⁴⁰⁵ LN, 18.2.1938, s. 8 „Program slovenské hospodářské politiky“

⁴⁰⁶ LN, 1.3.1938, s. 2 „Slovenští ministři v Berlíně“

⁴⁰⁷ LN, 9.1.1939, s. 1 „Opět střelba do slovenského lidu“

⁴⁰⁸ LN, 18.2.1939, s. 2 „Pro slovenské dělnictvo“

⁴⁰⁹ LN, 11.1.1939, s. 8 „V prosinci 142.316 nezaměstnaných“

Spoločnosť

Ani po zhmotnení rozhodnutí arbitráže neupadala snaha existovať v zabehnutých koľajach. V úvodníku „Orientace duchovných věd“⁴¹⁰ zdôrazňuje autor potrebu naďalej podporovať humatitné vedy. Domáci výskum sa mal usilovať o kontakt s európskou vedeckou obcou, mal sledovať výsledky v zahraničí a informovať o výsledkoch doma. Avšak tendencia vedy mala smerovať viac k domácim záležitostiam, a to podľa hesla „poznej sám sebe“. I v ťažkých časoch mala domáca veda napredovať, no bola si vedomá toho, že sa musí sústrediť najmä na veci vnútroštátne.

Zmeny, ktoré nastali po októbri 1938 sa hlboko dotkli nielen politických strán, ale aj mnohých spoločenských organizácií. Nariadením slovenskej vlády bola rozpustená väčšina športových spolkov. Toto opatrenie sa nedotklo len českého *Sokola*, ale aj slovenských robotníckych športových spolkov a slovenského *Orla*. Spolky boli povinné svoj majetok odovzdať zástupcom Hlinkovej gardy. Účelom tohto kroku bolo vytvoriť z Hlinkovej gardy jediný spolok, ktorý by zastrešoval voľnočasové aktivity.⁴¹¹ Avšak *Česká obec sokolská* (ČOS) vyjadrila nespokojnosť so skonfiškovaním majetku a poukázala na nezištnú pomoc *Sokola* nielen v časoch vzniku republiky, ale aj vo vybudovaní organizácie na Slovensku. Majetok, ktorý bol často hypotekárne zaťažený a jeho veriteľmi boli členovia a súkromné osoby, podľa ČOS nemôže byť v znení platných zákonov zabavený a organizácia vyzvala členov, aby ju podporili v snahe o získanie majetku späť do rúk *Sokola*.⁴¹² K 9. januáru 1939 prevzala Hlinkova garda 38 zo 43 sokolských kín na Slovensku a tak tiež niektoré maďarské a nemecké kiná.⁴¹³

Medzi zahraničnými Slovákami v Spojených štátoch amerických bolo vždy silné národné povedomie. Ale ako uvádza autor článku „Slovenská manifestace ve Vídni“, sa národné cítenie prebudilo i u viedenských Slovákov. Zásluhu autor pripisuje Adolfovi Hitlerovi a jeho podpore nacionalizmu. Nielenže Slováci manifestovali pod vlajkami Slovenska a Ríše, pred bustami Hlinku a Hitlera, ale ich počet bol najvyšší, aký hovorca Alexander Mach podľa vlastných slov vo Viedni kedy zažil.⁴¹⁴

⁴¹⁰ LN, 9.11.1938, s. 1

⁴¹¹ LN, 15.12.1938, s. 2 „Sokol a Orel rozpuštěny“

⁴¹² LN, 19.12.1938, s. 2 „ČOS se nevzdá nároku na sokolský majetek na Slovensku“

⁴¹³ LN, 10.1.1939, s. 2 „Hlinkova garda přebírá sokolská kina“

⁴¹⁴ LN, 21.2.1939, s. 2 „Slovenská manifestace ve Vídni“

Je pravdou, že Slovensko bolo najmä po marci 1939 nielen hospodárskou, ale aj kultúrnou „výkladnou skriňou“ Ríše, a teda neprekvapuje informácia, že i slovenská menšina si užívala benevolentný prístup či dokonca podporu.

Na základe článku docenta Kvetka v *Národných Novinách* je možné konštatovať, že v slovenskej spoločnosti zosilneli hlasy volajúce po úplnej samostatnosti Slovenska. Kvetko varuje pred takouto agitáciou a prízvukuje, že slovenská vláda sa svojím vyhlásením zaviazala k spolupráci s Čechmi, a zdôrazňuje, že v neistých časoch sa neodporúča riskovať ďalšie politické zmeny.⁴¹⁵

Žurnalizmus

Predsedníctvo slovenskej vlády si veľmi rýchlo podchytilo slovenskú tlač. Členom krajského zastupiteľstva sa stal Vojtech Hudec, ktorý zároveň zastával funkciu vládneho komisára pre slovenskú tlač ako takú a konkrétne pre tlačový podnik *Novina*, zastrešujúci agrárne tlačoviny *Slovenský Denník* a *Slovenská Politika*. Ján Benko sa stal komisárom pre maďarské časopisy *Esti Ujság* a *Kassai Ujság*, sociálno-demokratické *Robotnícke Noviny*, nezávislý *Slovenský Hlas*, košické *Novosti* i pre nemecké denníky *Pressburger Zeitung* a *Grenzbote*.⁴¹⁶ Hudec z pozície vládneho komisára vo svojom prejave zdôraznil, že momentálny stav je dočasný a že vláda plánuje rozsiahlu reformu slovenskej tlače. Hudec uviedol, že slovenské autonomistické nemecké a maďarské noviny boli doposiaľ utláčané „pražským centralistickým imperializmom“ a museli bojovať o prežitie v konkurencii novín podporovaných českým kapitálom.⁴¹⁷ Na zasadnutí u ministra Tisa Hudec uviedol, že sa česká tlač, ktorá bude mať naďalej záujem pôsobiť na území Slovenska, bude musieť prispôbiť národným a kresťanským hodnotám krajiny a akákoľvek snaha konať proti týmto zásadám nebude trpená. Zároveň zdôraznil, že Slovensko a jeho médiá budú mať i v budúcnosti záujem o informácie z českých zemí a ich zástupcovia očakávajú, že im naďalej bude umožnené podávať správy slovenským čitateľom.⁴¹⁸

⁴¹⁵ LN, 2.3.1939, s. 2 „Slovák Slovákom“

⁴¹⁶ LN, 29.10.1938, s. 1 „Vládní komisaři v tisku na Slovensku“

⁴¹⁷ LN, 2.11.1938, s. 2 „Úkoly slovenského tisku“

⁴¹⁸ LN, 8.11.1938, s. 2 – 3 „Slyšení u ministra Tisa“

Okrem kontroly a cenzúry pristúpili komisári k tvrdším praktikám. Po zastavení vydávania *Slovenského Denníku* a mnohých iných neželaných tlačovín došlo i na *Slovenský Hlas*. Redakcia *Slovenského Hlasu* sprvu dementovala fámy o zastavení, ale nakoniec informovala v krátkej tlačovej správe o ukončení pôsobenia denníka. V článku sa ako dôvod zaniknutia uvádza osobný konflikt šéfredaktora Jozefa Rudinského s predstaviteľmi politickej špičky a najmä dlhodobu neudržateľnú finančnú záťaž, spôsobenú výstavbou novej tlačiarne v Žiline. Autor článku nepredpokladá, že by dôvodom zákazu mohla byť politicko-názorová kolízia, nakoľko sa *Hlas* údajne od začiatku svojej existencie držal autonomistickej myšlienky.⁴¹⁹ Na údajné naliehanie slovenského ľudu, ktorého svedkom bol okrem iného na demonštrácii v Rišňovciach pri Hlohovci sám Alexander Mach, pristúpil úrad pre propagandu pod jeho vedením k zákazu kolportáže tlačovín spoločnosti *Melantrich* na území Slovenska. Na obvinenia z utlačania slobodnej tlače odporoval porovnaním danej situácie s českým zákazom *Národného Osvobozenia* a s niekoľkými zákazmi v Maďarsku. Mach uviedol, že na rozdiel od nich je Slovensko vo vzťahu k tlači najbenevolentnejšie.⁴²⁰

Česi na Slovensku

Vláda sa obrátila smerom k Čechom s týmito slovami: „Konejte dále svou povinnost ve prospěch slovenského národa, československé věci a československého státu!“ *Lidové noviny* dodávajú, že prednosť Slovákov v uplatnení sa je jednoznačná, avšak Česi sú oporou v ďalšej spolupráci, i keď bude mať zrejme inú podobu.⁴²¹ Medzičasom údajne podalo Policajné riaditeľstvo v Bratislave výnos, podľa ktorého môžu držať cestujúci do českých zemí, ktorí sú árijského pôvodu, prostriedky v hodnote 500 Kč, pre Židov bola stanovená čiastka 50 Kč.⁴²² Minister Teplanský túto informáciu dementoval, avšak dodal, že boli podané podnety zo strany bezpečnostných orgánov a Hlinkových gárd, ktoré poukazovali na vynášanie

⁴¹⁹ LN, 10.1.1939, s. 2 „Slovenský Hlas zanikl“

⁴²⁰ LN, 9.2.1939, s. 2 „Zákaz listů Melantricha na Slovensku“

⁴²¹ LN, 13.10.1938, s. 2 „Nové Slovensko“

⁴²² LN, 8.11.1938, s. 2–3 „Slyšení u ministra Tisa“

cenností z krajiny, ktorého sa mali dosputiť podozrivé osoby prevažne židovského pôvodu.⁴²³

Fejtón „Milý Karol“, ktorý mal formu osobného listu a bol písaný v slovenčine, adresoval český autor svojmu blízkeму, známemu Slovákovi. V úvode mu gratuluje k osamostatnení Slovenska, neskôr pripomína oddaných českých profesorov, ktorí svoj život zasvätili obrode Slovenska a dúfa, že snád sa na nich nezabudne. List je značne sarkastický a zachádza až do osobnej roviny. Autor spomína, ako jeho otec pracoval na slovenskej železnici a že odišiel zo Slovenska tak, ako prišiel – „s prázdny m vrekom a s titulom, s ktorým by bol býval išiel do penzie i tu“.⁴²⁴ Fiktívny list, ktorého autenticitu okrem dobového pravopisu dopĺňajú zjavné chyby, autor zakončuje nasledujúcimi slovami:

Bude sa vám teraz, milý Karol, žiť lepšie. S Maďarmi a s Nemcami budete žiť v láske a shode [sic!], vy ste sjednotení [sic!] a idete uskutočňovať svoje ideály. Rezeko, statočne a s celou energiou. Idete naprávať chyby dvadsať rokov [sic!]. [...] Snád sa i zajtrá [sic!] alebo pozajtrá [sic!] presvedčíte, že niektorá z tých chýb neni [sic!] ani taká veľká, ako ste mysleli. Tým lepšie pre budúcnosť slovenského národa. Bol [sic!] vždy spravodlivý k druhým. Až bude dokončená prestavba Slovenska, snád zostane i sopár [sic!] kameňov a dva dubové alebo bukové konáre na kríž, vieš, na taký pamätný neznámeho českého vojaka, úradu a škôl [...].⁴²⁵

Inak sa k veci stavia Karel Čapek vo fejtóne „První práce“.⁴²⁶ Čapek neobviňuje, nekarhá ani nepoučuje. Len rozdeľuje ľudi, ktorí zažili katastrofu, na takých, ktorí sú zdrtení, takých, ktorí polemizujú, čo sa malo zariadiť inak, a takých, ktorí mlčky začnú záchranné a budovacie práce. Čapek poukazuje na to, že práve tretia kategória je potrebná na zvládnutie náhlej vlny imigrantov zo Slovenska, pre ktorých treba nájsť prácu, ubytovanie a ktorým treba pomôcť vybudovať si v Čechách novú existenciu.

V krátkej správe bez emotívneho podfarbenia informujú *Lidové noviny* o povinnosti profesorov a profesoriek štátnych stredných škôl a učiteľských ústavov, ktorí sú českej národnosti, hlásiť sa v domovských obciach v Čechách a na Morave. Ich činnosť na území Slovenska bola pozastavená a prioritou sa stal ich návrat na české územie. Výnimkami boli len profesori a profesorky, ktoré počas svojej

⁴²³ LN, 9.11.1938, s. 2–3 „Hospodářský program Slovenska“

⁴²⁴ LN, 14.10.1938, s. 3 „Milý Karol“

⁴²⁵ LN, 14.10.1938, s. 3 „Milý Karol“

⁴²⁶ LN, 14.10.1938, s. 4 „První práce“

pôsobnosti uzavreli zväzok s občanom slovenskej národnosti.⁴²⁷ Naopak, pracovná výprava niekoľkých stoviek bratislavských a spišských Nemcov na pracovný front do Nemecka bola prezentovaná ako riešenie nezamestnanosti týchto osôb. Či boli postihnutí nezamestnanosťou pred arbitrážou alebo po nej, článok neuvádza.⁴²⁸

Ani pri pietnej spomienke si Alexander Mach, vedúci propagandy, neodpustil tematizovať odchod Čechov. Na slovenskom pohraničí zahynul v službe český vojak chrániaci slovenské územie. Pri príležitosti manifestácie akademickej mládeže Slovenska v bratislavskej *Redute* si obecnosť pripomenulo jeho obeť. Mach vo svojom prejave prejavil ľútosť nad stratou vojaka, no zároveň prízvukoval nutnosť odsunúť „zbytočných“ Čechov, a najmä tých, ktorí Slovákom krivdili. V rámci svojho prejavu zároveň vyzdvihol nutnosť a vôľu utužovať dobré vzťahy so susediacimi krajinami.⁴²⁹

Okrem českých učiteľov zo slovenského územia sa do Čiech a Moravy vracali učitelia zo zabraných území na pohraničí. Boli vysťahovaní na Slovensko a následne boli slovenskou vládou daní „k dispozícii“ na české územie. Profesori mali byť umiestnení v kultúrnych a historických inštitútoch a archívoch a učitelia mali nastúpiť na miesta českých učiteľiek, prepustených za predpokladu, že ich manžel uživí rodinu sám. Tieto opatrenia sa týkali asi 6 000 osôb.⁴³⁰ Okrem vydatých žien boli prepustení aj muži vo veku nad šesťdesiat rokov. Pokiaľ manžel prepustenej ženy stratil do dvoch rokov od jej prepustenia zamestnanie, mohla táto učiteľka požiadať o opätovný návrat do zamestnania.⁴³¹

Ústredná ministerská rada uzniesla rozhodnutie o vytvorení personálnej komisie, ktorá bude dohliadať na odsun českých pracovníkov a nezamestnaných zo slovenského územia. Šlo o 9 000 úradníkov a zamestnaných, ktorých mala k 31. decembru 1938 prevziať česká vláda pod svoju ochranu a zaistiť im sociálne zábezpeky a platy, ktoré im dovtedy podľa zákona náležali. Od 1. januára 1939 tak slovenská strana nemala právne a finančné záväzky voči týmto osobám. Okrem učiteľov sa toto vyhlásenie týkalo železničiarov, zamestnancov pošty, žandárov

⁴²⁷ LN, 15.11.1938, s. 2 „Čeští profesori odcházejí ze Slovenska“

⁴²⁸ LN, 15.11.1938, s. 2 „Němci ze Slovenska do říše“

⁴²⁹ LN, 2.12.1938, s. 3 „Mach o sblížení se sousedními národy“

⁴³⁰ LN, 8.12.1938, s. 1 „Učitelstvo bude postátněno“

⁴³¹ LN, 25.1.1939, s. 2 „Tisíce učitelek odchází“

a finančných strážnikov. Naopak vojenský gážiisti boli z tohto plánu vyňatí.⁴³² Vystaňovanie malo byť ukončené v marci 1938 a minister Teplanský tento krok odôvodnil tým, že sa na Slovensku mnoho Slovákov bezvysledne hlásilo na dané pozície a že je nutné uprednostniť mladých Slovákov na úkor Čechov. Osoby v zmiešaných slovensko-českých manželstvách nemali byť týmto nariadením viazané.⁴³³ Odchod mal byť prevedený v troch skupinách a 1 900 z menovaných 9 000 boli zamestnancami finančnej správy a ich nové pôsobisko ich prijalo ako vítanú a kvalifikovanú výpomoc.⁴³⁴

Reakcia českej strany na vyhostenie na seba nenechala dlho čakať a v pléne nasledovalo hneď niekoľko rozhorčených prejavov senátorov. Kritizovali nielen rozmer vystaňovania, ale taktiež spôsob a časový rámec. Slovákom bolo okrem iného pripomenutých tristo hrobov českých dobrovoľníkov, ktorí v roku 1919 padli za obranu Slovenska.⁴³⁵

Nie každý prejav predstaviteľov slovenskej vlády bol však účelovo namierený proti Čechom. Minister dopravy Ďurčanský píše v článku pre časopis *Nástup*, že samourčenie je len jedným z krokov nutných k blahobytu. Pripomína, ako Slováci v minulosti obviňovali iných Slovákov v službách nepriateľa z krívd na vlastnom národe. Uvádza, že čímkoľvek sa Česi previnili, v budúcnosti už Slováci nebudú môcť ukázať prstom na nich. Naopak budú sa musieť obzerať čoraz viac vo vlastných radoch, a preto minister prízvukuje nutnosť vziať zodpovedosť do vlastných rúk a vytvoriť si budúcnosť podľa vlastných predstáv.⁴³⁶ Jozef Tiso sa taktiež vyjadril, že „nám nebude každý Slovák dobrý a každý Čech špatný“. Povedal, že sa nebude generalizovať a že je presvedčený o úprimných úmysloch Čechov, ktorí naďalej chcú žiť medzi Slovákmí.⁴³⁷

Okrem presunu Čechov zo Slovenska sa riešil aj presun Slovákov z českého územia na Slovensko. Boli to najmä úradníci, dôstojníci a zamestnanci vojenskej správy. Mnohí podali žiadosť o preloženie z vlastnej iniciatívy a nakoľko sa už v januári 1939 ich presun organizoval hromadne, boli vojaci vyzvaní nepodávať

⁴³² LN, 14.12.1938, s. 3 „Devět tisíc zaměstnanců ze Slovenska“

⁴³³ LN, 15.12.1938, s. 1 „Dohoda o propouštění Čechů ze Slovenska“

⁴³⁴ LN, 10.1.1939, s. 2 „Odchod českých státních zaměstnanců ze Slovenska“

⁴³⁵ LN, 16.2.1938, s. 2 „Rušná schůze senátu“

⁴³⁶ LN, 9.1.1939, s. 2 „O přetvoření slovenského života“

⁴³⁷ LN, 31.1.1939, s. 2 „Český učitel na Slovensku“

žiadosti, pretože ich presun bol nevyhnutný. Medzičasom sa na Slovensku uvoľnilo asi 720 miest v slovenských železničiach, ktoré boli promptne obsadené slovenskými uchádzačmi.⁴³⁸

V médiách, okrem iného aj v *Lidových novinách*, sa začiatkom februára 1939 objavila mylná správa o povolení spolkov Národnej jednoty. Vláda však túto správu dementovala ako špekuláciu a *Slovenská Pravda* ju nazvala „výmyslom pražských pánov“. Vláda uviedla, že o podobnom povolení v tom čase ani nerokovala.⁴³⁹ Každá podobná správa vyvolávala v slovenských autonomistických médiách pobúrenie a bola automaticky považovaná za provokáciu.

Hlinkove gardy

Hlinkove gardy ako paramilitantné zoskupenie ľudovej strany mali svoje pobočky a členov po celom Slovensku. Ich postavenie v spoločnosti sa posilnilo po vyhlásení autonómie a ich pobočky preberali čoraz viac funkcií, ktoré boli naopak odobrané iným inštitúciám. Tak boli na príkaz predsedu slovenského národného výboru a poslanca Karola Sidora zrušené miestne politické organizácie a ich členovia dostali príkaz včleniť sa do lokálnej pobočky ľudovej strany. Národné výbory, ktoré neboli výbormi okresných sídel, boli zrušené a ich majetok mal byť odovzdaný pokladníkovi príslušnej frakcie Hlinkovej gardy.⁴⁴⁰ Počas slávnostného nástupu 1 345 gardistov z dvesto práporov Hlinkovej gardy v Malackách Ďurčanský vyhlásil, že slovenská vláda je vláda volená Slovákmi pre Slovákov. Sidor dodal, že sa táto vláda vynasnaží všetkými dostupnými ústavnými prostriedkami čo najskôr vyriešiť otázku českého občianstva na Slovensku.⁴⁴¹

No Česi neboli v Sidorových očiach jediným problémom. Vo svojom prejave k Hlinkovej garde v Zohori pri Bratislave uviedol, že Slovensko ešte nie je celkom slobodné a že jeho práca v Prahe nie je dokončená. Bývalá vláda podľa Sidora viazala Slovensko k „červenému“ Španielsku, „neznabožskému“ Sovietskému zväzu

⁴³⁸ LN, 21.1.1939, s. 2 „Slováci na Slovensko“

⁴³⁹ LN, 4.2.1939, s. 2 „Slovenské dementi“

⁴⁴⁰ LN, 15.11.1938, s. 2 „Politické sjednocování Slovenska“

⁴⁴¹ LN, 15.11.1938, s. 2 „Manifestační nástup Hlinkových gard“

a židovskej Ženeve.⁴⁴² Okrem cieľov v oblasti financií, zahraničnej politiky a hospodárstva Sidor uviedol, že sa bude aktívne podieľať na založení slovenskej armády, chrániacej spolu s Hlinkovými gardami záujmy Slovenska.⁴⁴³ Spopularizovať túto myšlienku na Slovensku a v Čechách mala vojenská správa, úrad propagandy, rádiožurnál a tlačová agentúra. Účelom popularizácie malo byť lepšie spolužitie a vzájomné pochopenie sa Čechov a Slovákov.⁴⁴⁴

I keď sa historici vo svojich výskumoch zmieňujú o prípadoch problematického správania sa členov Hlinkovej gardy, nie sú k dispozícii štatistiky, ktoré by dali tieto obvinenia do širšieho súvisu. Často sa spomínajú anekdotické prípady rušenia verejného poriadku a *Lidové noviny* na margo týchto obvidení zverejnili, aj keď bez komentára, tlačovú správu Slovenskej tlačovej kancelárie. V nej kancelária dementuje údajné obvinenia českej tlače z neporiadku na Slovensku a z napadnutí českých návštevníkov najmä v slovenských kúpeľoch. Tlačová správa zdôrazňuje funkciu Hlinkovej gardy ako strážcu poriadku a dementuje všetky fámy o zranených turistoch.⁴⁴⁵ V rozhlasovom prejave z 21. decembra 1938 minister Teplanský naopak pozval českých turistov do slovenských hôr a prejavil zármutoč nad stratou českých lyžiarskych a rekreačných stredísk v pohraničí. Ministerstvo malo v pláne podporiť turistický rozvoj na Slovensku a pretvoriť ho na ďalší pilier národného hospodárstva. Teplanský dodal, že personálne zmeny, ktoré sa na Slovensku diali v tom období, boli následkom predimenzovaného počtu českého personálu na Slovensku a promptné vyriešenie tohto problému malo byť kľúčom k mierovému spolunažívaniu Čechov a Slovákov. Minister zároveň vyzval českú stranu, aby upustila od demagogických hesiel a sústredila sa na spoločné ciele.⁴⁴⁶ *Lidové noviny* o necelé dva mesiace na to bez komentára zverejnili srdečné pozvanie ministerstva hospodárstva potencionálnym návštevníkom z českých krajín. Text z propagačného letáku apeluje na spoločne prežité príkoria a na utužovanie rovnocenného bratstva.⁴⁴⁷ Na obvinenia z bojkotu reagoval autor úvodníku z 20. februára 1939. Vysvetľuje, že nedostatok českých turistov nie je zapríčinený cieleným bojkotom Slovenska ako destinácie z dôvodu zmeny politických pomerov. Naopak, tí, ktorí si

⁴⁴² Sidor zrejme narážal na boje komunistov v Španielsku, na boj komunistov proti cirkvi v Rusku a na založenie jednej z bánk rodinou Rothschildovcov vo Švajčiarsku. [poz. aut.]

⁴⁴³ LN, 6.12.1938, s. 2 „Co chce Slovensko“

⁴⁴⁴ LN, 21.12.1938, s. 2 „Pro lepší soužití Čechů a Slováků“

⁴⁴⁵ LN, 21.12.1938, s. 2 „Slováci odmítají útoky“

⁴⁴⁶ LN, 22.12.1938, s. 2 „Slovensko zve srdečně české turisty“

⁴⁴⁷ LN, 17.2.1939, s. 3 „Bratrství skutků“

Slovensko zamilovali, by možno radi krajinu navštívili, ale doba, ktorá nastala, ochudobnila i tých, ktorí si cestovanie mohli dovoliť. Voľa bola, ale mnohým – i necestovateľom – prostriedky čoraz častejšie nestačili ani na bežný život.⁴⁴⁸

Židia na Slovensku

Rovnako ako v prípade Čechov, tak aj v prípade Židov hrozil vplyvom emigrácie tejto skupiny obyvateľov odliv slovenského kapitálu. Minister Tiso prijal za účelom presídlenia židovského obyvateľstva zo Slovenska do Palestíny generálneho riaditeľa palestínskeho kolonizačného družstva S. E. Sostína. Návrh schválila ministerská rada a Tiso návrh posunul odborníkom na preskúmanie.⁴⁴⁹⁴⁵⁰ Podľa *Lidových novín* sa už v novembri 1938 plánovala výstavba koncentračných táborov. Prvým mal byť tábor v Ilave.⁴⁵¹ Na manifestácii v Topoľčanoch prisľúbil Ďurčanský revíziu štátneho občianstva príslušníkov židovskej obce. Podľa Ďurčanského bolo mnoho z celkového počtu päťdesiat tisíc prípadov predmetom podvodu. Ďalej zdôraznil, že Slovensko nikdy nebude slobodné, pokiaľ sa nevymaní z korupcie, ktorej sa mali dopustiť, a nepotrestá vinníkov nútenými prácami v koncentračných táboroch.⁴⁵² V rozhovore so spravodajom Židovskej telegrafickej služby Tiso zdôraznil, že repatriácia židovských utečencov na Slovensku, prípadne ich umiestnenie niekde inde, bude prevedené spravodlivo a sociálne. Absenciu zastúpenia Židov v sneme odôvodnil nezáujmom židovskej menšiny o separátne zastúpenie a ich vyjadrením lojálnosti a dôvery slovenskej vláde.⁴⁵³

Neblahé následky pre židovskú obec mala anexia Košíc k maďarskému územiu. Spolupracovníci spolku *Rozvoj*⁴⁵⁴ boli zatýkaní a vyhodení zo zamestnania. Pri čítaní nových maďarských židovských zákonov utrpel smrteľnú mŕtvicu advokát a člen košickej maďarskej národnej rady Ján Littman. Zákony prikazovali židovským advokátom najneskôr do jedného roka zlikvidovať svoje kancelárie a činnosť

⁴⁴⁸ LN, 20.2.1939, s. 1 „Po nedeli“

⁴⁴⁹ LN, 10.11.1938, s. 2 „Židé ze Slovenska do Palestiny“

⁴⁵⁰ Plán by sa dal zjednodušene opísať nasledovne: Emigranti by do špeciálneho fondu vložili svoj majetok a po presídlení do Palestíny by si vložení hodnotu mohli vybrať vo forme surovín a výrobkov vyrobených na Slovensku. Plán bol inšpirovaný nemecko-palestínskou *Ha'avara dohodou*. [poz. aut.]

⁴⁵¹ LN, 26.11.1938, s. 2 „Koncentrační tábory na Slovensku“

⁴⁵² LN, 6.12.1938, s. 2 „Co chce Slovensko“

⁴⁵³ LN, 11.2.1939, s. 2 „Dr. Tiso o židech [sic!] na Slovensku“

⁴⁵⁴ Vid'. s. 87

židovských lekárov bola obmedzená do polovice roka 1939. Židovské pohostinstvá a celkovo gastronomické zariadenia stratili licencie a židovské obchody boli konštantným terčom vandalov.⁴⁵⁵

6.4. Vyhlásenie vzniku Slovenského štátu

Politický vývoj

Priebeh i výsledok Tisovej cesty do Berlína nám je už z historických zdrojov známy. *Lidové noviny* reagovali na vyhlásenie slovenskej štátnosti titulkom „Slovensko samostatným štátom“⁴⁵⁶ a téme sa venovalo i na ďalších stranách. Vyhlásenie samostatnosti noviny komentujú ako „loučení dvou bratrských národů“ a čitateľov uistujú, že „národ český nechová vůči Slovákům žádné zášti a žádného nepřátelství“.⁴⁵⁷

Po vyhlásení samostatnosti sa prezidentského kresla ujal Jozef Tiso a minister zahraničných vecí Ďurčanský požiadal štáty o uznanie slovenskej samostatnosti. Kancelárovi Hitlerovi sa v telegrame poďakoval za podporu a umožnenie stretnutia v Berlíne, kde sa ustanovili zásady štátu. Na východe Slovenska sa o prekročenie hraníc pokúsili maďarské vojská a Slováci tam boli nútení zmobilizovať záložných gardistov.⁴⁵⁸ Vzápätí vláda požiadala Nemecko o udelenie ochranného statusu Slovensku, čomu kancelár vyhovel.⁴⁵⁹ Maršal Hermann Göring (1893–1946) svet uistil, že Slovensko je úplne samostatné, a hoci je pod nemeckou ochranou, je na rodieľ od Čiech a Moravy mimo Ríše.⁴⁶⁰ Na znak záštity nad Slovenskom prevzali oddiely ríšskej obrany symbolickým gestom od Hlinkovej gardy slovenskú štandardu a prisľúbili chrániť zásady Andreja Hlinku.⁴⁶¹ S Maďarskom a Poľskom sa zdĺhavo rokovalo o rozdelení pohraničných oblastí. Maďarsko si nárokovalo na južné i východné časti Slovenska.⁴⁶² 6. marca bolo rozhodnuté, že na východe Slovenska budú Maďarsku odstúpené takmer dva okresy, ktoré predstavovali asi 40 tisíc

⁴⁵⁵ LN, 3.1.1939, s. 3 „V Košicích ostře proti židům [sic!]“

⁴⁵⁶ LN, 15.3.1939, s. 1

⁴⁵⁷ LN, 15.3.1939, s. 1 „Historický den Slovenska“

⁴⁵⁸ LN, 16.3.1939, s. 3 „Slovensko ohlašuje samostatnost“

⁴⁵⁹ LN, 17.3.1939, s. 2 „Také Slovensko pod ochranou“

⁴⁶⁰ LN, 18.3.1939, s. 1 „Jaká bude naše autonomie“

⁴⁶¹ LN, 28.3.1939, s. 2 „Hlinkova garda věnovala standardu říšské obraně“

⁴⁶² LN, 1.4.1939, s. 2 „Jednání o slovenských hranicích“

obyvateľov prevažne rusínskej národnosti. Zo strategických dôvodov bola Slovensku ponechaná trať Michalovce – Humenné – Medzilaborce – Lupkovský priesmyk.⁴⁶³

3. marca 1939 predstavil minister Ďurčanský smernice slovenskej zahraničnej politiky. Základom bolo udržať si samostatnosť a ukázať ostatným národom, že Slovensko si vie vybudovať a udržať stabilnú budúcnosť. Druhým bodom bolo otvorenie sa spolupráci s ostatnými národmi, medzi ktoré patria aj Poľsko a Maďarsko. Ako tretí bod uviedol, že Slovensko má v porovnaní s inými krajinami malý počet menšín, ale všetkých ubezpečil, že tieto menšiny – akokoľvek malé – budú mať zabezpečené priaznivé podmienky pre život. Minister vzápätí prízvukoval, že ak by však slovenská menšina v zahraničí – ktorá podľa neho tvorí takmer polovicu národa – bola utláčaná, nebude Slovensko váhať pri jej obrane.⁴⁶⁴ Tu naráža Ďurčanský na fakt, že od začiatku 20. storočia zo slovenského územia do zahraničia, najmä Ameriky, emigrovala viac ako tretina obyvateľov. Jeho výrok sa nepriamo vzťahuje na nemeckú menšinu v Gdansku, ktorá bola pre Nemecko zámienkou na napadnutie Poľska.

Na schôdzi predsedníctva ľudovej strany dňa 18. apríla 1939 uviedol Jozef Tiso, že od vyhlásenia samostatnosti možno po prvýkrát konštatovať, že došlo ku konsolidácii vnútroštátnych i zahraničnopolitických pomerov na Slovensku. Oznámil, že po reorganizácii vo vláde a inštitúciách nastane reorganizácia v strane a v Hlinkovej garde. V prípravnom štádiu boli, okrem iného, zákony, ktoré mali držať tlač pod politickým dozorom strany, a slovenská ústava, na ktorú mal dozerať minister Tuka.⁴⁶⁵ Karol Sidor, ktorý pred 14. marcom odmietal neuvážené vyhlásenie samostatnosti, podal demisiu zo svojej pozície ministra vnútra a odišiel na dvojtýždňovú dovolenku. Jeho zástupca Vojtech Tuka prevzal po túto dobu zodpovednosť nad rezortom.⁴⁶⁶ Ako persona non grata bol Sidor neskôr nútený na nátlak Nemecka opustiť politickú scénu a utiahnuť sa do súkromia.⁴⁶⁷ Mach sa o ňom však umiernené vyjadril nie ako o zradcovi, ale o nerozhodnom politikovi, ktorý v rozhodujúcej chvíli podľaohol obavám a neodvážil sa vykonať krok, ktorý od neho

⁴⁶³ LN, 7.4.1939, s. 2 „Co postupuje Slovensko“

⁴⁶⁴ LN, 4.4.1939, s. 2 „Slovenská zahraniční politika“

⁴⁶⁵ LN, 19.4.1939, s. 2 „Slovensko autoritativní“

⁴⁶⁶ LN, 19.4.1939, s. 2 „Sidor odstoupil“

⁴⁶⁷ [poz. aut.]

očakával národ.⁴⁶⁸ V roku 1939 pôsobil Sidor ako slovenský poverenec vlády a veľvyslanec vo Vatikáne, kde ho prijal pápež.⁴⁶⁹

Nakoľko sa v posledných mesiacoch radikálne zvýšil počet sťažností obyvateľov na správanie sa a konanie niektorých členov Hlinkovej gardy, vydal vrchný veliteľ príkaz na zostrenie už začatých čistiek v garde. Členovia boli obvinení z konania na vlastnú päsť v súkromnom záujme alebo za účelom obohatenia sa. Narážal zrejme na pohraničné kontroly a „vybavovanie si účtov“ členov, ktorí svoje postavenie neprávom zneužívali. Veliteľ prízvukoval, že na osobné prehliadky, zatýkanie a zadržiavanie majú právo len príslušné orgány bezpečnostnej služby, a zdôraznil, že previnilcov čaká tvrdý trest.⁴⁷⁰ Alexander Mach zároveň nariadil odzbrojenie gardistov a za centrálnu úlohu gardy určil brannú výchovu mládeže.⁴⁷¹ V rozhovore pre *Lidové noviny* odôvodnil odzbrojenie Hlinkovej gardy tým, že jej úloha pri obrane nového štátu, ktorej sa zhostila hrdinsky, sa skončila a ďalej teda nie je dôvod prenechávať jej úlohy prináležiace žandárstvu a vojsku.⁴⁷² Neskôr prebrali gardisti nielen brannú výchovu, ale aj funkcie ostatných športových záujmových krúžkov, a tiež špeciálne poverenie v prípade obrany štátu a udržiavanie poriadku v ňom.⁴⁷³

Jedným z dôvodov nespokojnosti slovenskej strany v Československu bolo usporiadanie slovenského územia na kraje a okresy, ktorých organizačnou jednotkou bol krajský úrad. Územne sa tak slovenská časť začlenila do systému celoštátneho krajského rozdelenia, čím stratila svoje jednoznačné oddelenie od Čiech a Moravy. Vláda Slovenského štátu preto rozhodla, že krajské úrady budú zrušené a rozdelenie sa vráti do pôvodného stavu nastolením župného rozdelenia. Historické župy boli teda zachované a skladali sa z jednotlivých okresov. Následkom týchto zmien sa mala samospráva jednotlivých častí zjednodušiť a zefektívniť.⁴⁷⁴ Prechod na župný systém vstúpil do platnosti 1. januára 1940, čím zanikla pôsobnosť krajských úradov k 31. decembru 1939.⁴⁷⁵

⁴⁶⁸ LN, 20.5.1939, s. 3 „Šaňo Mach o Sidorovi“

⁴⁶⁹ LN, 8.7.1939, s. 2 „Sidor u papeže“

⁴⁷⁰ LN, 25.4.1939, s. 2 „Očista Hlinkovy gardy“

⁴⁷¹ LN, 29.4.1939, s. 4 „Hlinkovy gardy odzbrojeny“

⁴⁷² LN, 4.5.1939, s. 2 „Slováci a Češi dnes“

⁴⁷³ LN, 1.9.1939, s. 2 „Hlinkova garda“

⁴⁷⁴ LN, 11.5.1939, s. 3 „Slovensko se vrací k župám“

⁴⁷⁵ LN, 11.11.1939, s. 3 „Župní zřízení na Slovensku“

Vrcholom slovenského osamostatnenia sa bolo vyhlásenie slovenskej ústavy. 1. augusta 1939 vyšiel ústavný zákon z 21. júna 1939 o ústave Slovenskej republiky a jeho vyhlásením nadobudol účinnosť. Alexander Mach pri tejto príležitosti prízvukoval nutnosť očistiť Slovensko od cudzích vplyvov a záujem o otvorený prístup k európskej spolupráci.⁴⁷⁶

Po nepokojoch na severnej hranici a potlačení poľských vojsk slovenským ťažením⁴⁷⁷ sa severná hranica Slovenska posunula. Dosiahol sa tak pôvodný stav z roku 1920 a vláda ihneď nariadila úpravu pozemkovej držby.⁴⁷⁸

Na porade dňa 2. októbra 1939 vláda rozhodla o voľbe prezidenta republiky. Dátum bol určený na 26. októbra 1939.⁴⁷⁹ Neskôr bol termín ešte dvakrát zmenený, a to na 28. až 29. septembra a 30. až 31. septembra. Sídлом prezidenta sa mal stať Grassalkovichov palác v Bratislave, ktorý musel byť podrobený renováciám.⁴⁸⁰ Voľby, ktoré sa nakoniec konali 26. októbra, mali jasného víťaza. Bol ním Jozef Tiso, dovtedajší predseda vlády. Dostal všetkých šesťdesiatjeden posleneckých hlasov.⁴⁸¹ V *Slováku* o niekoľko dní na to vyšiel článok, v ktorom autor ako hovorca národa odmieta činnosť zahraničného odboja pod taktovkou Beneša, Osuského, Šrámka a iných. Článok si vyslúžil pozornosť zahraničných médií, ktoré pochybujú o univerzalite autorovho výroku.⁴⁸² Vojtech Tuka v záverečnom prejave v slovenskom parlamente označil emigráciu za „Benešových potulných komediantov“, ktorí hrajú „operetu o znovuvybudovaní česko-slovenskej republiky“ a uviedol, že miesto Slovenska je po boku Nemecka.⁴⁸³

Hospodárstvo

Nové pomery mali enormný dopad na správu štátnych podnikov, služieb občanom a inštitúcií. Každá inštitúcia musela byť oddelená od záväzkov, ktoré ju spájali s teraz už Protektorátom Čechy a Morava a na Slovensku museli byť zriadené nové

⁴⁷⁶ LN, 2.8.1939, s. 2 „Slovenská ústava vyhlásena“

⁴⁷⁷ LN, 8.9.1939, s. 3 „Úspešný útok slovenského vojska“

⁴⁷⁸ LN, 13.9.1939, s. 3 „Severní celní hranice Slovenska se posunula“

⁴⁷⁹ LN, 3.10.1939, s. 2 „Porada o volbě presidenta Slovenské republiky“

⁴⁸⁰ LN, 11.10.1939, s. 2 „Přípravy k volbě presidenta Slovenské republiky“

⁴⁸¹ LN, 26.10.1939, s. 1 „Dr. Tiso zvolen presidentem“

⁴⁸² LN, 28.11.1939, s. 2 „Slováci odmítají činnost emigrace“

⁴⁸³ LN, 2.12.1939, s. 2 „Slovenský parlament“

slovenské ústredia týchto inštitúcií s potrebným personálnym vybavením. Zmeny siahali od vytvorenia samostatnej Slovenskej pošty až po zriadenie Najvyššieho súdu. V krátkych správach, z ktorých niektoré sme vybrali na ukážku, informovali *Lidové noviny* o plánovaných i uskutočnených zmenách. Najviac priestoru mali, samozrejme, zmeny, ktoré sa priamo týkali i obyvateľov Protektorátu.

O rozdelení štátneho majetku a štátnom dlhu rokovali Česi, respektíve Protektorát na čele s nemeckými zástupcami, a Slováci v rámci komisií. Tieto komisie sa skladali zo zástupcov ministerstiev, Národnej banky pre Čechy a Moravu, obchodných a živnostenských komôr a poľnohospodárskych a priemyselných rád. Komisií bolo spolu osem a delili sa na 1. komisiu pre štátny dlh a verejný majetok, 2. komisiu pre peňažníctvo, 3. komisiu pre štátnych zamestnancov, 4. komisiu pre komunikácie, 5. komisiu pre sociálne otázky, 6. komisiu pre ochranu práv, 7. komisiu pre pozemkovú reformu a 8. komisiu pre spisovú rozlukú. Každá z komisií mala niekoľko tematicky rozdelených subkomisií.⁴⁸⁴ Počet komisií bol neskôr rozšírený na jedenásť. Tlač teda uvádza, že o českom majetku de facto rokovali Nemci a Slováci.⁴⁸⁵

Osamostatnením sa Slovensko stalo pre Čechov cudzím štátom, a teda hospodárske styky boli regulované od začiatku ako s každým iným zahraničným štátom. Pri dovoze na Slovensko boli potrebné všetky povolenia o dovoze a platilo sa dovozné clo. Iné clá sa na dovoz nevzťahovali. Pri vývoze i dovoze bolo potrebné povolenie ministerstva obchodu. Najmä v začiatkoch tlač upozorňovala na nutnosť informovať sa vopred o konkrétnych predpisoch.⁴⁸⁶

Zmeny nastali aj v používanej mene. V prípravnom štádiu bola slovenská mena. Prvým krokom malo byť okolkovanie platidiel na Slovensku a podľa jeho počtu sa mal určiť podiel Slovákov na zlate Národnej banky v Prahe. Spočiatku sa uvažovalo o inom názve platidla než bola koruna a možným adeptom bol slovenský „orol“, ktorého hodnota bola navrhovaná na desať korún.⁴⁸⁷ V predbežných rokovaniach si Slovensko nárokovalo na 18% rezervy, ale česká strana ponúkla maximálne desať až dvanásť percent. Obeh bankoviek bol odhadnutý

⁴⁸⁴ LN, 16.6.1939, s. 2 „Mezistátní jednání se Slovenskem“

⁴⁸⁵ LN, 8.7.1939, s. 3 „O bývalý čs. majetek“

⁴⁸⁶ LN, 22.3.1939, s. 7 „Obchod se Slovenskem“

⁴⁸⁷ LN, 23.3.1939, s. 3 „Přípravy k slovenské měně“

na 700 miliónov korún, ale slovenská kvóta pri úverovom obchode Národnej banky činila len 230 miliónov korún.⁴⁸⁸

Ministerstvo financií rozhodlo o konečnej úprave slovenskej meny. Jediným zákonným platidlom sa stala Slovenská koruna a jej platnosť začala 4. apríla 1939. Ministerstvo zároveň vydalo nariadenie, podľa ktorého boli občania povinní vymeniť si bankovky v hodnote 500, 1 000 a 5 000 československých korún za novú menu. Neuposlúchnutie malo byť sankciované. Výmena ostatných platidiel bola plánovaná na dobu, ktorá mala byť vopred uverejnená ministerstvom.⁴⁸⁹

Slovensko uzavrelo s Nemeckom nielen zmluvu o ochrane, ale aj o hospodárskej spolupráci. Menová jednotka nebola plánovaná a teda k nej ani nedošlo, avšak Nemecko sa ponúklo vypomôcť Slovensku s etablovaním vlastného peňažníctva. Dohodlo sa taktiež, že Nemecko otvorí trh slovenskému vývozu do takej miery, akú si slovenská vláda určí, a obe strany sa dohodli na bezcolnom styku a úprave platov za účelom vyrovnania pomerov.⁴⁹⁰ O konkrétnych hospodárskych reguláciách rokovali v Berlíne minister zahraničných vecí a tajomník obchodnej komory. Nemecko zdôrazňovalo záujem o rozsiahly dovoz zo Slovenska a tiež vývoz nemeckých tovarov na Slovensko. Obavy z nepomeru cien upokojovala nemecká strana tým, že pomery prešetrí a dohodou so Slovenskom dospeje k obojstrannej spokojnosti.⁴⁹¹ Právny rámec nadobudla zmluva 23. júna 1939 a proklamuje sa v nej zásada najvyšších výhod. Spolupráca medzi Nemeckom a Slovenskom bola plánovaná v oblastiach priemyslu, poľnohospodárstva, lesníckeho a drevárskeho priemyslu, ťažbe nerastných surovín, dopravy a poštovníctva.⁴⁹²

Vláda vydala začiatkom mája nariadenie o kontrole majetku potencionálnych politických zbohatlíkov, ktorí možnými machináciami nadobudli majetok v období medzi 30. októbrom 1918 a 6. októbrom 1938. Na písomnú výzvu, ktorá mala byť doručená doma i v zahraničí, museli podozrivé osoby reagovať do 15 dní a úradom museli predložiť dôkazy dokladujúce pôvod ich majetku. O jeho prepadnutí štátu

⁴⁸⁸ LN, 25.4.1939, s. 3 „Finanční věci mezi Slovenskem a Protektorátem“

⁴⁸⁹ LN, 26.4.1939, s. 3 „Slovensko vyměňuje bankovky“

⁴⁹⁰ LN, 27.3.1939, s. 2 „Německo-slovenská súčtovací úmluva“

⁴⁹¹ LN, 10.5.1939, s. 3 „Pro větší slovenský obchod s Říší“

⁴⁹² LN, 24.6.1939, s. 8 „Německo-slovenská obchodní smlouva“

a možných pokutách mala rozhodovať komisia pozostávajúca zo sudcov z povolania.⁴⁹³

Na valnom zhromaždení Slovenskej banky konštatoval predseda Vladimír Makovický, že rok 1938 sa vyznačoval aktívnym hospodárskym dianím. I napriek nútenému odstúpeniu značného územia uviedol, že hospodársky si Slovensko počínalo uspokojivo. Čistý zisk za rok 1938 aj s prenesenou čiastkou z roku 1937 bol rozdelený do fondov a do správnej rady pribudli dvaja noví členovia.⁴⁹⁴

Od vyhlásenia vzniku Slovenského štátu vstúpil do platnosti zákon o obilnom monopole. Štát držal vo svojej regulácii všetok obchod s obilím a strukovinami a riadil odber od slovenských producentov. Mal taktiež výhradnú moc regulovať ceny týchto plodín a vývoz prebytku do zahraničia. V porovnaní s minulosťou sa regulácia zjednodušila a jej riadenie sa rozdelilo medzi troch hlavných komisionárov. Tými boli *Zväz hospodárskych družstiev*, *Slovenské mlynárske družstvo* a *Slovenská obilná účtovná spoločnosť*.⁴⁹⁵ I keď sa spočiatku objavovali hlasy, ktoré žiadali zamedzenie družstiev a celkovú zmenu hospodárskeho smeru, denník *Slovák* podotkol, že za stav, v akom sa poľnohospodárstvo nachádza, vďaka Slováci v prevažnej časti najmä Čechom.⁴⁹⁶

Spoločnosť

Lidové noviny priniesli článok o príspevku v *Deutsche Allgemeine Zeitung* o vývoji slovenskej literatúry. Nemecký denník prešiel celou históriou od obrodzenia až po súčasnosť a článok uzavrel konštatovaním, že vyhlásením samostatnosti sa aj slovenskí básnici odklňajú od pražského materializmu a inšpiráciu nachádzajú vo „vlastní kmenovosti“. ⁴⁹⁷

Podľa príkladu Nemecka bol zrušený Prvý máj, sviatok práce, ako štátny sviatok.⁴⁹⁸ Sviatok bol považovaný za symbol komunizmu. *Lidové noviny* o tom informujú vecne a bez komentára.

⁴⁹³ LN, 4.5.1939, s. 3 „Slovensko proti politickým zhohatlíkum“

⁴⁹⁴ LN, 4.7.1939, s. 7 – 8 „Slovenská banka, Bratislava [sic!]“

⁴⁹⁵ LN, 15.7.1939, s. 8 „Slovenskí obilní monopol“

⁴⁹⁶ LN, 12.8.1939, s. 8 „Češi příkladem Slovákům“

⁴⁹⁷ LN, 24.3.1939, s. 6 „Slovenská literatura německýma očima“

⁴⁹⁸ LN, 29.4.1939, s. 4 „Slovensko bez 1. května“

V rámci hospodárskej konsolidácie sa pod správu Slovenska preberali hospodárske podniky a do správnych rád sa sukcesívne dostávali slovenskí členovia.⁴⁹⁹ V rozhovore pre *Lidové noviny* uviedol Alexander Mach, že medzi Slovákmi neexistujú nepriatelia Čechov. Problém spolužitia bola podľa neho štátnosť založená na československej národnej jednote. Z politických nedostatkov uviedol uprednostňovanie Francúzska a Sovietskeho zväzu a ostrý odpor voči Nemecku, Poľsku a Maďarsku, ktoré vychádzali v oboch prípadoch „z marxistickej ideológie a slobodomurárstva“. Zdôraznil, že vykázanie Čechov zo Slovenska bolo jedným z predpokladov etnicky homogénneho štátu a pre Slovákov bol tento proces rovnako bolestivý ako pre Čechov. Odmietol obvinenie, že by niekedy prirovnal Čechov k „blchám v slovenskom kožuchu“. Ohľadom prepúšťania Čechov z ozbrojených síl podotkol, že bolo prirodzené predpokladať, že nebudú novou situáciou na Slovensku nadšení, a teda bol ich odsun nevyhnutný nie z nenávisti, ale z pragmatických dôvodov.⁵⁰⁰

Taktiež náboženské pomery niesli známky nespokojnosti. Nakoľko vedúca Hlinkova strana bola silne katolícky orientovaná a neustále prízvukovala, že Slovensko je a vždy bolo predovšetkým katolícke, ozývali sa čoraz častejšie evanjelici, ktorí boli zastúpení najmä na východe krajiny. Práve oni patrili medzi tých, ktorí si obľúbili kultúrne a konfesne blízkyh českých učiteľov a úradníkov. Evanjelici sa ostro stavali nielen k vysťahovaniu Čechov, ale aj k vláde jednej katolíckej strany. Predseda strany reagoval na zvýšený výskyt konfliktov príslubom, že vláda ich prešetří – či už sú to konflikty všeobecné alebo osobné – a vynasnaží sa o zlepšenie vzťahov medzi príslušníkmi konfesií. Uviedol, narážajúc na pomery v Československu, že je nutné sa ponaučiť z predchádzajúcich chýb a urobiť všetko pre jednotu národa.⁵⁰¹ Aj Alexander Mach pri niekoľkých príležitostiach zdôraznil, že jednota je dôležitejšia ako vnútorné rozdiely a že je podstatnejšie identifikovať sa najprv ako Slovák a až potom ako kresťan či evanjelik.⁵⁰²

Za jednotu a proti podvratníkom sa vláda rozhodla bojovať nariadením, podľa ktorého je každý úradník a gardista povinný hlásiť podozrenie z rozvratnej činnosti a šírenia poplachu. Vláda prikročila k tomuto nariadeniu po tom, ako boli v Bratislave

⁴⁹⁹ LN, 3.5.1939, s. 3 „Porady Hlinkovy strany“

⁵⁰⁰ LN, 4.5.1939, s. 2 „Slováci a Češi dnes“

⁵⁰¹ LN, 23.5.1939, s. 3 „O evangelícih na Slovensku“

⁵⁰² LN, 24.7.1938, s. 2 „Z každého Slováka vojak“

zatknuté osoby rozširujúce plagáty, ktoré paradoxne volali po vytvorení slovenskej ríše.⁵⁰³ Išlo zrejme o nadšencov Nemeckej Ríše, snažiacich sa takýmto spôsobom rozširovať ríšsku propagandu.

O budúcu kultúrnu obrodu sa mal postarať slovenský filmový podnik, ktorého akcionármi mal byť z 51 percent štát, zo 40 percent slovenské peňažné ústavy a zo zvyšných percent nemecká skupina na Slovensku. Filmový podnik mal mať výhradné právo na rozširovanie filmov na Slovensku. S Nemeckom podpísal zmluvu o výkupe nemeckých filmov, ktoré mali činiť až 60 percent repertoáru. Zisky podniku mali byť ďalej vložené na rozširovanie pôsobenia filmového podniku.⁵⁰⁴

Česi na Slovensku

Už pár dní po rozdelení Československa sa hovorilo o tom, že sa situácia českých vojakov na Slovensku bude riešiť radikálne. I keď nebolo ešte nič potvrdené, tlač sa domnievala, že do dvoch týždňov budú vojaci vyslaní späť do Čiech. Za účelom prerokovania detailov sa slovenská diplomacia vybrala do Brna a Prahy.⁵⁰⁵ Po dohode s veliteľstvom ríšskej brannej moci boli vojaci zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi poverení návratom do Protektorátu. S nemeckou spoluprácou mal byť ich návrat a zaradenie čo najjednoduchšie. Na staniciach boli zriadené bezplatné stravovacie stanice.⁵⁰⁶

Obratom došlo aj k odchodu zvyšných vysokoškolských profesorov z Bratislavy do miest v Čechách a na Morave. Následne boli umiestnení na vysokých školách v Prahe, Brne a Olomouci.⁵⁰⁷ Presunom českých učiteľov stredných a základných škôl nastal v Protektoráte napriek penzionovaniu starších ročníkov akútny prebytok učiteľov a s ich zamestnaním v Protektoráte sa bojovalo ustanovením učiteľov-asistentov. Nakoľko však bolo povyšovanie učiteľov na dva roky zastavené, zrušil sa status učiteľov-čakatel'ov a situácia bola ešte dlhú dobu neuspokojivá.⁵⁰⁸

⁵⁰³ LN, 14.6.1939, s. 3 „Opatření proti šeptané propagandě“

⁵⁰⁴ LN, 7.11.1939, s. 4 „Slovensko zakládá polostátní filmovou půjčovnu“

⁵⁰⁵ LN, 18.3.1939, s. 2 „Návrat českých vojáků ze Slovenska“

⁵⁰⁶ LN, 22.3.1939, s. 2 „Návrat českých vojáků ze Slovenska a Podkarpatska“

⁵⁰⁷ LN, 24.3.1939, s. 4 „Bratislavští profesori přecházejí na naše školy“

⁵⁰⁸ LN, 13.6.1939, s. 2 „Učitel'ské starosti“

V krátkej správe zo 4. apríla 1939 sa dozvedáme, že české ministerstvo obrany nariadilo civilným úradom, aby poskytli slovenským gážistom a civilným zamestnancom vojenskej správy odchádzajúcim späť na Slovensko rovnaké podmienky, aké poskytla slovenská strana českým odchodilcom. Aké podmienky to sú, správa nešpecifikovala.⁵⁰⁹ Nakoľko však nešlo priamo o vojakov, môžeme z predošlých správ dedukovať, že tieto podmienky neboli ideálne.

Vládne nariadenie zo 16. októbra 1939 znamenalo ďalšiu zo sérií zmien vzťahu Slovenska k českým zamestnancom. V tomto nariadení sa všetci štátni zamestnanci považovali za dočasných, pokiaľ neobdržali dekrét o trvalom ustanovení. Podľa rozhodnutia mali byť presídleným zamestnancom roky odslúžené na Slovensku zarátané do postupu i penzie a Slovensko malo z penzijného fondu hradiť svoje záväzky. Ustanovení zamestnanci, považovaní naďalej za „vypožičaných“, boli vyzvaní, aby dodatočne požiadali o trvalé presunutie z Protektorátu, čím im malo byť automaticky udelené slovenské štátne občianstvo.⁵¹⁰

Židia na Slovensku

Situácia židovského obyvateľstva bola od rozdelenia pálčivou témou. Na začiatku mali Židia zakázané – na rozdiel od ostatného obyvateľstva – zdobiť svoje obchody slovenskými vlajkami a nosiť slovenské odznaky. Toto nariadenie podal vedúci propagandy Alexander Mach.⁵¹¹ Neskôr vláda jasne vymedzila pojem „Žid“ a obmedzila ich počet vo vykonávaní samostatne zárobkovo činných zamestnaní.⁵¹² Vymedzenie pojmu bolo vykonané zo spoločensko-hospodárskeho hľadiska, nie z konfesného.⁵¹³ Vymedzenie sa teda orientovalo na etnických Židov.

V rámci boja proti politickým zbohatlíkom sa vláda rozhodla vydať zákaz pôsobenia Židov vo vybraných povolaniach. Medzi ne patrili všetky zamestnania verejných služieb vrátane verejných samosprávnych korporácií a inštitúcií. Zákaz mali aj znalci, odhadcovia, tlmočníci, sudcovia-laici a funkcionári akýchkoľvek verejnoprávných spolkov, živnostenských spoločenstiev a obchodných grémií, a to

⁵⁰⁹ LN, 4.4.1939, s. 2 „Výhody odcházejícím Slovákům“

⁵¹⁰ LN, 17.10.1939, s. 2 „Čeští státní zaměstnanci na Slovensku“

⁵¹¹ LN, 18.3.1939, s. 2 „Návrat českých vojáků ze Slovenska“

⁵¹² LN, 19.4.1939, s. 2 „Slovenské nařízení o židech [sic!]“

⁵¹³ LN, 29.4.1939, s. 4 „Židé na Slovensku“

s platnosťou najneskôr do 1. januára 1940 v prípade výnimiek.⁵¹⁴ V ďalšom zasadaní sa zákaz činnosti rozšíril na všetky zdravotnícke a niektoré lekárenské služby. Zrušené boli teda koncesie na prevádzku verejných lekární židovskými lekárnikmi a postihnutí mali byť odškodnení z likvidačného fondu.⁵¹⁵

Okrem zbohatlíkov boli trňom v oku vlády aj úžerníci, čiže osoby, ktoré premrštene zdražovali často nedostatkový tovar. Medzi menovanými, potrestanými peňažnou pokutou alebo trestom niekoľkodenného uväznenia, nachádzame výlučne mená židovských majiteľov podnikov a obchodníkov. Ako príklad uvádzame prípad Evžena a Lea Rosenzweiga, ktorí predávali predražené plášte a boli odsúdení na zaplatenie pokút vo výške 10 a 20 tisíc korún.⁵¹⁶

Na početné zákony obmedzujúce ich činnosť Židia reagovali náhlým a masovým vymáhaním pohľadávok voči Nežidom súdnou cestou. Vláda preto poskytla memorandum, podľa ktorého malo byť splácanie pohľadávok štátom regulované v etapách.⁵¹⁷

Dňa 2. októbra 1939 vydal mestský úrad v Bratislave nariadenie, ktoré dávalo Židom za povinnosť hlásiť sa do pracovných táborov. Nariadenie sa týkalo narodených v období medzi rokmi 1890 až 1919. Výnimkami boli osoby duševne alebo fyzicky nevládne, pracujúci vo verejnej správe alebo štátnom zariadení, ďalej duchovní a inak hospodársky činné osoby.⁵¹⁸

Lidové noviny priniesli čitateľom článok nemeckého týždenníka *Deutsche Stimmen*, ktorý opisuje odhalenie britskej špionážnej skupiny v Bratislave. Veliteľom špionážnej jednotky nebol nik iný než britský konzul. Uvedené je len priezvisko Peres, ktorý za pomoci agenta, vydávajúceho sa za kapitána a vedúceho lodnej kaviarne, zriadil v menovanej kaviarni špionážnu základňu. Kapitán sa na Slovensko dostal ešte v roku 1938 pod falošnou identitou a, ako uvádza týždenník *Deutsche Stimmen*, údajne s tichým súhlasom vtedajšej českej polície. Činnosť nepriateľskej bunky sa mala zintenzívniť po osamostatnení sa Slovenska začiatkom roku 1939. Po začatí ťaženia na Poľsko sa hlavní aktéri rozišli do okolitých štátov a Peres ešte nejakú dobu udržoval kontakt s vybudovanou bratislavskou sieťou, ktorú tvorili

⁵¹⁴ LN, 4.5.1939, s. 3 „Slovensko proti politickým zbohatlíkum“

⁵¹⁵ LN, 28.6.1939, s. 3 „Slovensko se dále osamostatňuje“

⁵¹⁶ LN, 14.6.1939, s. 3 „Slovensko stíhá zdrazovatele“

⁵¹⁷ LN, 25.7.1939, s. 3 „Memorandum pro árijce na Slovensku“

⁵¹⁸ LN, 3.10.1939, s. 2 „Pracovní povinnost židů [sic!] na Slovensku“

prevažne lokálni Židia. Po zatknutí týchto agentov vyšla údajne najavo komunistická propaganda, ktorá však bola organizovaná a financovaná z Londýna. Medzi zatknutými podľa týždenníka nebol ani jeden Slovák, či Nemec.⁵¹⁹

Žurnalizmus

Reakcie tlače v Čechách i na Slovensku boli početné. *Slovák*, inak silne autonomistický, uznal viditeľné zlepšenie slovenských pomerov počas spoluzitia s Čechmi a uznal Čechom ich zásadný a neodškriepiteľný podiel nielen na pokroku, ale i na vydobytí si samostatnosti.⁵²⁰

Neprekvapilo ani nariadenie, podľa ktorého slovenská vláda zakazuje rozširovanie niektorých tlačovín. Týkalo sa to najmä českých novín, konkrétne *Českého Slova*, *Lidových novín*, *Poledního (Nedělního) Listu* a večerného *Českého Slova*.⁵²¹ Avšak nie všetky české tlačoviny podliehali zákazu. O to viac sa slovenské médiá snažili apelovať na českú tlač. *Slovenská Sloboda* vyčítala českým novinárom, že vyzdvihujú najmä problémy, s ktorými sa potýka slovenské hospodárstvo a politika. V rámci dobrých susedských a bratských vzťahov žiadala, aby sa novinári nesústredovali škodoradostne len na úskalía, ale nečakala ani chválu. Jej priáním bolo neutrálne spravodajstvo a zároveň uviedla, že o svojich problémoch vie Slovensko aj bez „ukazovania prstom“.⁵²²

Podľa slov autora *Lidových novín* bolo Slovensko viac než trpezlivé v prípade maďarského denníku *Új Hírek*. Denník mal v minulosti konštatne napádať Slovensko a aj napriek niekoľkým upozorneniam od nepriateľských článkov neupustil. Začiatkom apríla 1939 slovenské úrady nariadili zastavenie rozširovania denníku až do odvolania. Na rozdiel od Slovákov, ktorí v Maďarsku nemali vlastné tlačoviny ani vlastnú stranu, sa o utláčanie Maďarov na Slovensku hovoriť nedalo.⁵²³ Vláda taktiež zastavila činnosť maďarských spolkov na území Slovenska, ktoré boli pobočkami

⁵¹⁹ LN, 18.12.1939, s. 2 „Britská tajná služba na Slovensku“

⁵²⁰ LN, 15.3.1939, s. 2 „Slovák vítá samostatnost“

⁵²¹ LN, 22.3.1939, s. 3 „Časopisy zakázané na Slovensku“

⁵²² LN, 16.8.1939, s. 2 „Apel na český tisk“

⁵²³ LN, 13.4.1939, s. 2 „Maďarský list v Bratislavě zastaven“

spolkov s centrárou na zabratých územiach. Príkladom bol *Maďarský kultúrny spolok*, ktorého riaditeľstvo sa nachádzalo v odstúpenom Komárne.⁵²⁴

Ministerská rada vydala vyhlásenie, podľa ktorého bola kompletná slovenská tlač prevedená do majetku Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Išlo o celé vydavateľstvá fungujúcich i pozastavených tlačovín. Pod stranícku ruku sa dostalo aj bývalé vydavateľstvo *Slovenského Hlasu* v Žiline, *Knihospol*. Rada rozhodla o použití vydavateľstva na vlastné účely a plánovala v ňom vydávať vlastné tlačoviny. Správa slovenskej tlače mala byť tematicky rozdelená na dvanásť celkov, ktoré by zastupovalo dvanásť členov úradu propagandy.⁵²⁵ Prvým krokom k zúžitkovaniu tlačiarne *Knihospol* bolo presunutie vydávania denníka *Slovenská Politika* z Bratislavy do Žiliny.⁵²⁶

⁵²⁴ LN, 20.4.1939, s. 2 „Maďarský kulturní spolek na Slovensku zrušen“

⁵²⁵ LN, 9.6.1939, s. 2 „Slovenský tisk“

⁵²⁶ LN, 2.8.1939, s. 2 „Slovenská ústava vyhlásena“

7. Porovnanie s denníkom *Národní listy*

Český denník *Národní listy* bol založený v roku 1861 Júliusom Grégrom, ktorý ho viedol do roku 1874. Medzi ďalších majiteľov patrili okrem rodiny Grégrovcov, strana mladočechov a od roku 1910 *Pražská akciová tiskárna* pod vedením Karla Kramára. Politicky fungoval denník v medzivojnovom období najmä ako hovorca hospodárskej buržoázie bývalého Rakúsko-Uhorska a oficiálne bol ústredným tlačovým orgánom *Národního sjednocení*. Hlavnými rubrikami boli domáce a zahraničné správy, kultúrna rubrika a ekonomické správy. Jednotlivé vydania mali štyri až osemnásť strán. V roku 1941 bol denník zakázaný.⁵²⁷

Národní listy sa venovali v rámci správ o Slovensku najmä politickému daniu. Správy sa vyskytovali predovšetkým na druhej strane v rubrike „Politické zprávy domáci“. Išlo o krátke správy o rokovaní so slovenskými stranami, najmä s ľudákmi. Do hlavných tituliek sa dostal najmä Hodža a jeho prejavy národu. Vo voľnočasových rubrikách, ako i v rubrike „Černá kronika“, sa občas objavili krátke správy o Slovensku, jeho kultúre, prípadne kultúrnej spolupráci s českými oblasťami, o slovenskom spoločenskom dianí a hospodárskych otázkach. Nezriedka noviny reagovali na články slovenskej tlače, najmä na denník *Slovák*, ktorého vyjadrenia komentovali kriticky. Zaujímavé postrehy sa objavili v čitateľských listoch, ktoré často agitovali za jednotu, proti autonómii a proti vyhosteniu Čechov zo Slovenska v zmysle jednotného československého národa. Na nasledujúcich stranách sú chronologicky a tematicky zoradené vybrané články z *Národních listov*, ktoré čitateľovi umožnia utvoriť si predstavu o charaktere tohto denníka.

Rokovania s ľudákmi

Vo vydaní zo 17. februára 1938 citujú *Národní listy* bratislavský maďarský denník *Magyar Újság*, ktorý uvádza, že spoľahlivý zdroj z okolia Andreja Hlinku potvrdil špekulácie o možných rokovaní ľudákov o vstupe do vlády. Autor článku predpokladá, že ľudovci predostnú také požiadavky, ktoré vláda nebude môcť splniť.⁵²⁸ Za účelom vstupu do vlády viedol neoficiálne rokovania s Andrejom Hlinkom

⁵²⁷ ŘÍMAN, Josef a kol. *Malá československá encyklopedie*. Zv. IV. 1986. Praha: Akademie. s. 424

⁵²⁸ NL, 17.2.1938, s. 2 „Ludová strana bude vyjednávat o vstup do vlády“

predseda vlády Hodža.⁵²⁹ Ako uviedol *Slovák*, Slováci by vstupom do vlády nezískali veľa a najmä by nezískali ministerstvo školstva, nakoľko ho socialisti nechceli postúpiť.⁵³⁰ Naopak by boli naďalej závislí od „pražskej väčšiny“. Denník polemizuje o tom, že i pre Slovensko i pre stranu by bolo jediným akceptovateľným stanoviskom dodržanie Pittsburskej dohody a udelenie autonómie.⁵³¹ Dohody s ľudákmi po krátkej pauze znovu začali po pripojení Rakúska k Ríši. Obe strany proklamovali jednotu, no i napriek údajne priaznivému priebehu stroskotali pohovory na otázkach personalistiky.⁵³² Hlinka nakoniec svoju rétoriku na verejnosti zmiernil, ale od požiadaviek napriek všetkému ustúpiť odmietol. Okrem zahraničnej hrozby v podobe expandujúceho Nemecka čelilo Československo aj hrozbe zo strany sudetských Nemcov, ktorí sa taktiež dožadovali samostatnosti. Udelením autonómie Slovákom sa vláda obávala ďalšej vnútornej erózie.⁵³³

Znepokojene reagovali *Národní listy* i na ohlásenie zriaďovania Hlinkovej gardy v *Slováku*. Hlinkova strana nešťastne uviedla, že garda má mať za úlohu výcvik a obrodu mládeže, ale aj ochrannú funkciu. Práve tú jej vytkol autor príspevku s tým, že udržiavanie poriadku prináleží výlučne žandárstvu a armáde.⁵³⁴

Ďalšou taktikou vládnych predstaviteľov a českej tlače proti ľudovcom bol argument, že napriek tomu, že je ľudová strana silne zastúpená hlasmi, neznamená to, že má právo hovoriť za všetkých Slovákov.⁵³⁵ Je pravdou, že na Slovensku pôsobilo niekoľko silných politických subjektov a že ľudovci si neprávom nárokovali na monopol na zastupovanie. No i iní slovenskí politici hovorili v kolektívnom zmysle, avšak pokiaľ neskloňovali autonómiu, nedočkali sa odporu zo strany politikov či médií. Po okresných voľbách, v ktorých utrpeli straty, naďalej pokračovali v autonomistickej línii.⁵³⁶ Naopak posilnení týmto faktom, zmiernili zástupcovia inak autonomistickej *Slovenskej národnej strany* svoju rétoriku a vyhlásili autonómiu bez

⁵²⁹ NL, 27.2.1938, s. 2 „Předseda vlády jedná s Národním sjednocením a stranou ludovou“

⁵³⁰ NL, 11.3.1938, s. 2 „Tiso o politice ludové strany“

⁵³¹ NL, 9.3.1938, s. 2 „Je Slovensko závislé na „pražské většině“?“

⁵³² NL, 16.3.1938, s. 2 „Jedná se s ludovci“

⁵³³ NL, 27.4.1938, s. 2 „O dohodu s ludovou stranou“

⁵³⁴ NL, 21.7.1938, s. 2 „Úderné oddíly Hlinkovi strany“

⁵³⁵ NL, 7.6.1938, s. 1 „Mluvte za stranu nikoliv za národ“

⁵³⁶ NL, 22.6.1938, s. 2 „Ludová strana setrvává ve svém radikalismu“

väčšiny za nemysliteľnú.⁵³⁷ Naopak ľudovci upustili na základe volebného výsledku z pôvodnej podpory Nemcov a Maďarov.⁵³⁸

V časoch Hlinkovej postupujúcej nevládnosti ho na verejných podujatiach začínal nahrádzať Jozef Tiso. Na rozdiel od Karola Sidora, ktorého meno sa spomínalo skôr so škandalóznymi vyjadreniami – škandalóznymi v poňatí novinárov –, bol Tiso chápaný ako umiernený člen.⁵³⁹ Jeho meno padlo v súvislosti s možným postom tzv. slovenského zemskeho prezidenta⁵⁴⁰ a tiež v súvislosti, že by mohol byť následníkom Hlinku.⁵⁴¹ Ani v polemizovaní o napätí v strane sa *Národní listy* nadržali bokom a otvorene predpovedali machinácie extrémnejšieho Sidora voči Tisovi.⁵⁴²

Jednota a vzájomnosť

Rovnako ako *Lidové noviny*, zaznamenali aj *Národní listy* verejnú prestrelku medzi ministrom Dérerom a Andrejom Hlinkom na začiatku roku 1938. Noviny informujú, že Dérer trval na svojom stanovisku o jednote česko-slovenského národa a v Pittsburskej dohode nenašiel zmienku o slovenskom samourčení.⁵⁴³ S osobou ministra Délera sa spája i kauza zastupovania obetí Černovej. Vo svojom vyhlásení pre tlač, ktoré je citované v plnom znení, sa menovaný obhajuje plnením prezenčnej vojenskej služby.⁵⁴⁴ Dérerovi a jeho konfliktu s Hlinkom je venovaných niekoľko kritických článkov. Redakcia sa nestavia vyslovene na stranu žiadneho z aktérov, len takticky poukazuje na absurditu ich verejnej výmeny. Délera vykresľuje v súvislosti s nezhodami so Slovenskom, respektíve s ľudovcami, ako striktného zástancu čechoslovakizmu a Hlinku ako striktného zástancu slovenskej samobytnosti.

Keď však išlo o bratislavské voľby, vyjadril Dérer spokojnosť nad veľkým počtom hlasov ľudákov, nakoľko alternatívou by boli hlasy pre maďarských

⁵³⁷ NL, 22.6.1938, s. 2 „Slovenská autonómie nemysliteľná“

⁵³⁸ NL, 30.6.1938, s. 2 „Ludová strana přece jen nemíní bezvýhradně podporovat Němce a Maďary“

⁵³⁹ NL, 4.9.1938, s. 2 „Slovák píše o jednotě v ludové straně“

⁵⁴⁰ NL, 16.7.1938, s. 2 „Posl. Dr. Tiso [sic!] na úřad slovenského zemskeho prezidenta?“

⁵⁴¹ NL, 1.9.1938, s. 2 „Hlinkův nástupce bude zvolen až za rok“

⁵⁴² NL, 11.9.1938, s. 2 „Sidor a posl. Dr. Tiso“

⁵⁴³ NL, 5.1.1938, s. 2 „Dr. Dérer odpovídá A. Hlinkovi“

⁵⁴⁴ NL, 16.1.1938, s. 2 „Prohlášení ministra dr. Délera“

a nemeckých separatistov. Naopak so stratami ľudovcov na ostatných územiach vyjadril Dérer spokojnosť.⁵⁴⁵

Dočítame sa taktiež o slávnostnej reči predsedu parlamentu Milana Hodžu pri príležitosti jeho zvolenia za čestného člena valného zhromaždenia. Hlavnou témou Hodžovej reči bola československá jednota, ktorú proklamoval až do konca svojho pôsobenia vo vláde.⁵⁴⁶ Hodža je prezentovaný ako umiernený čechoslovák, ktorý apeluje na spoluprácu a pocit spolupatričnosti. Vyjadruje sa o pozitívach aj bez toho, aby sa snažil karhať zástancov slovenskej národnostnej samostatnosti. Rovnako ako v *Lidových novinách* je i tu prezentovaný skôr ako mediátor medzi dvoma extrémami. *Národní listy* venujú mnoho článkov jeho prejavom a čestným uznaniam, ktorých v tej dobe obdržal niekoľko.

Najmä v kontexte zahraničných udalostí sa často skloňuje spoločný štát Čechov a Slovákov, ktorí Československo spravujú spoločne.⁵⁴⁷ Česká strana Slovákom vytýkala, že potrebovali značnú pomoc pri budovaní, a od Slovákov na oplátku očakáva nekonfliktnú spoluprácu, akú stelesňujú slovenské sociálno-demokratické kruhy. Hlinkovi bolo vyčítané, že napriek zahranično-politickej hrozbe po marci 1938 a tomu, že hlásal, že strana je, vždy bola a vždy bude za spoločný štát, neustúpil z agitácie za autonómiu a stupňoval svoje aktivity dožadujúc sa dodržania Pittsburskej zmluvy a ustanovenia slovenčiny za jediný úradný jazyk na Slovensku.⁵⁴⁸

Neraz sa citujú výroky predstaviteľov ľudovej strany, ktorí hlásali, rovnako ako americkí Slováci, vernosť republike a nezáujem a neschopnosť rozvíjania sa mimo spoločného štátu.⁵⁴⁹ Články tohto znenia sú často v kontraste s článkami o autonómii nastolujúc domnienku, akoby jedno vylučovalo druhé. Rovnako ako v *Lidových novinách* ich nachádzame aj v *Národných listoch*.

O autonómii sa v tlači často hovorilo ako o hospodársky neuváženom, ak nie rovno nemožnom kroku. Čitateľ *Národných listov* vo svojom liste cituje článok z magazínu *Nová svoboda*, v ktorom autor považuje i agitovanie za autonómiu za hospodársky škodlivé pre Slovensko. Odôvodňuje to tým, že Slovensko, ktoré je

⁵⁴⁵ NL, 14.6.1938, s. 2 „Min. Dérer o volebních výsledcích na Slovensku“

⁵⁴⁶ NL, 4.2.1938, s. 2 „Milan Hodža a československá jednota“

⁵⁴⁷ NL, 11.3.1938, s. 2 „Republiku spravují společně Češi a Slováci“

⁵⁴⁸ NL, 13.4.1938, s. 2 „Ludová strana do krajností“

⁵⁴⁹ NL, 6.6.1938, s. 1 „Všichni Slováci milují republiku a položí za ni životy“

závislé od českého a zahraničního kapitálu, sa hrozbou autonómie stáva nevyspytateľným, a teda neatraktívnym pre investorov.⁵⁵⁰ Opäť sa však spomína vyhlásenie autonómie, akoby bolo rovné osamostatneniu sa Slovenska od Čiech a Moravy vyhlásením vlastnej štátnosti.

Snáď najvýznamnejším apelom na národnú jednotu bol prejav prezidenta Edvarda Beneša k ľudu krátko pred vyhlásením slovenskej autonómie. Na titulnej strane z 11. septembra 1938 sa dozvedáme o odhodlaní vlády dať menšinám čo im patrí a zároveň podporiť zjednotenie. V panike, ktorú vyvolali autonomistické snahy, sa zdala byť myšlienka revoltujúcich menšín ešte väčšou hrozbou ako ohrozenie zo zahraničia. Prioritou bolo – ako sa dočítame v titulke – nastolenie poriadku a zachovanie pokoja.⁵⁵¹

Mníchovská dohoda a vyhlásenie autonómie

Už začiatkom roku 1938 sa prejavili snahy ľudovcov získať pre autonómiu aj nemecké a maďarské obyvateľstvo Slovenska. Okrem toho sa predstavitelia strany čoraz častejšie dovolávali práv, ktoré mali Slovákom plynúť z Pittsburskej dohody⁵⁵² a ktoré im zástancovia čechoslovakizmu, ako napríklad minister Dérer, upierali.

Mierne negatívne zafarbené sú niektoré články o delegácii amerických Slovákov. Na jednej strane sú ich výroky sklamaniami nad odoprením slovenskej autonómie prezentované takmer ako prejav povýšenosti⁵⁵³, a na druhej strane sa im vyčíta, že ako občania iného národa žijúci mimo Československa nie sú kompetentní vyjadriť sa k situácii, aj keď im ich právo na názor nikto neupiera.

Národní listy zverejnili 24. júla 1938 článok o plánovanom slovenskom krajskom sneme. Krajský snem bol na návrh predsedu parlamentu Hodžu koncipovaný ako krajské zastupiteľstvo a prirovnaný ku krajskému snemu s rozšírenou kompetenciou. Podľa autora bol tento krok viac, než si mohli autonomisti priať a zásluhu na tomto údajnom úspechu, ktorý v autorovom ponímaní

⁵⁵⁰ NL, 23.7.1938, s. 2 „Slovenský hospodársky problém“

⁵⁵¹ NL, 11.9.1938, s. 2 „Překonáme obtíže dnešní doby“

⁵⁵² NL, 23.2.1938, s. 2 „Ludovci chtějí získati také Maďary a slovenské Němce pro autonomii“

⁵⁵³ NL, 1.6.1938, s. 2 „Pro konečné vyřešení slovenské otázky“

predstavuje autonómiu samotnú, pripisuje výhradne Hodžovi. Sarkasticky dodáva, že autonomistické dielo bude nakoniec dielom „neautonomistov“.⁵⁵⁴

Rozhorčenie spôsobil poslanec Sidor, keď si v rozhovore pre tlač dovolil v mene Slovákov nárokovať na samostatné vojsko. Autor článku neskrýval pohoršenie nad Sidorovou trúfalosťou a pripomenul, že Slováci v Československu dosiahli oveľa viac, než v čo dúfali v roku 1848.⁵⁵⁵ *Národní listy* často argumentujú spôsobom porovnávania aktuálnych požiadaviek s nádejami a požiadavkami z iných etáp slovenských dejín. Podporujú autora tejto práce v domnienke, že redakcia dotýčnych novín videla Slovákov ako nesamostatný národ vydaný Čechom na milosť. Konkrétne v tomto článku sa pisateľ listu ani neunúva podložiť argumenty, ktoré by fakticky napadli snahu Slovákov o svojbytnosť na akomkoľvek poli. Rovnako povýšenecky to argumentuje autor článku, ktorý reaguje na žiadosť Slováka o demisiu Milana Hodžu. Slovenský denník protestuje proti ústupku Hodžu a ponechaniu slova „spravidla“ v zákone o používaní slovenčiny na Slovensku. Argumentom autora je údajná malichernosť jazykového sporu z perspektívy svetového diania. Prípadnému slovenskému čitateľovi tak signalizuje „malichernosť“ slovenských požiadaviek a celkovo postavenia Slovákov v „spoločnom“ štáte.⁵⁵⁶

Samostatné vyhlásenie autonómie sa nieslo v civilnom duchu. Na titulke zo 7. októbra 1938 noviny vecne informujú o menovaní Tisa za ministra pre správu Slovenska a o budúcej päťčlennej slovenskej vláde, ktorá sa mala usilovať o decentralizáciu Slovenska.⁵⁵⁷ Veľkým prekvapením je aj reakcia redakcie na agitáciu socialisticko-komunistického čitateľa-agitátora, ktorý žiada odsúdenie nacionalizmu ako dôvodu pre oddelenie sa Slovenska v rámci spoločného štátu. Autor odpovede odmieta čitateľovo stanovisko a nazýva ho chybou minulosti prirovnávajúc ho ku komunistickým sentimentom v bezprostredne povojnového obdobia.⁵⁵⁸ Noviny, ktoré tak urputne bojovali proti nacionalizmu, tomu slovenskému, treba dodať, sa nakoniec rezolútne postavili za národný záujem a proti jednote štátov, ako bola proklamovaná vo vtedajšom Sovietskom zväze.

⁵⁵⁴ NL, 24.7.1938, s. 2 „Hodžova zásluha o slovenskou autonomii“

⁵⁵⁵ NL, 31.7.1938, s. 2 „Jak si to ludovci představují“

⁵⁵⁶ NL, 3.8.1938, s. 2 „Slovák žádá Hodžovu demisi“

⁵⁵⁷ NL, 7.10.1938, s. 1 „Dohoda se Slovenskem ujednána“

⁵⁵⁸ NL, 11.10.1938, s. 2 „Staré omyly“

Po vyhlásení autonómie sa na Slovensku začali prejavovať rovnaké zjednocovacie tendencie ako v Čechách. *Národní listy* predpokladali redukciu na tri politické strany.⁵⁵⁹ V rámci Žilinskej dohody sa utvorila Slovenská národná jednota, ktorá si vzápätí zvolila komisiu poverenú rokovať s ľudovcami o ďalšej politickej spolupráci.⁵⁶⁰ O rokovaníach slovenských strán informuje denník už len vecne a bez ďalšej analýzy.⁵⁶¹ I konečné vyhlásenie o „splynutí“ všetkých slovenských strán do jednej – ľudovej strany – ohlasuje uverejnením prejavu ministerského predsedu Jozefa Tisa v celej dĺžke.⁵⁶² V krátkosti taktiež informuje, že splynutím strán zanikajú i pobočky československých strán donedávna pôsobiacich na Slovensku.⁵⁶³ Ako posledná rokovala s ľudákmi Slovenská národná strana. Nakoľko ľudáci vyhlásili, že nebudú jednotlivé strany zakazovať, ale že sa chcú s každým dohodnúť, bolo jedinou možnosťou splynutie najstaršej slovenskej strany s národnou jednotou, a teda s ľudovcami.⁵⁶⁴

Ďalším prekvapením bol postoj v čiastočne cenzurovanom článku „Bitva o druhé Československo“. Autor, evidentne českého pôvodu, sa snaží analyzovať príčiny toho, čo sám nazýva rozpadom Československa, a to napriek tomu, že Československo právne ešte do 14. marca 1939 existovalo. Obviňuje politikov z nečinnosti, nerozhodnosti, z kompromisov a zo zavrhnutia všetkého nového vrátane novej generácie. Slovenskej strane pripisuje guráž nielen v činoch, ale aj vo vyslovení slov, ako boli „autoritatívna demokracia“ či „protibolševizmus“. Ku koncu sa autor pýta, prečo nie je Slovensku dovolené ukázať cestu, ktorá vedie smerom k zákazu „znemravňujúcich“ filmov ako Čapkova *Bílá nemoc* alebo k rozpusteniu komunistickej strany.⁵⁶⁵ V tomto kontexte je zaujímavý rozhovor s Karolom Sidorom, ktorý na otázku ako vidí vzťah mladých Čechov a Slovákov odpovedal, že rovnako ako sa mladá generácia Slovákov uplatňuje vo verejnom živote na Slovensku, praje aj českej mládeži, aby im bolo umožnené riadiť budúcnosť českého národa.⁵⁶⁶

⁵⁵⁹ NL, 25.10.1938, s. 2 „Soustředování politického života na Slovensku“

⁵⁶⁰ NL, 6.11.1938, s. 2 „Slovenští republikáni pro vytvoření společné celonárodní strany“

⁵⁶¹ NL, 8.11.1938, s. 2 „Porady o politickém soustředění na Slovensku“

⁵⁶² NL, 9.11.1938, s. 2 „Politická jednota Slovenska provedena“

⁵⁶³ NL, 19.11.1938, s. 2 „Likvidace československých stran na Slovensku“

⁵⁶⁴ NL, 25.11.1938, s. 2 „Slovenská národní strana nechce likvidovat“

⁵⁶⁵ NL, 17.11.1938, s. 2 „Bitva o druhé Československo“

⁵⁶⁶ NL, 29.1.1939, s. 2 „Rozhovor s náměstkem předsedy vlády K. Sidorem o česko-slovenském poměru a slovanství“

Cenzúra sa dotkla i článku, ktorý sa odvolával na rozhovor nemeckého nacistického denníka *Völkischer Beobachter* s Jozefom Tisom. Tiso v necenzurovanej časti uvádza, že vytvorením slovenského krajského snemu a zvolením jeho členov v januári v roku 1939 sa otvárajú dvere samostatnej slovenskej ústave a práci na spoločnej československej ústave.⁵⁶⁷

Na základe článku v magazíne *Polední list* a dávnejšie vydaného článku už zosnulého Andreja Hlinku v *Slovákovi* sa *Národní listy* vracajú k dohadom o dôvodoch Hlinkovej podpory kandidatúry prezidenta Beneša. Vo svojom poslednom článku pre *Slovák* Hlinka naznačil, že s Benešom uzavreli dohodu. Hlinka mal spolustranníkov presvedčiť a podporiť Beneša v prezidentskej kandidatúre v decembri v roku 1935 výmenou za prísľub autonómie vo forme, v akej sa nakoniec udiala, a to do konca roku 1938. Autor článku uvádza, že Hlinka i Tiso po Benešovom zvolení neraz pripomínali prezidentovi prísľub, no rokovania boli bezvýsledné. Tým si autor vysvetľuje náhly zvrat v politike strany krátko pred uplynutím sľúbenej lehoty. Ako ďalší dôkaz autor uvádza fakt, že Hlinkova strana až do poslednej chvíle podporovala kandidatúru iného kandidáta, ale nakoniec sa rozhodla pre Beneša.⁵⁶⁸

Vznik Slovenského štátu

Denník, na rozdiel od mnohých iných popredných periodík, informoval o zvolení novej slovenskej vlády na titulke aktuálneho vydania. Viac než len vymenovaním nových členov a ich rezortov ponúkol čitateľom aj krátky životopis nových ministrov.⁵⁶⁹ Avšak o to stručnejšie komentuje vyhlásenie samostatného Slovenského štátu, nie však z dôvodu nenávisťi, ale z dôvodu vážnejších správ. Denník, ako mnohé iné české periodiká, referoval najmä o obsadení Čech a Moravy nemeckými vojskami, a teda venoval len minimum miesta druhoradým záležitostiam. Na rannej titulke uvádza denník zastúpenie v slovenskej vláde.⁵⁷⁰ O rozdelení Československa píše autor v poobednom vydaní ako o vážnej výzve a ťažkej úlohe pre národ, ktorého existencia je úzko spätá s oddelenou krajinou. Slovákom praje

⁵⁶⁷ NL, 24.11.1938, s. 2 „Uspořádání slovenských poměrů na Slovensku“

⁵⁶⁸ NL, 11.12.1938, s. 2 „Co slíbil dr. Beneš Hlinkovi za zvolení presidentem?“

⁵⁶⁹ NL, 12.3.1939, s. 1 „Nová slovenská vláda jmenována“

⁵⁷⁰ NL, 15.3.1939, s. 2 „Slovensko se osamostatnilo“

najmä veľa úspechov, ale z článku je zrejmé aj znepokojenie nad celkovou situáciou.⁵⁷¹ Kompaktného formátu sa denník pridrižava i po nasledujúce dni. Na titulke sa v krátkom článku dozvedáme o Hitlerovom prevzatí ochranej ruky nad Slovenskom, o pravdepodobnom odoslaní vojakov zo Slovenka do dvoch týždňov a o zákaze židovskému obyvateľstvu zdobiť svoje domy a obchody slovenskými vlajkami.⁵⁷²

I *Národní listy* informovali o náhlom zákaze rozširovať niektoré české tlačoviny, ako napríklad *Lidové noviny*. *Lidové noviny* neuviedli dôvod zákazu, a preto je zaujímavé dočítať sa o dôvode aspoň v *Národných listoch*. Údajným dôvodom zákazu konkrétnych, ale nie všetkých českých tlačovín, boli ich články o údajnom plánovanom pripojení Slovenska k Nemecku, ako tomu bolo v prípade Čiech a Moravy. Články boli čiastočne doprevádzané aj zavádzajúcimi mapami.⁵⁷³ V tomto kontexte vyznieva zákaz miernejšie, ako keď sa o ňom informuje ako o bezdôvodnom konaní autoritatívneho režimu. Na rozdiel od *Lidových novín* prijali *Národní listy* zákaz rozširovania melantrišských tlačovín na Slovensku neutrálne, bez dodatočného komentára. Rozhodnutie nebolo považované za všeobecné potláčanie českej tlače, ako to naznačili *Lidové noviny*.⁵⁷⁴

S rozdelením Československa nastala otázka štátneho občianstva. Pôvodný plán bol udeliť štátne občianstvo všetkým menšinám, ktoré mali povolenie k pobytu na Slovensku k 14. marcu 1939. To zahŕňalo aj Čechov, ktorí boli naďalej potrební v pracovnom živote, a naďalej vylučovalo židovskú populáciu. Avšak podľa libereckého denníka *Die Zeit* vláda zvažovala udeliť občianstvo len tým, ktorí mali trvalý pobyt na Slovensku už 30. septembra 1918.⁵⁷⁵ Takto by diskriminovali všetkých, ktorí prišli po vzniku Československa a nevstúpili do manželstva so slovenským občanom. 25. septembra nakoniec vláda rozhodla, že Česi, ktorí sú na Slovensku, budú rozdelení podľa kritéria zmiešaných manželstiev a trvalej potrebnosti v hospodárstve na dočasných a trvalých, pričom trvalí automaticky

⁵⁷¹ NL, 15.3.1939, s. 2 „K rozchodu se Slovenskem“

⁵⁷² NL, 18.3.1939, s. 1 „První den Slovenska pod protektorátem“

⁵⁷³ NL, 22.3.1939, s. 2 „Zakázané listy na Slovensku“

⁵⁷⁴ NL, 11.2.1939, s. 2 „Melantrišský tisk na Slovensku zakázán“

⁵⁷⁵ NL, 8.7.1939, s. 2 „Slovensko na rozcestí“

získajú slovenské občianstvo.⁵⁷⁶ Neskôr bolo upresnené, že o občianstvo musia požiadať na základe úradnej výzvy.⁵⁷⁷

Česi na Slovensku

V komentári k článku *Slovenského Hlasu* uverejneného 8. decembra 1938 vyjadruje redakcia *Národných listov* súhlas s prístupom tohto slovenského denníka k vysťahovaniu Čechov zo Slovenska. *Hlas* na jednej strane uznáva Čechom neodškriepiteľný podiel na budovaní Slovenska a podotýka, aký veľký prínos predstavujú odstúpené oblasti pre Maďarsko. Na druhej strane Čechom nelichotí a jasne im vytýka už spomínanú aroganciu a necitlivosť voči slovenským zvykom a spoločnosti. V závere *Hlas* vyjadruje nesúhlas s počínaním najmä mladých slovenských radikálov.⁵⁷⁸

V liste bývalého poslanca parlamentu za *Československú národnú demokraciu* Josefa Rotnágla (1875 – 1958) uverejnenom 15. decembra 1938 ponúka autor vlastné vysvetlenie animozity Slovákov voči Čechom. Podľa záznamov zo schôdzí Hlinkovej strany, ktoré mal podľa vlastných slov k nahliadnutiu, Rotnágl uviedol, že už v roku 1918 sa židovská obec v Ružomberku pokúšala štváť Slovákov proti Čechom. Bolo to ešte predtým, než česká pomoc vôbec prišla na Slovensko. Nesnaží sa ospravedlniť chyby, ktorých sa Česi dopustili, ale zároveň podotýka, že na základe uvedených zistení má slovenská nepriateľská atmosféra svoje podhubie živené štvaním Slovákov proti Čechom.⁵⁷⁹

O počte a zaradení odsunutých českých pracovníkov sa denník vyjadruje vecne. V článku z 13. decembra 1938 sa dočítame o tom, ako bolo 1 500 úradníkov a 1 030 žandárov daných „k dispozíci Praze“.⁵⁸⁰ Rovnako vecne konštatuje aj zákaz všetkých telovýchovných spolkov, vrátane *Sokola*, ktorých úlohy prevzala výlučne *Hlinkova garda*.⁵⁸¹ K predvolebnej reči Karola Sidora, ktorej hlavnou témou bolo prepúšťanie Čechov a ich náhrada Slovákmí, dodal autor, že nespokojnosť Slovákov

⁵⁷⁶ NL, 29.29.1939, s. 2 „Slovenský zákon o státním občanství a čeští zaměstnanci“

⁵⁷⁷ NL, 20.10.1939, s. 2 „Otázka státního občanství českých státních zaměstnanců na Slovensku“

⁵⁷⁸ NL, 9.12.1938, s. 2 „Slovenský Hlas o Češích“

⁵⁷⁹ NL, 15.12.1938, s. 2 „Slovensko a Čechové“

⁵⁸⁰ NL, 13.12.1938, s. 2 „Odstraňování Čechů ze Slovenska“

⁵⁸¹ NL, 13.12.1938, s. 2 „Na Slovensku bude Hlinkova garda jedinou povolenou tělovýchovnou organizací“

s predošlým zriadením bola spôsobená okrem iného aj náboženskými rozdielmi a nevýhodným hospodárskym a daňovým systémom. Dodáva, že tých Čechov, ktorí boli na Slovensku od prevratu a sú naďalej potrební, si Slovensko s vďakou i naďalej ponechá.⁵⁸² Teplanského vyhlásenie o nutnosti zabezpečenia existencie predovšetkým pre Slovákov autor komentára podporuje štatistickými údajmi o počte kvalifikovaných slovenských žiadateľov a snaží sa tým vyvrátiť argument o nedostatku schopných ľudí na Slovensku.⁵⁸³ Denník ďalej prízvukuje a chváli recipročné opatrenie pre zmiešané manželstvá v Čechách a na Slovensku, ktoré sa môžu umiestniť podľa vlastného prania.⁵⁸⁴ Taktiež sa po prvýkrát dočítame o podrobnostiach presunov. V rámci tzv. sťahovacej akcie mali štátni zamestnanci možnosť poslať svoje osobné veci a zariadenie príbytkov vlakom zo Slovenska do miesta svojho nového pôsobenia na českomoravskom území.⁵⁸⁵

Okrem nehnuteľného majetku sa konfiškovanie Hlinkovou gardou vzťahovalo aj na motorové vozidlá registrované na území Čiech a Moravy, ktoré sa dočasne nachádzali na slovenskom území. Či išlo o čisto materiálne záujmy, alebo malo opatrenie bezpečnostné dôvody, správa neuvádza. Redakcia informuje, že v prípade skonfiškovania je nutné sa obrátiť na úrady Protektorátu, ktoré obratom vybaví uvoľnenie vozidla.⁵⁸⁶

Správy o vysťahovaní neboli len zatrpknutým zhrnutím chýb jednej či druhej strany. Pri príležitosti rozlúčky s michalovskou posádkou vyjadril veliteľ zemplínskej skupiny Štefan Haššík srdečnú a úprimnú vďaku za ich zásluhy pri budovaní Slovenska. Nebolo to zďaleka jedinýkrát, čo bol odchod Čechov sprevádzaný prejavmi vďačnosti.⁵⁸⁷

Redakcia v článku „Češi na Slovensku“ reaguje na list českého čitateľa pôsobiaceho ako kvalifikovaná pracovná sila na slovenskom území. Čitateľ prejavil obavu z budúcnosti českých pracovníkov na Slovensku, z ktorých si Slováci „vychovajú“ náhradu. Redakcia odpovedá, že ani v Protektoráte nemajú Česi isté miesta a presadia sa len tí najkvalifikovanejší a najusilovnejší. Príchodom

⁵⁸² NL, 14.12.1938, s. 4 „Ministři Sidor a Teplanský o Čechách na Slovensku“

⁵⁸³ NL, 15.12.1938, s. 2 „Projev ministra Teplanského o českých zaměstnancích na Slovensku“

⁵⁸⁴ NL, 12.2.1939, s. 2 „Reciprocita česká a slovenská v otázce státnězaměstnanencké“

⁵⁸⁵ NL, 5.3.1939, s. 2 „Státní akce stěhovací i pro zaměstnance vracející se ze Slovenska“

⁵⁸⁶ NL, 24.4.1939, s. 2 „Zabírání českých motorových vozidel na Slovensku“

⁵⁸⁷ NL, 26.3.1939, s. 2 „Češi a Slováci“

obyvateľstva z evakuovaných oblastí a nutnosťou mnohých odborne sa preorientovať klesajú možnosti ďalších prichádzajúcich. Redakcia radí ostať na istom mieste ako najdlhšie sa len dá. Ďalej dodáva, že Česi nešli na Slovensko zo zisťných dôvodov, ale na to, aby pomohli budovať Slovensko. Apeluje práve na tú stránku, ktorá sa na Slovensku usadila a bola doma tam. Redakcia verí, že sa časy upokoja a pomery sa stabilizujú.⁵⁸⁸ Z článku však badať snahu prinútiť Čechov, ktorí ešte majú možnosť ostať, aby túto možnosť využili a nekomplikovali sebe i českej strane situáciu vlastným nutným umiestnením na nedostatkovom pracovnom trhu v Protektoráte. V niekoľkých článkoch noviny opakovane podávajú správy o prebytočných učiteľoch zo zabratých oblastí a Slovenska.⁵⁸⁹ Na čitateľov list reagovali aj iné tlačoviny, a teda sa k otázke vracajú i *Národní listy*. Iné médiá podotkli, že Česi na Slovensku by mali mať také isté práva ako iné menšiny, právo združovať sa v spolkoch nevynímajúc. Redakcia s týmto stanoviskom súhlasila a dodatočne navrhla zriadiť úrad združujúci všetkých zahraničných Čechov po celom svete.⁵⁹⁰ *Národní noviny* začiatkom decembra 1939 zverejnili zoznam tridsiatich dodatočne povolených českých periodík.⁵⁹¹

Výtržnosti, ku ktorým dochádzalo zo strany Slovákov a často členov Hlinkovej gardy, *Národní listy* bagatelizujú. Píšu o nich ako o ojedinelých „výstrelkoch“, proti ktorým bude vláda prísne zasahovať. Článok Hlinkovej gardy ako páchatel'ov dokonca vôbec neuvádza, i keď iné denníky hovorili najmä o sťažnostiach na ich hliadky.⁵⁹²

Národní noviny uvádzajú článok z denníka *Slovák*, v ktorom autor pripomína, že maloroľnícke zriadenie Slovensko zdedilo po českom malom a strednom roľníkovi, ktorý patril k jedným z najvzdelanejších roľníkov v Európe. Autor si spomína na časy, kedy sa úroveň na Slovensku len horko-ťažko snažila vyrovnáť českej úrovni a keď sa to stalo, tvoril stredný stav Československa chrbtovú kosť československého hospodárstva. Toto zlúčenie je podľa *Slováka* zväzkom, ktorý neradno rozdeľovať. Preto autor podporuje i v budúcnosti spoluprácu Čechov a Slovákov v tejto oblasti.⁵⁹³ Na rozdiel od článkov v *Lidových novinách* referujú *Národní listy* o Slovákoch

⁵⁸⁸ NL, 3.5.1939, s. 2 „Češi na Slovensku“

⁵⁸⁹ NL, 9.5.1939, s. 2 „Otázka přebytečných učitelských sil a její řešení“

⁵⁹⁰ NL, 6.5.1939, s. 2 „Organisace Čechů na Slovensku“

⁵⁹¹ NL, 1.12.1939, s. 2 „Další české časopisy na Slovensko“

⁵⁹² NL, 17.12.1938, s. 2 „Slovenská vláda bude stíhati výstřelky proti Čechům na Slovensku“

⁵⁹³ NL, 13.8.1939, s. 2 „Slovák pro čs. hospodářskou spolupráci“

i v pozitívnom svetle, najmä po 14. marci 1939. *Lidové noviny* referovali o témach a výrokoch, ktoré redakcia považovala často za škandalózne. *Národní listy* sa za Slováka stavali aj v prípade jeho výrokov o Benešovi a Osuskom. Slovák ich nepovažuje za hovorcov slovenského národa a označuje ich za podvratné živly, snažiace sa o zrušenie slovenskej samostatnosti a návrat k čechoslovakizmu. Článok ako taký redakcia *Národných listov* síce nekomentuje, ale v plnom znení ho uvádza ako „zajímavý“. ⁵⁹⁴

V úvodníku z 15. augusta opisuje spisovateľ Vladimír Sís (1889–1958) zmenu v spoločenskej mienke a vo vzťahu Čechov a Slovákov. Spomína, ako sa krátko po 14. marci 1939 objavili v tlači z úst vedúcich osobností politického a kultúrneho života zraňujúce výroky o vykorisťovaní Slovákov Čechmi. Podotýka, že mnohí ich brali s rezervou ako obranný mechanizmus mladého štátu a čakali, kým sa pominú búrlivé časy. V článku sa Sís domnieva, že tie časy už nastali. Teší sa, že mnohé slovenské osobnosti verejne uznali, aký značný podiel mali Česi na rozmachu Slovenska a vyjadrujú vďaku a nádej na pokračovanie dobrých vzťahov. Cíti zadosťučinenie nielen ideám panslavizmu, ale najmä silnému putu medzi Čechmi a Slovákmí. ⁵⁹⁵

Židia na Slovensku

Pri opise situácie Židov na Slovensku si autor článku nedáva servítku pred ústa. Židom v prvom rade vyčíta ich snahy šíriť maďarizáciu a nezáujem o zžitie sa so Slovákmí. Ich prečinom v minulosti bola podpora sionizmu, proti ktorému síce protestovali jedinci snažiaci sa o asimiláciu, ale nakoľko antisemitizmus podľa autora nabral svetový rozmer, nastali tieto snahy príliš neskoro a v príliš malom meradle. V neposlednom rade kritizuje autor spolok *Rozvoj* ⁵⁹⁶ v snahe presvedčiť verejnosť o zásluhách Židov namiesto toho, aby v súkmeňovcoch vzbudzoval zmysel pre národnú povinnosť k Československu. ⁵⁹⁷

Od vyhlásenia autonómie sa čoraz častejšie hovorilo o vyriešení nielen českej, ale aj židovskej otázky. *Národní listy* uvádzajú, že riešenie je vecou akútnou rovnako

⁵⁹⁴ NL, 28.11.1939, s. 2 „Slováci odmítají nepřátelskou propagandu“

⁵⁹⁵ NL, 15.8.1939, s. 2 „Slováci a Češi“

⁵⁹⁶ Vid'. s. 84

⁵⁹⁷ NL, 4.8.1938, s. 2 „Židé na Slovensku se snaží dokazovati životní zájem o stát“

pre Židov, ako pre Slovákov. Prevaha Židov v slobodných povolaniach, podnikaní a celkovo hospodárskom živote sa mala riešiť spravodlivo, aby boli národnosti proporčne zastúpené na základe podielu celkového počtu obyvateľov. V snahe vyhnúť sa novým nariadeniam bola zaznamenaná snaha Židov konvertovať na kresťanstvo, nájsť si árijského zástupcu vo svojich podnikoch, prípadne predať svoj podnik a vystať sa prevažne do zámoria. Ako príklad etnickej preferencie uvádza autor prípad martinskej advokátskej kancelárie, v ktorej sedem z ôsmich advokátov boli Židia a len jeden bol Slovák.⁵⁹⁸ Článok sa nesie v duchu spravodlivého rozdelenia a opatrne sa vyhýba akýchkoľvek prejavov antisemitizmu či diskriminácie voči Židom.

Reagujúc na článok *Slovenského hlasu* sa i *Národní listy* prikláňajú k celonárodne platným zákonom, aby sa zabránilo špekuláciám. Len do konca roku 1938 malo dôjsť k úniku jeden a pol miliardy korún na židovskom kapitále zo Slovenska do Čiech za účelom vyhnúť sa zdanlivo prísnejším slovenským nariadeniam.⁵⁹⁹

Po vyhlásení samostatnosti bolo vykonávanie advokátskej praxe povolené výhradne nežidovským právnikom. V článku z 24. marca 1939 autor uvádza štatistické údaje pomeru židovských a nežidovských advokátov v mestách po celom Slovensku. Ich prevaha bola evidentná, a preto bola práve právnická prax jedným z prvých zakázaných povolaní.⁶⁰⁰ K 28. júnu 1939 reportujú *Národní listy* následky zákazu na dvoch zostávajúcich židovských advokátoch na Orave.⁶⁰¹ Z českých advokátov, ktorí sa na Slovensku, najčastejšie v Bratislave, a najmä po roku 1918 usádzali, dostali povolenie zotrvať celkovo len traja advokáti.⁶⁰²

Slovenská ministerská rada taktiež jasne vymedzila, kto patrí a nepatrí medzi židovskú populáciu. Za Žida sa považoval každý, kto 1. bol židovského vyznania pred 30. septembrom 1918, nezávisle od prestupu na kresťanstvo po tomto dátume, 2. kto je po matke alebo otcovi židovského pôvodu, 3. kto vstúpil do manželstva s osobou židovského pôvodu a zotrval v tomto manželstve aj po vydaní tohto nariadenia.⁶⁰³

⁵⁹⁸ NL, 4.1.1939, s. 2 „Židé na Slovensku se připravují na řešení otázky své budoucnosti“

⁵⁹⁹ NL, 6.1.1939, s. 2 „Připravuje se zákon o židovské otázce“

⁶⁰⁰ NL, 24.3.1939, s. 2 „Židovští advokáti na Slovensku“

⁶⁰¹ NL, 28.6.1939, s. 2 „Židovští advokáti mizejí“

⁶⁰² NL, 9.11.1939, s. 2 „V Bratislavě tři čeští advokáti“

⁶⁰³ NL, 20.4.1939, s. 3 „Slovenský židovský zákon“

O ďalších obmedzeniach v notárstve, ako je vyradenie z verejných služieb a odškodné pre postihnutých občanov, vecne a v krátkosti referujú *Národní listy* aj *Lidové noviny*.⁶⁰⁴

V roku 1939 sa za údajné vyvrcholenie protižidovských snáh považovala rezolúcia odovzdaná Vojtechovi Tukovi, v ktorej zástupcovia slovenského a nemeckého obyvateľstva žiadajú úplné „odžidovštenie“ Slovenska. V rezolúcii sa žiada arizácia židovských podnikov, majetkov, podnikov a cenností i zákaz kóšer jatok. Ide o odstránenie Židov z verejného a spoločenského života a nástup mužov vo veku 18 až 50 rokov do pracovných táborov.⁶⁰⁵ V čísle zo 14. októbra sa môžeme dočítať o odvádzaní židovských mužov z Bratislavy vo veku od 20 do 40 rokov do pracovných táborov. Bizarný je autorov komentár, v ktorom sa domnieva, že mladá generácia sa hlási s vervou a proklamuje zdravie a naproti tomu si starší muži vymýšľajú choroby. Najmenej pravdepodobné sú údajné listy manželiek odvedencov komisii, v ktorých manželky poukazujú na podvodné praktiky svojich mužov a žiadajú ich okamžité odvedenie.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ NL, 5.5.1939, s. 2 „Židé na Slovensku vyloučení z veřejných služeb“

⁶⁰⁵ NL, 8.9.1939, s. 2 „Protižidovské hnutí na Slovensku vyvrcholuje“

⁶⁰⁶ NL, 14.10.1939, s. 2 „V Bratislavě odvádějí Židy k pracovní povinnosti“

8. Porovnanie s denníkom *Rudé právo*

Po odštiepení sa od sociálnych demokratov mala *Komunistická strana Československa* vlastnú centrálu v *Lidovom dome* v pražskom Karlíne spolu s vlastnou tlačiarňou *Grafia*. Po tom, čo sa v strane presadili bolševistickí členovia, vedenie strany prevzalo zabehnuté regionálne periodiká, ako napríklad *Svoboda* a *Rovnost*. *Rudé právo*, vedené Bohumírom Šmeralom, a jeho večerné vydanie *Večerník Rudého práva*, neskôr premenované na *Rudý večerník*, boli hlavnými straníckymi periodikami. *Rudé právo*, ako aj ostatné periodiká komunistickej strany, sa vyznačuje silným vplyvom komunistickej ideológie na obsah denníka a jeho úlohou je predovšetkým rozširovanie tejto ideológie.⁶⁰⁷ Informačná funkcia denníka bola sekundárna. Pohlavári strany nemali prílišný záujem konzultovať produkciu denníka a sústreďovali sa najmä na ideologický aspekt článkov.⁶⁰⁸ Šefredaktor Stanislav Budín (1903–1979) vo svojich pamätiach uviedol, že denník disponoval s veľmi obmedzenými finančnými prostriedkami a okrem seniorských redaktorov nemali pracovníci k dispozícii ani povinné poistenie, a teda sa nemohli zaregistrovať v Syndikáte československých novinárov.⁶⁰⁹ Z ideologického hľadiska nemohla redakcia preberať správy Československej tlačovej kancelárie a zahraničné správy preberala priamo zo zahraničných denníkov, prevažne z francúzskeho *L'Humanité* a moskovskej *Pravdy*.⁶¹⁰

Politika

Rudé právo sa okrem bežnej kritiky demokratov, socialistov a konzervatívcov na českej i slovenskej politickej scéne venovalo obzvlášť kritike fašistických politikov a nacionalistov. V Čechách a na Morave to boli henleinovci, na Slovensku ľudáci. *Rudé právo* intenzívne informovalo o demonštráciách komunistických a robotníckych hnutí, ako napríklad v čísle zo 4. januára 1938. Tu proklamuje jednotné odmietnutie trenčianskych demonštrantov voči ľudáckej politike a najmä voči prejavom Vojtecha Tuku. Ľudákom vyčítal, že podporujú prevrat v Španielsku, kde za obete údajne

⁶⁰⁷ Vid' s. 42–43

⁶⁰⁸ BUDÍN, Stanislav. 2007. s. 122

⁶⁰⁹ Vid' s. 35

⁶¹⁰ BUDÍN, Stanislav. 2007. s. 121

padajú kresťania.⁶¹¹ Je neodškriepiteľné, že sa medzi obeťami konfliktov nachádzali i kresťania, avšak denník zavádza, že Francove vojská bezohľadne vraždili kresťanov. Republikáni, proti ktorým generál Francisco Franco (1892–1975) bojoval, boli ľavicovo až komunisticky orientovaná skupina, ktorú odsúdil sám pápež Pius XI. za prenasledovanie a vraždenie duchovných a veriacich.

Rudé právo a komunistická strana mali v Trenčíne zrejme silnú základňu. Zástupcovia trenčianskych robotníkov referovali o úmysle zamestnancov venovať päťhodinovú mzdu na obranu štátu. Národnostnú otázku chceli vyriešiť interne a nepriali si intervencie zvonka. Podľa zástupcov si boli robotníci vedomí toho, že Tretia Ríša chce ovládnuť dunajskú oblasť a že jej nejde len o postavenie nemeckej menšiny v Československu.⁶¹² Uvedomujúc si hrozbu, akou bola situácia na Slovensku pre jednotu Československa, rozhodla sa redakcia uznať nutnosť riešenia postavenia Slovákov v Československu a za hlavného nepriateľa strategicky ustanovila namiesto celej ľudovej strany – keďže tá jednotu podporovala – len frakciu, Karola Sidora.⁶¹³

Karola Sidora denník predstavuje ako stúpajúcu hviezdu medzi ľudákmi a prináša jeho politický „portrét“. V ňom ho opisuje ako nadšeného podporovateľa Adolfa Hitlera a vyčíta mu, že sympatizuje s Poľskom, Talianskom, Japonskom, generálom Francom a Treťou Ríšou – krajinami a osobnosťami vtedy nacionalistického pravicového charakteru. Výhrady má denník aj k častým návštevám žurnalistov z týchto krajín v Sidorovej kancelárii. V poslednom odseku článku zo 14. januára 1938 sa autor sústreďuje na „štvavú“ ľudácku tlač, ktorá robí všetko pre to, aby marila dobré vzťahy medzi Československom a Sovietskym zväzom.⁶¹⁴ Sidor bol trvalým trňom v oku redakcie a po jeho parlamentnej reči, v ktorej sa zastal odsúdeného Tuku, ho denník označil za jeho nástupcu. Tukov puč prirovnal k Hitlerovmu puču v roku 1923 v Mníchove. Autor sa domnieva, že ak by bol Tuka úspešný, bol by vzťah Slovenska k Ríši mimoriadne priateľský. Domnieva sa toho na základe vtedajších dobrých vzťahov ľudovcov, henleinovcov a esterházyovcov.⁶¹⁵

⁶¹¹ RP, 4.1.1938, s. 2 „Jednotný projev v Trenčíne proti sidorovštině“

⁶¹² RP, 6.8.1938, s. 4 „Slovenští dělníci proti kolísání“

⁶¹³ RP, 29.9.1938, s. 2 „Zakročte energicky proti rozkolu na Slovensku“

⁶¹⁴ RP, 14.1.1938, s. 2 „Vůdce Karel Sidor“

⁶¹⁵ RP, 15.1.1938, s. 2 „Sidor – Tukův následovník“

V článku o demonštráciách, ktoré sa konali 30. januára 1938, informuje *Rudé právo* o tom, že sa na mnohých miestach zišli zástancovia socialistov, komunistov, agrárikov a ľudovcov. Očividného zavádzania čitateľa sa dopúšťa tým, že poslednú vetu formuluje tak, akoby všetci demonštranti všetkých smerov v menovaných miestach svojimi prejavmi odsudzovali Karola Sidora, Rudolfa Berana a „všetkých spojencov berlínskych dobrodruhov“.⁶¹⁶ O deň na to denník upresňuje, kto a pri akej demonštrácii vyslovene odmietol politiku Sidora a Berana, a nie je prekvapivé, že to bol jediný rečník socialistickej strany. Rečníci iných strán poukazovali na rôzne spoločenské problémy, ale žiadny verejne nenapadol ani ľudákov, ani ich predstavitel'ov.⁶¹⁷ Pomyslenú jednotu s inými stranami, okrem ľudovej, a zavádzanie o počte komunistických demonštrantov uvádza *Rudé právo* aj v reportážach o iných demonštráciách.⁶¹⁸

Okrem „iredentistických“ ľudákov sa dostalo aj na „kartelárskych“ agrárikov a Národné zjednotenie. S oboma subjektmi sa rokovalo o vstupe do vlády, čo denník náležite skritizoval ako výsmech robotníctvu. Autorovi na agrárikoch prekážalo najmä ich spojenie so Živnobankou. V mene robotníctva autor vyzval, aby socialistickí a komunistickí zastupcovia ľudu neustupovali vo svojich požiadavkách a naďalej bojovali proti „reakcii“.⁶¹⁹ Ďalej vyzýva *Rudé právo* socialistov, aby neustupovali hlinkovcom a radšej spojili sily s komunistami.⁶²⁰

Po marcovej reči Milana Hodžu, ktorá mala veľký ohlas doma i v zahraničí, sa konalo mnoho verejných vystúpení všetkých strán, na ktorých sa predstavitelia postavili na obranu Československa. Boli medzi nimi vládne strany i strany mimo vlády a každý z hovorcov jednotne podporil obranu štátu. I keď v prejavoch nezaznel protest proti fašizmu, a napriek tomu, že medzi hovorcami na obranu boli aj ľudáci, interpretuje autor udalosti ako jednotný boj proti fašizmu. Komunisti boli podľa autora na udalostiach prítomní, nie však participujúci. Do názvu článku autor vsunul pomyselnú domnienku o celonárodnom boji proti fašizmu, aj keď jednota mala vyjadriť celoštátnu svornosť predovšetkým v tieni Anšlusu, nie ideologický boj ako taký.⁶²¹ *Rudé právo* ďalej cituje ojedinelé výroky nižšie postavených jednotlivcov

⁶¹⁶ RP, 8.2.1938, s. 1 „Slovensko vystupuje jednotne“

⁶¹⁷ RP, 9.2.1938, s. 2 „Sbratření protifašistů na Slovensku“

⁶¹⁸ RP, 2.5.1938, s. 2 „Pochod 20.000 v Bratislavě“

⁶¹⁹ RP, 17.2.1938, s. 1 „Národní sjednocení a hlinkovce do vlády“

⁶²⁰ RP, 27.2.1938, s. 2 „Ustoupí socialisté Ježkovi a Sidorovi?“

⁶²¹ RP, 17.3.1938, s. 2 „Ne fašismus, my zvítězíme“

agrárnej a ľudovej strany o neistých vzťahoch so spojencami, o nutnosti dohody s Nemeckom a predídeniu tak rovnakému osudu ako Rakúsko. Podľa autora je to znak podvratnej agendy strán a fašistickej agitácii.⁶²²

Taktiež stav v Hlinkovej strane začiatkom roku 1938 interpretuje denník ako „vrenie“. Karol Sidor bol zástanca autonómie i spoločného Československa. Verejnosťou i spolustraníckmi mu bola vyčítaná snaha spojiť sa s maďarskými a nemeckými autonomistami. Tento krok si autor článku alibisticky vybral ako znak Sidorovno rozvratného úsilia o rozbitie republiky.⁶²³ Hlinkovo vyhlásenie, že strana stojí za autonomistickým krídlom, interpretoval denník ako Sidorov úspech. Okrem tohto vyhlásenia Hlinka nakoniec odmietol plánovanú spoluprácu s nemeckou a maďarskou stranou a zároveň vylúčil vytvorenie slovenského vládneho bloku na čele s Milanom Hodžom.⁶²⁴ O náhlej zmene straníckej politiky v roku 1938 sme sa mohli dočítať i v *Slováku* a následne v *Národních novinách*. Tu sa pripisuje zmena nedodržania sľubu Beneša udeliť Slovákom autonómiu výmenou za Hlinkovu podporu Benešovej kandidatúry.⁶²⁵ V komentári Viliama Širokého (1902–1971), člena komunistickej strany, vtedajšieho i povojnového poslanca a iniciátora politických procesov na Slovensku v päťdesiatych rokoch, je autonomistické krídlo podporcom hitlerizmu a jeho odporcovia zástancami demokracie.⁶²⁶

Čo sa týka riešenia tzv. slovenskej otázky je *Rudé právo* vo svojich vyjadreniach nejasné. Pri príležitosti návštevy amerických Slovákov, ktorí upozornili na nerovné postavenie Slovákov v štáte, denník uznáva, že riešenie je nevyhnutné. Zároveň uvádza Sidorovo stanovisko a žiadosť o autonómiu ako opak riešenia situácie zrejme len zo zotrvačnosti. Neponúka totiž žiadnu alternatívu a v predošlých článkoch o menovanom probléme denník takmer vôbec nepísal.⁶²⁷ O tom, že je Česko Slovensku niečo „dlžné“ sa dozvedáme až po prechode Hlinkovej strany na autonomistický prúd.⁶²⁸ Vo vzťahu k sociálnej demokracii a agrárnikom na Slovensku sa *Rudé právo* začalo vyjadrovať miernejšie. Nezastrieralo ich „vinu“ na tom, že sa na Slovensku rozmohol nacionalizmus, najmä Sidorova idea

⁶²² RP, 23.3.1938, s. 2 „Agenti rozvratu“

⁶²³ RP, 5.4.1938, s. 1 „Vření v Hlinkově straně“

⁶²⁴ RP, 14.4.1938, s. 2 „Slovenští Němci se nedají usmířit“

⁶²⁵ Vid' s. 125

⁶²⁶ RP, 1.5.1938, s. 2 „Na Slovensku nezvítězí separatizmus“

⁶²⁷ RP, 1.6.1938, s. 1 „Delegace amerických Slováků v Praze“

⁶²⁸ RP, 5.6.1938, s. 8 „Zachraňte Slovensko před Sidorem“

autonómie, a trvalo na ich podiele na tomto stave. Avšak zároveň uznalo ich snahu bojovať proti tejto tendencii a pripomenulo, že úspech je možný len za prítomnosti komunistov pri rokovanom stole.⁶²⁹ Na výsledky volieb reaguje *Rudé právo* premyslene. V Bratislave ľudáci získali viac hlasov a na dedinách menej a naopak komunisti v Bratislave hlasy výrazne stratili, ale ich posilnenie v krajoch nebolo zďaleka výrazné. Denník z výsledkov vyvodil závery, že 1. ak strata ľudákov v krajoch pozíciu strany neoslabuje, tak strata komunistov v Bratislave neoslabuje komunistov a 2. ľudáci nemôžu hovoriť za celé Slovensko a na riešení slovenskej otázky sa majú dohodnúť demokrati a komunisti.⁶³⁰

Relatívne neutrálne informuje denník o plánovanej jazykovej a správnej reforme, na základe ktorej bude slovenčina jediným štátnym jazykom na Slovensku a kompetencia územných celkov sa zvýši. Popri správe o rokovaní vlády je v článku vsunutý odsek o dôležitých rokovaniach politbyra KSČ v otázkach národnostného štatútu a pohraničia.⁶³¹

Sledujúc všetky Sidorove počiny prináša *Rudé právo* informácie o Sidorovom rozhovore v talianskom denníku *Regime fascista*. Sidor prejavil snahu o zriadenie slovenského vojska a podmienil ho možným odchodom poslancov ľudovej strany z parlamentu. V článku, ktorý tento krok – ako aj mnoho iných Sidorových krokov – považuje za vlastizradu, poukázal na to, že sa aj ostatné slovenské strany spojili v úsilí konkurovať ľudovcom a zabrániť im v presadzovaní autonomistických názorov.⁶³² *Rudé právo* náznakom obvinilo z vlastizrady aj Andreja Hlinku. V rozlúčkovom prejave pre americkú delegáciu vyhlásil, že Maďar, Poliak a Nemec nie sú jeho nepriateľmi, pokiaľ si nenárokujú na územie patriace Slovákom. Rozlúčku s Američanmi zakončil zvolaním „Dovidenia v Slovenskom sneme!“ a prisľúbil, že bude naďalej bojovať za práva, ktoré Slovákom vyplývajú z Pittsburskej dohody. Článok končí varovaním o mnohých novozaložených oddieloch Hlinkovej gardy.⁶³³

Otázku Hlinkovho nástupníctva otvorilo *Rudé právo* v časoch, keď Hlinka opúšťal sanatórium. Podľa autora by mal Sidor väčšie šance, ak by Hlinka zvolil nástupcu sám. V prípade straníckej voľby by bol sidorovský tábor „iredentistov“

⁶²⁹ RP, 9.6.1939, s. 2 „Dejte Slovensku, což jeho jest!“

⁶³⁰ RP, 16.6.1938, s. 2 „Hlinka ztrácí ve slovenských vesnicích“

⁶³¹ RP, 24.6.1938, s. 2 „Důležité porady politických stran“

⁶³² RP, 28.7.1938, s. 2 „Sidor chce vlastné vojsko“

⁶³³ RP, 10.8.1938, s. 2 „Hlinkovy gardy se šíří“

približne vyrovnaný s tisoenským „kňazským“ táborom.⁶³⁴ Po Hlinkovej smrti denník podčiarkol fakt, že poľskí predstavitelia kondolovali nie strane, ale priamo Sidorovi, a naznačili, že tým Poľsko dalo najavo, koho podporuje.⁶³⁵ *Rudé právo* často kritizovalo Poľsko, jeho podporu ľudákov a dobré vzťahy s Nemeckom, ktoré mali svoj základ ešte z čias pôsobenia hlavy štátu Jozefa Piłsudského (1867–1935), ktorý s Adolfom Hitlerom pestoval dobré politické vzťahy. Konečné zvolenie Jozefa Tisa do čela strany prijal denník s odľahčením a prízvukoval, že Tiso nie je súčasťou sidorovského krídla.⁶³⁶

Vo svojom stanovisku voči Hlinkovej strane pretrvávali zástupcovia komunistickej strany aj napriek mnohým výrokom ľudovcov o nutnej autonómii, ale v jednotnom Československu. Augustový manifest v Košiciach sa niesol v duchu jednoty Čechov a Slovákov a hovorcovia vyzývali ľudovú stranu, aby sa včlenila do radov zástancov jednoty. Okrem Viliama Širokého, Laca Novomeského a spisovateľa Zoltána Fábryho (1897–1970) mala prejav aj socialistická spisovateľka a zástankyňa politických procesov z päťdesiatych rokov Marie Pujmanová (1893–1958).⁶³⁷ Vo svojom prejave, ktorý *Rudé právo* uverejnilo v plnom znení, apeluje na spoznávanie slovenského pracujúceho ľudu a jeho života českými spisovateľmi.⁶³⁸

To, že ľudová strana nikdy neagitovala za rozdelenie a žiadala len autonómiu, podporuje aj článok *Rudého práva* o deklarovanej jednote predstaviteľov strany v otázkach zachovania a obrany Československa. V článku autor píše o listoch robotníctva, žiadajúceho o ochranu štátu a na záver pripomína vyhlásenie strany o podpore československej jednoty.⁶³⁹ Po zvolení Jozefa Tisa do vedenia denník referuje o ľudovej strane ako o podporovateľoch jednoty a obrany štátu a Sidora a jeho nasledovníkov vedie len ako separatistickú „kliku“, ktorá akoby agitovala za vlastnú vec. V článkoch sú vyzdvihnuté najmä vystúpenia a vyhlásenia strany podporujúce obranu štátu.⁶⁴⁰ V zmienkach o Sidorovi naopak zakaždým skloňuje slovo „velezrada“ a volá po Sidorovom zatknutí.⁶⁴¹

⁶³⁴ RP, 26.7.1938, s. 2 „Kdo bude Hlinkovým nástupcem?“

⁶³⁵ RP, 19.8.1938, s. 2 „Po Hlinkovej smrti“

⁶³⁶ RP, 2.9.1938, s. 2 „Tiso v čele ľudové [sic!] strany“

⁶³⁷ RP, 2.8.1938, s. 1 „O jednotu Čechů a Slováků“

⁶³⁸ RP, 2.8.1938, s. 4 „Pozdrav české spisovatelky Slovensku“

⁶³⁹ RP, 28.8.1938, s. 2 „Všichni Slováci na obranu republiky“

⁶⁴⁰ RP, 16.9.1938, s. 2 „Ľudáci [sic!] po boku ostatních Slováků“

⁶⁴¹ RP, 29.9.1938, s. 2 „Zakročte energicky proti rozkolu na Slovensku“

Krajské riaditeľstvo *Komunistickej strany Československa* uverejnilo uznesenie strany v otázkach národnej jednoty. Prízvukovalo najmä potrebnú mobilizáciu a význam Slovenska pri obrane štátu. Autor článku, odvolávajúc sa na starší rozhovor Karola Sidora s médiami, podotkol, že Slováci budú štát brániť i napriek Sidorovej plánovanej sabotáži obrany. V menovanom rozhovore Sidor uviedol, že chrániť štátne záujmy a záujmy menšín sa nedajú porovnať so vstupom do vojny. Nechcel tým naznačiť, že Slováci nebudú obraňovať štát, len poukázal na zachovanie rozvahy v ťažkých časoch a na povinnosť vyhnúť sa vojne.⁶⁴² *Rudé právo* zašlo až tak ďaleko, že upodozrievalo sidorovcov z tajného paktovania s Treťou Ríšou. Odvolávalo sa pri tom na článok z *Českého slova*. To, že ľudovci nehovorili za všetkých Slovákov, podporilo vyhlásením (opäť) trenčianskych robotníkov.⁶⁴³

Vyhlásenie slovenskej autonómie predstavovalo podľa *Rudého práva* hrozbu, že sa Československo vďaka vnútorným rozkolom rozpadne. V posledných dňoch pred vyhlásením volal denník o záchranu štátu a vpád maďarských vojsk na slovenské územie považoval za „vinu“ autonomistického úsilia. V článku o zložení slovenskej vlády z ľudovcov a agrárnikov je neutrálna časť uverejnená bez zmien a zakončená vyjadrením podpory autonómie českým ľuďom a českými politickými stranami. Nasledovný odsek je cenzurovaný. Zvyšná časť článku je z dôvodu slabej kvality kópie nečitateľná.⁶⁴⁴

V niekoľkých nasledujúcich číslach *Rudé právo* vecne informuje o dianí na Slovensku. Témami sú okrem konfliktov na južnej hranici aj zlúčenie politických strán a posilnenie Hlinkovej gardy. Posledným legálne vydaným číslom je vydanie z 20. októbra 1938. Po ňom sa *Rudé právo* nachádza v ilegite. Jeho vydávanie sa drasticky redukuje na niekoľko čísel v roku. Zbierka vydaní bola vydaná Ústavom marxizmu-leninizmu ÚV KSČ v roku 1971. Z hŕstky článkov týkajúcich sa Slovenska môžeme spomenúť článok o stávke v Handlovej a dohadovaní miezd, kde bol Alexander Mach údajne ponížený výsmechom banníkov.⁶⁴⁵ Stávku cestárov a článok *Slováka* o tejto stávke využilo *Rudé právo* na vlastné účely. Nevôľu stavať diaľnice *Slovák* komentuje ako nevďačnosť cestárov a pripomína časy, keď na Slovensku

⁶⁴² RP, 10.8.1938, s. 2 „Slovensko v obraně republiky“

⁶⁴³ RP, 13.8.1938, s. 2 „Sidorovci mají smlouvu s nacisty?“

⁶⁴⁴ RP, 8.10.1938, s. 2 „Demokratické Slovensko záruka jednoty Čechů a Slováků“

⁶⁴⁵ RP, 1939–1945. Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSČ. 1971. Praha: Svoboda. s. 142–143

práce nebolo. Uvádza, že cestári nechcú stavať diaľnice nakoľko sú namierené „proti niekomu“. *Rudé právo* obratom vyvodilo, že stávka je dôsledkom podpory robotníkov voči Sovietskemu zväzu. Presný dátum vydania článku v *Slováku* autor neuvádza.⁶⁴⁶

Hospodárstvo

Hospodárske správy o Slovensku sú v *Rudom práve* ojedinelé. Denník sa sústreďuje najmä na štrajky podnikov a dôkladne o nich referuje. Pod vedením „rudých odborů“ sa po týždňovej stávke obuvníkov v Bratislave podarilo dohodnúť desať- až dvadsaťpercentné zvýšenie miezd. Čítajúc ďalej sa však dozvedáme, že stávka sa týkala len Priemyselného zväzu obrábačov kože, nakoľko Únia obuvníkov stávku zamietla. V konečnom dôsledku sa úspech týkal 35 dielní, ktoré sa zaviazali, že zmluvu dodržia.⁶⁴⁷ Za úspech sa považuje aj dohodnutie sa o jednorázovej pomoci textilným pracovníkom v Bratislave. Ženatí a ovdovené s deťmi dostali 400 Kč, ženatí a bezdetní dostali 330 Kč, ostatní 240 Kč a na dieťa jednotne po 12 Kč. O príspevky sa zaslúžili zástupcovia robotníckych odborových organizácií, ktorí rokovali s „textilbarónmi“.⁶⁴⁸

Prekvapivá jednota nastala v spolupráci odborov rôznych politických strán, okrem iného aj ľudovej strany v podpore stávky stavebných pracovníkov v Prešovskom kraji. Denník uvádza, že nedbali venovať štyri hodiny mzdy na podporu štátu, ale zo strany zamestnávateľa sa im nedostalo pochopenia pre ich vec. Po tom, ako proti nim zasiahlo prešovské žandárstvo, zasiahol do deja poslanec Clementis intervenciou na ministerstve hospodárstva.⁶⁴⁹

Súčasťou konsolidácie slovenských pomerov malo byť riešenie stúpajúcej nezamestnanosti na Slovensku. Nezamestnanosť bola jedným z faktorov, ktoré tvorili rozdiely medzi životnou úrovňou na Slovensku a v českých krajinách, a teda spadala pod otázku riešenia tzv. slovenskej otázky.⁶⁵⁰

Spoločnosť a kultúra

⁶⁴⁶ Tamže, s. 146

⁶⁴⁷ RP, 31.3.1938, s. 2 „Úspěch stávky obuvníků v Bratislavě“

⁶⁴⁸ RP, 22.6.1938, s. 4 „V bratislavském textilu 240-400 Kč výpomocí“

⁶⁴⁹ RP, 3.8.1938, s. 2 „3.000 slovenských stavebníků ve stávce“

⁶⁵⁰ RP, 8.9.1938, s. 4 „Na Slovensku nezaměstnanost stoupá“

V recenzii časopisu *Panoráma*, ktorý vychádzal vo vydavateľstve *Družstevní práce*, sa autor venuje slovenskej literatúre a výrokom niekoľkých slovenských spisovateľov. Zaujímavosťou v článku je radikálna kritika slovenského obrodzenia. Autor sa domnieva, že je na čase kriticky zhodnotiť prácu štúrovcov, o ktorú sa v minulosti pokúsil už Laco Novomestský:

Musíme už raz jasne, a je to naša povinnosť povedať o slovenských kultúrnych dejiteľoch z blízkej i ďalšej [sic!] minulosti i to, čo nemôže slúžiť ako čítankový výchovný vzor. Že boli plní predsudkov, megalomanie a reakčných názorov, nasugerovanej sebestačnosti, že brzdili niekedy vývin slovenskej literatúry, najmä poézie.⁶⁵¹

Rudé právo prináša článok, ktorý sa odvoláva na manifest 52 slovenských spisovateľov z roku 1936. Na jednej strane poukazuje na vyhlásenie, podľa ktorého spisovatelia jednohlasne podporujú Československo, na druhej strane uvádza, že manifest podpísali aj členovia a sympatizanti ľudovej strany a Matice slovenskej. V závere chce naznačiť, že slovenskí spisovatelia ako celok podporujú najmä ideály spoločného štátu a zavrhuje prejavy Sidora a jeho následníkov ako protipól československej štátnosti.⁶⁵² Je evidentné, že sa Sidor snažil o autonómiu a viac právomocí v štáte, ale ako sme sa presvedčili v *Lidových novinách* a *Národních listech*, podporoval jednotné Československo v nejednom verejnom prejave. Tomu odporuje aj článok spisovateľa Stanislava Kostku Neumanna (1875–1947) o nutnosti poraziť sidorovsko-hlinkovskú líniu ako živel snažiaci sa o rozdelenie Československa.⁶⁵³ Nakoľko Neumann patril do roku 1929 ku komunistickej strane, je jeho odpor ku kresťansko-nacionalistickému Hlinkovi a jeho strane pochopiteľný.

⁶⁵¹ RP, 3.2.1938, s. 4 „Mladé Slovensko“

⁶⁵² RP, 5.4.1938, s. 4 „Kde stojí Slovensko“

⁶⁵³ RP, 18.6.1938, s. 4 „Básník S. K. Neumann o Slovensku“

9. Zánik Slovenského štátu a jeho vplyv na česko-slovenskú politickú situáciu

Mníchovská dohoda a prvá *Viedenská arbitráž* udávali až do konca vojny smer, akým sa uberali česko-slovenské vzťahy. Vyhlásenie slovenskej autonómie zanechalo u Čechov trpkú pachuť a prispievalo k nepriateľskému postoju obyvateľstva voči Slovákom. Na českej strane sa už v začiatkoch sformovalo odbojové hnutie, ktoré formálne zastrešovala exilová vláda v Londýne. Aktivizácia slovenského odboja trvala o niečo dlhšie a napriek tomu, že na oboch stranách bol záujem o spoluprácu, bola z dôvodu prítomnosti Tretej Ríše v krajine problematická, nie však nemožná.

Edvard Beneš pripisoval vinu za rozpad *Československa* najmä Slovákom. Zlyhanie vlády pri budovaní stabilného štátu a pri riešení otázky postavenia dvoch etník v ňom nebolo verejne diskutovanou témou. Beneš Slovákom ich „zradu“ zazlieval a použil tento argument po vojne, keď sa snažil presadiť kontinuitu Československej republiky z čias pred jej rozdelením. Osobne sa angažoval pri presadení konceptu kontinuity pred uznaním Mníchovskej dohody a pri tomto počínaní našiel spojenca v Sovietskom zväze.⁶⁵⁴ Avšak existencia Slovenského národného povstania návrat k prvej republike koncepcne znemožnila.⁶⁵⁵ Jednak nebolo postavenie Slovenska v „zrekonštruovanej“ ČSR prioritou, a jednak bolo jej postavenie závislé aj od udalostí, ktoré sa uskutočnili počas vojny – postavenie Slovenska teda nebolo možné jednoznačne definovať. Z Benešových výrokov je jasné, že hovoril na jednej strane o unitarizme, na druhej strane o nutnosti decentralizácie, ale myšlienka slovenskej správy mu bola naďalej cudzia. Vedľa Beneša boli ďalšími významnými osobnosťami exilovej vlády Slováci Štefan Osuský, ktorý zastupoval československé veľvyslanectvo v Paríži, a Milan Hodža, bývalý predseda parlamentu ČSR. Na rozdiel od Beneša znovuvytvorenie unitaristickej republiky kategoricky odmietali a zároveň považovali autonómiu Slovenska za základný predpoklad spoločnej budúcnosti Čechov a Slovákov v jednotnom štáte. Túto myšlienku sformulovali spolu s Vladimírom Clementisom (1902–1952), komunistickým politikom a neskôr obeťou politických čistiek v päťdesiatych rokoch, v Memorande z roku 1939. Chceli vytvoriť federalistický štát s centralistickou zahraničnou politikou, zahraničným obchodom, obranou a všeobecnou dopravnou

⁶⁵⁴ HUTIRA, Ivan. 1989. s. 48

⁶⁵⁵ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století*. Bd. II. 1998. Bratislava: Academic Electronic Press, Praha: Ústav T. G. Masaryka. s. 60

a hospodárskou politikou. Podľa Memoranda by všetky ostatné záležitosti prináležali do kompetencie toho-ktorého štátu.⁶⁵⁶

Snahy českých a slovenských exilových politikov u Francúzov a Britov spočiatku nenachádzali veľa pochopenia. Politika appeasementu po nastolení Mníchovského diktátu a snaha dohodnúť sa s Hitlerom na mierovom riešení neboli pre Čechov a Slovákov dobrým základom na získanie podpory západných mocí. Situácia sa však rázne zmenila po obsadení Paríža a po bombardovaní Londýna. No i po tom, čo sa Spojené kráľovstvo a Francúzsko zapojili do vojny, nevzdali sa nádeje na uzatvorenie kompromisu s hitlerovským Nemeckom. Beneš sa snažil o uznanie československej exilovej vlády západnými krajinami, ale uznanie mu odopreli. Zároveň sa Osuský a Hodža snažili o prijatie do exilovej vlády, avšak len za podmienok, ktoré boli uvedené v Memorande. Beneš však podmienky Memoranda odmietal a svoje odmietnutie odôvodňoval ako následok slovenskej „zrady“.⁶⁵⁷

Slovenský exilový aktivizmus sa koncentroval hneď na dvoch miestach. Jedným bol *Národný výbor* v Paríži, založený Jánom Osuským, a druhým bola *Národná rada* v Londýne, založená Miloslavom Hodžom. Avšak v tejto situácii boli dve centrá skôr nevýhodou. Tým, že sa nevedeli dohodnúť nielen Česi so Slovákami, ale aj Slováci medzi sebou, sa šance na uznanie západnými mocnosťami znižovali. Beneš považoval za svoju zodpovednosť zjednotiť všetky centrá a čas, ktorý na to potreboval, sa rozhodol využiť strategicky. Jeho stratégiou bolo vyčkať, sledovať dianie v Európe i vývin vojnového diania. Jeho taktika sa vyplatila a po tom, čo bolo porazené Francúzsko, sa exilové vlády stali jediným spojencom Británie. V roku 1940 založil Beneš v Londýne československú Státní radu, ktorá bola vzápätí Britániou de facto uznaná za československú exilovú vládu. Krátko na to začal novozvolený premiér Winston Churchill (1874–1965) spochybňovať platnosť Mníchovskej dohody, čo ešte ďalej upevňovalo Benešovu pozíciu. Pre Slovensko to znamenalo, že sa takto Beneš stal hlavou exilovej vlády, a teda určoval aj pozíciu Slovenska v budúcom spoločnom štáte. Taktiež to znamenalo, že anulovaním Mníchovskej dohody by sa nastolil stav z roku 1938, v ktorom by Slovensko naďalej patrilo k Československej republike. V tomto prípade by sa Slovensku napriek jeho účasti

⁶⁵⁶ Kováč, Dušan. 1997. s. 77

⁶⁵⁷ Tamže, s. 78

vo vojne na strane nepriateľa nepripisovala žiadna vina. Od tohto momentu Beneš nepotreboval ani Osuského, ani Hodžu a nepovažoval ich ďalej za politických partnerov. Rozhodol sa dodržať svoj vlastný koncept. Slováci nemali v exilovej vláde žiadne zastúpenie, čo znemožňovalo akékoľvek nádeje na dohodnutie výhodnej pozície Slovenska v novej Československej republike.⁶⁵⁸ Negatívne emócie Čechov voči Slovákom medzičasom pominuli a ľud začal čoraz viac tematizovať spoločnú budúcnosť. Stále prevažovalo presvedčenie, že centralizovaný štát je jediné možné riešenie, ale predsa sa celkom nevylučovala decentralizácia na sekundárnej úrovni. Naopak možnosť založenia štátu na základe ideí čechoslovakizmu už nepripadala do úvahy ani z jednej, ani z druhej strany.⁶⁵⁹ I keď konečné rozhodnutie nebolo ideálne, nakoľko nebralo ohľad na politické záujmy Slovákov, bol to v porovnaní s nepriateľskou atmosférou po vyhlásení vzniku Slovenského štátu predsa len pokrok. Jedinou výnimkou boli českí komunisti, ktorí pôsobili ako súčasť domáceho odboja, a podľa toho, akým smerom sa poberala zahraničná politika Sovietskeho zväzu, striedavo agitovali za a proti federatívnemu modelu. Významnú rolu tu zohralo Slovenské národné povstanie, ktorého prioritou bol boj proti ľudáckemu režimu. Dôsledkom neinformovanosti sa Beneš nazdával, že sa povstanie stavia nielen proti režimu, ale že sa zároveň snaží obnoviť prvú republiku a vrátiť sa k pôvodnému stavu a pôvodnej ústave. Vytvorenie piateho ústredného výboru ilegálnej Komunistickej strany Slovenska v roku 1943, ktorého členmi boli, okrem iných, aj Ladislav Novomestský, Karol Šmidke (1897–1952) a Gustáv Husák (1913–1991), viedlo k spolupráci s komunistickou stranou. Po desaťročia bola táto spolupráca postulovaná ako vyriešenie odvekeho sporu o postavenie národov a základ, na ktorom sa po vojne budovalo nové spoločné Československo.⁶⁶⁰ Avšak Slováci si počas vojny zvykli na vlastný štát napriek tomu, že nebol celkom samostatný. Slovenské národné povstanie nebojovalo proti vlastnej samostatnej štátnosti, ale proti zásahom Tretej Ríše do vnútroštátnych záležitostí.⁶⁶¹ Znovunastolenie Československej republiky bolo teda výsledkom medzinárodného snaženia odboja, ktorý sa orientoval na smer určený exilovou vládou.⁶⁶²

⁶⁵⁸ KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 79

⁶⁵⁹ ČAPKA, František. 1988. s. 36

⁶⁶⁰ HUTIRA, Ivan. 1989. s. 51

⁶⁶¹ DARMO, Jozef. „Novinári v historických prelomoch moci a politiky (1918 – 1945) I.“ s. v *Otázky žurnalistiky*. Zv. III. 2000. s. 236 – 245

⁶⁶² KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 82 – 83

Prvé rokovania Beneša s Národnou radou, ktoré sa uskutočnili v Moskve v roku 1945, vyústili do Košického vládneho programu. Národná rada trvala na rozdelení kompetencií. Zahraničná politika, zahraničný obchod a národná obrana mali byť jedinými centralizovanými bodmi. Pre ostatné oblasti mali byť zriadené samostatné orgány pre českú a slovenskú stranu, respektíve mal byť zorganizovaný spoločný orgán so spravodlivým zastúpením oboch národov. Benešova predstava však naďalej tkvela na predstave návratu k pomerom pred vojnou. Trval na existencii homogénneho československého národa. Pri dohadovaní podmienok dosiahol svoju hranu tolerancie už len tým, že pristúpil na koncept uznania dvoch národov. Tento kompromis podstúpil len s výhradami a ani on, ani jeho prívrženci, sa s ním ani v budúcnosti nikdy nestotožnili. Všeobecne sa vychádzalo z dočasného konceptu. Národnej rade a Zboru poverníkov (ZP) boli uznané kompetencie, ktoré neboli bližšie špecifikované, a teda sa v budúcnosti stali predmetom sporov. Práve tento nejasný bod umožňoval viesť Košický vládny program oboma smermi – smerom k unitarizmu i smerom k federatívnemu zriadeniu. Otázka postavenia Slovenska teda nebola raz a navždy uzavretá, naopak, bola len postponovaná do momentu, keby bude zvolený právoplatný parlament, ktorý vypracuje platnú ústavu.⁶⁶³ Toto provizórium nebolo doriešené ani pri ďalších dvoch rokovaníach. Zmena nastala až po parlamentných voľbách v roku 1946. Komunisti boli už pred rokovaniami v Moskve a Prahe za decentralizovanú federáciu. Nakoľko však v parlamentných voľbách na území Slovenska prehrali proti demokratom, boli nútení zmeniť stratégiu. Keďže chceli svoju pozíciu posilniť nielen v českých oblastiach, kde získali väčšinu, ale aj na Slovensku, kde mala väčšinu Demokratická strana, rozhodli sa podporiť koncept českého centralizmu. Centralisti využili túto príležitosť a 27. júna 1946 odobrili tzv. tretiu pražskú dohodu. Výsledkom bolo podriadenie Národnej rady a Zboru poverníkov správe centralistickej pražskej vlády. Slovenské orgány pod jej dozorom nemali žiadne rozhodujúce slovo, práve naopak, museli konať tak, ako im bolo vládou nariadené. Bola to nakoniec podpora komunistov, ktorí sa zo zisťných dôvodov rozhodli pridať na stranu centralistov, a tým rozhodli o ďalšom osude republiky. Napriek tomu, že komunisti ešte z ilegality v roku 1939 rozhodli, že je nemožné vrátiť sa k pôvodného predvojnovému stavu, bolo im ich prežitie prednejšie.⁶⁶⁴ Následujúcim krokom komunistickej vlády bolo odstavenie Národnej rady a Zboru

⁶⁶³ KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 85

⁶⁶⁴ FALŤAN, Samo. 1968. s. 116

poverníkov pomocou hlasovania o dôvere, po ktorom nasledovala výmena demokratických členov parlamentu za komunistov. To zaručilo strane väčšinu v parlamente. Ostatné české strany ako aj verejnosť podporujúca unitarizmus s týmto krokom súhlasili. Takýmto spôsobom sa komunistickej strane podarilo nielen zničiť Demokratickú stranu na Slovensku, ktorá v parlamentných voľbách získala 62% hlasov, ale zároveň zneužiť politické dohody na to, aby sa dostala k moci. Niektorí historici tak zastávajú názor, že svojím počínaním Beneš priviedol Československo do „sovietskej sféry vplyvu“.⁶⁶⁵ Svoje dielo skazy dokonali komunisti nastolením totalitného komunistického režimu vo februári 1948, a Slovensku tým na najbližších pár desaťročí zničili vyhliadky na samostatnosť.⁶⁶⁶ Až federalizáciou Československej socialistickej republiky v roku 1969 boli vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi de iure vyriešené.⁶⁶⁷

Čo sa týka povojnového stavu, Slováci sa obávali, že by vyhlásením tretej Československej republiky mohlo dôjsť k návratu Čechov vyhnaných na začiatku vojny. Avšak tieto obavy sa vonkoncom nepotvrdili. Vláda si už počas svojej exilovej existencie uvedomovala, že návrat nepripadá do úvahy. A napokon ani Česi sami nemali po vykázaní zo Slovenska chuť a motiváciu vrátiť sa späť.⁶⁶⁸

Návrat učiteľov spadal výlučne pod kompetenciu slovenských úradov a české orgány nemali žiadny vplyv na povojnové obsadenie týchto pozícií. Situácia v priemysle bola však komplikovanejšia. Po roku 1945 boli podniky zoštátnené a nové podniky vybudované. Navyše boli niektoré podniky premiestnené z Čiech na Slovensko. Pred pučom v roku 1948 sa obsadenie pracovných miest v týchto podnikoch príliš neriešilo. Slovenský politik Ján Ursíny síce píše o tom, ako boli tieto pracovné miesta obsadzované takmer výlučne Čechmi, ale archívny materiál jeho tvrdenia vyvracia. Politický vplyv na tieto rozhodnutia začal byť citeľný až po roku 1948. Komunistická strana sa zmocnila vedenia všetkých strategických podnikov a priemyslu a dosadzovala rovnako Čechov na Slovensko ako aj Slovákov do Čiech. Toto opatrenie malo utužiť československú spolupatričnosť a vykynožiť anachronistické zmýšľanie vojnových politikov. Avšak výmena mala presne opačný výsledok a namiesto utužovania došlo k ešte väčšiemu napätiu vo vzťahu Čechov

⁶⁶⁵ KALVODA, Josef. 1998. s. 453

⁶⁶⁶ KOVÁČ, Dušan. 1997. s. 87

⁶⁶⁷ ČAPKA, František. 1988. s. 38

⁶⁶⁸ RYCHLÍK, Jan. 1998. s. 61

a Slovákov. To sa však týkalo len minimálneho počtu obyvateľov a situácia sa vonkoncom nedá porovnať s pomermi pred druhou svetovou vojnou.⁶⁶⁹

Reštitúcie českého majetku boli po skončení vojny sporné. Česi boli po roku 1938 nútení svoj majetok na Slovensku buď zanechať, alebo ho predať za podhodnotenú cenu. Aj keď existoval proponovaný dekrét, ktorý by anuloval isté transakcie vykonané v rokoch 1938 až 1945, k jeho skutočnej ratifikácii nikdy nedošlo. Vyhodnotenie jednotlivých prípadov záležalo čisto na vôli konkrétneho úradníka. Avšak mnoho úradníkov bolo zaviazaných predošlej ére slovenskej nezávislosti, a teda boli reštitúcie majetku často predlžované alebo znemožnené. I to prispelo k zhoršeniu česko-slovenských vzťahov. Horšie na tom boli južné oblasti susediace s Maďarskom. Z tých boli pred vojnou vyhnaní Česi i Slováci. Ich majetok bol skonfiškovaný a rozdelený medzi maďarské obyvateľstvo. Po tom, čo Slováci získali časť južných oblastí naspäť, nemali najmenší záujem vracať ich českým vlastníkom. Časť z pozemkov bola však reštituovaná slovenským vlastníkom. Čechom namiesto toho ponúkli pozemky na Morave a v južných Čechách. Boli to často pozemky skonfiškované v rámci Benešových dekrétov. Okrem toho dostali časť pozemkov, ktoré boli skonfiškované osobám nemeckého a maďarského pôvodu, ktoré k 1. septembru 1938 nedisponovali slovenským občianstvom. Slovenskí občania maďarského a nemeckého pôvodu stratili svoj majetok iba v prípade, ak presiahol 50h. Majetok tzv. „slovenských zradcov“ bol bez milosti skonfiškovaný.⁶⁷⁰

⁶⁶⁹ RYCHLÍK, Jan. 1998. s. 63

⁶⁷⁰ Tamže, s. 64–65

Záver

Na základe analýzy korpusu denníkov *Lidové noviny*, *Národní listy* a *Rudé právo* z rokov 1938–1939 môžeme porovnať ich postoj k udalostiam tohto obdobia na území Slovenska a neskôr Slovenského štátu.

Lidové noviny, ktoré boli kvalitatívne na vysokej úrovni, v roku 1938 zastávali – ako i v predošlých rokoch – liberálne politické názory, a teda boli naklonené hradnej politike. Neprekvapuje preto, že nepodporovali myšlienku slovenskej autonómie a priamo popierali nárok Slovákov na autonómiu, ktorá im mala vyplývať z Pittsburskej dohody. Snahy ľudovej strany, ktoré sa stupňovali najmä v roku 1938, považovali noviny za pozostatok éry Vojtecha Tuku a separatistického krídla strany, ktoré sa o puč pokúsilo už v roku 1938. Naopak koalíčných politikov, ktorými boli Milan Hodža a Ivan Dérer, denník vykresľuje ako hlasy rozumu a kompromisu. Osobu Andreja Hlinku prezentuje denník striedavo ako zmanipulovaného seniora a agresívneho odporcu ministra Dérera, ktorý sa neštíti ani verejných vyhrážok, ale tiež ako manipulátora, ktorý je ochotný spojiť sa i s nepriateľom za účelom narušenia poriadku v krajine. V postoji ku Slovensku ako životaschopnej krajine sú *Lidové noviny* viac než skeptické. Proklamujú, že z hospodárskeho i vojenského hľadiska by bolo Slovensko mimo Československa odsúdené k zániku. Či už pomocou kultúrnych článkov, alebo článkov o hospodárskom napredovaní Slovenska, sa redakcia snaží upevniť vzťahy medzi Čechmi a Slovákami a ich vzájomnosť. V českých čitateľoch sa snaží vzbudiť záujem o Slovensko a jeho vtedajšie kultúrne dianie reportážami o medzinárodných úspechoch slovenských umelcov. Avšak denník sa nesnaží umelo vyzdvihovať slovenskú kultúru, a kde je kritika na mieste, tam sa ju autori neštítia vyjadriť. Aj v komentároch na margo slovenskej tlače je badateľná preferencia nezávislej tlače, akou bol napríklad denník *Slovenský hlas*, pred tlačou podporujúcou autonómiu. Častým terčom kritiky *Lidových novín* boli práve ľudácke denníky *Slovák* a *Slovenská Pravda*. Záujem o Slovensko sa prejavuje aj v ostatných rubrikách. „*Lidovky*“ nevynechávali drobné situačné, organizačné a záujmové správy a pravidelne sa venovali stavu slovenskému hospodárstvu, pričom podávali detailné informácie o jednotlivých odvetviach hospodárstva spolu so štatistikami nezamestnaných.

Zmena v spôsobe referovania o Slovensku nastala po prvýkrát po pripojení Rakúska k Nemecku. Nastala mierna redukcia článkov zaoberajúcich sa okrajovými

správami a voľnočasovým obsahom a do popredia sa čoraz viac dostávala zahraničnopolitická situácia a jej dopad na Československo. V tieni hroziacej okupácie redaktori upustili od priamej kritiky a apelovali najmä na jednotu. Neistota stupňovala napätie a denník obviňoval Hlinku a jeho spolustraníkov z rozdeľovania národov v Československu namiesto utužovania jednoty. Naopak Slovenská národná strana, kedysi tiež často kritizovaná, sa tešila náhlejšej zvýšenej popularite a priaznivému zobrazeniu vďaka konečnému odmietnutiu autonómie. Požiadavky Hlinkovej strany, podložené Pittsburskou zmluvou, označovali *Lidové noviny* za blud a nebezpečenstvo, ktoré by mohlo oslabiť československú súdržnosť. Ani opakované vyjadrenia členov strany a samotného Hlinku nezmiernili tento postoj a redakcia ďalej ostro kritizovala ľudovcov ako jedných z podrývačov mieru. Prvým vyvrcholením bolo vyhlásenie slovenskej autonómie, kedy sa prvýkrát v denníku *Lidové noviny* skloňovalo slovo „zrada“, ktoré v spoločnosti rezonovalo až do konca druhej svetovej vojny. Po prvotných ostrých reakciách nastali melancholické konštatovania o smutnom stave roztriešteného Československa a jeho zašlej sláve. Určite mal na tom podiel najmä rozsah odstúpených území na Slovensku i v Čechách a na Morave tak, ako bol „nadiktovaný“ v Mníchovskej dohode.

Po vyhlásení autonómie sa články prestávajú venovať bežným správam o Slovensku a sústreďujú sa okrem hospodárskeho vývoja na informácie o vyhostení Čechov zo Slovenska a recipročných opatreniach českej a moravskej strany. Uvedené boli okrem počtu postihnutých aj časové plány presunov a nechýbali ani anekdotické správy o hrubom správaní Hlinkovej gardy. Je citeľné, že redakcia zastávala postoj „zradených“ Čechov a dávala to čiastočne najavo vo fejtónoch, ale priamej konfrontácii sa redakcia vyhla.

Výraznou zmenou prešiel denník po vyhlásení samostatného Slovenského štátu a následnom obsadení Čiech a Moravy rezultujúcim vo vyhlásení Protektorátu Čechy a Morava. Od tohto momentu sa správy o Slovensku stávajú čoraz zriedkavejšími a menej osobnými. Autori sa sústreďujú na vecné podanie správ, kritika je ojedinelá a umiernená. Väčšina správ sa týka vnútropolitického a hospodárskeho vývinu Slovenska, odľuky Protektorátu od Slovenska a s tým spojených dohôd, a predovšetkým odsunu českého obyvateľstva zo Slovenska a následným prebytkom pracovných síl v Protektoráte. Dá sa predpokladať, že v rámci zaistenia vlastnej existencie, čiže za účelom vyhnúť sa cenzúre

a prípadnému zabaveniu, sa *Lidové noviny* snažili vyhnúť provokáciám alebo riskantnému žurnalizmu, a preto od vzniku Protektorátu nielen zredukovali správy o Slovensku, ale aj odosobnili ich prezentáciu. To sa preukázalo ako dobrý strategický krok, nakoľko denník pretrval napriek materiálnemu a personálnemu nedostatku až do roku 1944.

Možno ešte výraznejšou zmenou prešiel počas rokov 1938 a 1939 denník *Národní listy*. I ten spočiatku uvádzal rôzne správy zo Slovenska a nevyhýbal sa ani anekdotám či zábavným článkom. Relevantné politické správy boli uvedené na druhej strane a okrem celonárodne dôležitých správ o Slovensku obsahovali mnoho menších správ. Tak ako v prípade *Lidových novín* sa s postupujúcim zahranično-politickým dianím články sústreďovali viac na celoštátne dianie a menej na konkrétne dianie na Slovensku. Už po vyhlásení autonómie sa sprvu negatívny postoj zmenil na postoj neutrálny a články s negatívnym nádychom sa redukovali na kritiku konkrétnych politikov a ich vyjadrení, nie však situáciu ako takú. Tesne pred a najmä po rozdelení Československa na Slovenský štát a Protektorát Čechy a Morava je citeľné, že sa redakcia nehodlá ohrozovať neumiernenými nepriateľskými článkami, ktoré by mohli ohroziť existenciu denníka. V súvislosti so židovskou populáciou je až prekvapivé, ako pozitívne autori vykresľujú ich nanovo definované miesto v slovenskej spoločnosti. Náznaky dokonca poukazujú na to, že zákazy pôsobenia vo verejnom a hospodárskom živote sú následkom dlhotrvajúcej krivdy, ktorú Židia na Slovákoch páchali od nepamäti.

Ani správy spojené s presídlením Čechov zo Slovenska nie sú vyslovene negatívne ani nepriateľské. Naopak, na otázku chýbajúcich pracovných miest pre deložovaných Čechov redakcia odpovedá, že všeobecne sú časy neisté, a teda nikto nie je vo svojej vlastnej neistej situácii výnimkou. Prekvapením je rozsah, do akého bola redakcia ochotná prispôbiť sa novým pomerom. Otázka autora, či by predsa nebolo vhodné nasledovať slovenský príklad a spolupracovať s Nemeckom na kultúrnom poli a pri očiste od škodlivých liberálnych vplyvov, a tiež konzekventné bagatelizovanie prečinov Hlinkovej gardy nám pomáhajú vytvoriť si predstavu o tom, do akej miery sa smerovanie denníka zmenilo. O to väčšmi však prekvapí, že na rozdiel od *Lidových novín* bola činnosť *Národních listov* pozastavená už v roku 1941.

V prípade denníku *Rudé právo* niet pochyb o otvorene nepriateľskom postoji redakcie k Ľudákom, konzervatívcom a autonómii. Nakoľko redaktori v roku 1938 patrili k členom komunistickej strany, ktorí sa preniesli cez jej bolševizáciu, neprekvapuje ani nižšia úroveň ako tá, ktorú ponúkali *Lidové noviny* a *Národní listy*. V centre spravodajstva sú najdôležitejšie československé udalosti, pričom kratšie, špecificky slovenské správy sa nachádzali až na štvrtej strane. Najčastejšie išlo o kritiku Karola Sidora a Ľudákov ako takých. Paradoxne sa dostalo aj na obvinenie „štvavej“ Ľudáckej tlače v podaní denníka *Slovák*. Na rozdiel od prvých dvoch denníkov tu nachádzame aj útoky na agrárnikov, hrad, vládu a dokonca aj na osobnosti slovenského obrodzenia. V momente, keď však strana pochopila, že slovenské požiadavky nebude možné ignorovať, snažila sa presvedčiť o nutnosti participácie komunistov pri pripravených rokovaniach. Nie je teda prekvapivé, že sa denník neudržiaval viac ako pár týždňov po vyhlásení autonómie, jeho redakcia sa rozprchla a jej členovia boli neraz prenasledovaní či internovaní v pracovných táboroch.

Môžeme teda konštatovať, že pokým *Lidové noviny* a *Národní listy* začali približne na rovnakej ideovej „vlně“ – predsa len, *Lidové noviny* boli pôvodne liberálne – pretvorili sa oba denníky na režimovo konformné periodiká, pričom *Národní noviny* radikálnosťou obsahu neraz konkurovali nejakému Ľudáckemu plátku. Nakoľko v prípade *Rudého práva* neprichádzala do úvahy ani najmenšia zmena, slúžil tento denník ako príklad extrémne ľavicového periodika, ktorého protipól by sme mohli snáď hľadať len vo fašistických protektorátnych tlačovinách alebo periodikách spojených so skupinou Konrada Henleina.

Porovnanie použitých troch periodík je len malou vzorkou z pestrej škály medzivojnových tlačovín a ďalšie skúmanie archívnych materiálov ponúka budúcim bádateľom priestor na doplnenie historického výskumu a výskumu českej žurnalistiky dvadsiateho storočia.

Zusammenfassung

Die Geschichte der Slowakei des 20. Jh. ist durch Erfolge und Niederlagen gekennzeichnet. Die historische Periode des s.g. ersten Slowakischen Staates (*Slovenský štát*), die untrennbar mit dem Zweitem Weltkrieg verbunden ist, gehört wohl zu den meist diskutierten historischen Perioden der slowakischen Geschichte. Aus dieser Zeit sind uns unzählige Quellen in Form von zeitgenössischem Zeitungsmaterial zugänglich, die die dramatischen Geschehnisse kurz vor und nach dem Anfang des Zweiten Weltkriegs schildern. Diese authentischen Zeitzeugen bieten den Forschern und der Öffentlichkeit einen Einblick in den Alltag des Kriegsausbruchs. Ein Teil des Diskurses ist die Vertreibung der Tschechen aus der Slowakei kurz um die Zeit der Entstehung des Slowakischen Staates herum. Bereits nach dem Ende des Krieges begann man, sich mit diesem Aspekt der gemeinsamen Geschichte wissenschaftlich auseinanderzusetzen. Die durch die Nachkriegspropaganda sich immer mehr verbreitende kommunistische Ideologie gefärbten Publikationen wurden in den letzten Jahren durch politisch neutrale Forschung ersetzt.

Die Erklärung des Slowakischen Staates startete eine Kettenreaktion von Geschehnissen, die die Beziehungen zwischen den Tschechen und Slowaken auf eine lange Zeit negativ beeinflussten. Es war gerade das Bemühen der Forscher, ein Licht auf die Vorgeschichte und Auswirkungen dieser Epoche zu werfen. Ihnen verdanken wir einer mittlerweile umfangreichen wissenschaftlichen Aufarbeitung des Materials, die wiederum der Aufarbeitung im Kollektivgedächtnis der Tschechen und Slowaken verholfen hat.

Die Geschichte der Tschechoslowakei begann nicht erst im 20. Jahrhundert. Die Geschehnisse, die die gemeinsame Geschichte der Republik bestimmten, nahmen ihren Anfang bereits Mitte des 19. Jahrhunderts, wenn nicht früher. Als Teile des Königreichs Österreich-Ungarn haben beide Völker ihr politisches Programm formiert. Josef Dobrovský (1753–1829) und Josef Jungmann (1773–1847) haben sich für die Stärkung der tschechischen Sprache eingesetzt und haben den Panslawismus unterstützt. Das slowakische politische Programm und die Kodifizierung des Slowakischen hat wiederum Ľudovít Štúr (1815–1856), gemeinsam

mit Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) und Michal Miloslav Hodža (1811–1870) formiert.

Da die tschechischen Gebiete eine vierzigprozentige deutsche Minderheit hatten, war es schwierig, die Idee der tschechischen Nationalwiedergeburt durchzusetzen. Nach dem Österreichisch-Ungarischen Ausgleich 1867 ging jede Hoffnung auf Selbstbestimmung verloren. Das tschechische Volk gelang unter Österreich und die Slowaken wurden ein Teil des Ungarischen Königreichs. Beide unterdrückten Völker haben einen dritten Weg zum Erfolg gefunden, nämlich einen gemeinsamen Weg. Für die Tschechen waren die Slowaken nicht nur sprachliche und kulturelle Verbündete, sondern auch geographische Nachbarn, dank deren sie die deutsche Minderheit bewältigen könnten. Die Slowaken, die wegen starken Magyarisierens ihre Sprache im öffentlichen Leben nicht verwenden konnten, hatten alleine keine Chance auf Erfolg. Die ersten kulturellen und politischen Annäherungsversuche verdanken beide Seiten dem tschechischen Politiker Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937). Die Situation der Slowaken eskalierte mit dem Massaker von Černová 1907, wo die ungarischen Gendarmen fünfzehn slowakische Gläubige erschossen haben. Mitten im politischen Streit stand der slowakische Priester und Politiker Andrej Hlinka (1864–1938), der Hlinkas Slowakische Volkspartei gründete (*Hlinkova Slovenská ľudová strana*, HSĽS). Nach der Eskalation in Černová haben sich die politischen Bemühungen auf beiden Seiten intensiviert und resultierten in eine noch stärkere Zusammenarbeit der zwei Völker. Obwohl der Erste Weltkrieg die Zusammenarbeit kurz unterbrach, erwies sich die Situation am Ende des Krieges als eine Chance sich aus dem Vielvölkerstaat zu lösen. Bereits während des Krieges haben die Politiker Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš (1884–1948), Milan Hodža (1878–1944) und Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) intensiv daran gearbeitet, die Entente davon zu überzeugen, dass die Tschechen und Slowaken ein gemeinsames tschechoslowakisches Volk konstituieren und daher ihr eigenes Staatsgebilde verdienen. Im Hintergrund verhandelte man bereits über die künftigen Anpassungen innerhalb der gemeinsamen Republik, die die Stellung des jeweiligen Volkes bestimmen sollten. Äußerlich wollte man verhindern, als ein künftiger Zweivölkerstaat aufzutreten. Die Mühe hat sich gelohnt, und am 28. Oktober 1918 ist die Tschechoslowakische Republik (*Československá republika*, ČSR) entstanden. Die Staatssprache war offiziell das Tschechoslowakische in tschechischer und slowakischer Fassung. Es

folgte ein großer wirtschaftlicher und kultureller Aufschwung, der besonders in der Slowakei merkbar war. Da die Slowakei unter ungarischer Macht im Vergleich zu den tschechischen Ländern unterentwickelt war, haben die Tschechen viele Ressourcen in die slowakischen Gebiete investiert, um die wirtschaftliche Differenz auszugleichen. Dazu gehörten auch unzählige Lehrer, Soldaten, Gendarmen und Beamten, die die unbesetzten Stellen füllen sollten, da es unter den Slowaken am gebildeten Personal fehlte. Doch auch wenn es zu einer Verbesserung kam, litt die slowakische Industrie, da viele Fabriken aus der Slowakei in die tschechischen Länder verlagert worden sind.

Nach der enthusiastischen Periode des Aufbaus schlichen sich langsam die ersten großen Konflikte hinein. Einerseits war es die Aufteilung der Slowakei in Gaue 1925, die die territoriale Eingliederung der Slowakei in die tschechischen Gebiete zum Ziel hatte und so ihre geographische Eigenständigkeit gefährdete. Andererseits war es das Verlangen der Slowaken nach formaler politischen Selbstbestimmung in einem föderativen Staatsgebilde, dass ihnen laut des Pittsburgher Abkommens versprochen wurde. Mittlerweile ist die nächste Generation der nun gebildeten Slowaken herangewachsen, die die Stellen anstrebte, welche nach wie vor von den tschechischen Aushilfen besetzt waren. Die Arbeitslosigkeit und Aussichtslosigkeit der Slowaken stärkten die soziale und politische Spannung, welche Ende der dreißiger Jahre schließlich kulminierte.

Die wiederholten Gesetzesvorschläge von Hlinkas Partei, die von der Regierung und vor allem vom Präsidenten Beneš abgewiesen worden sind, trugen dazu bei, dass sich 1938 die Partei entschlossen hat, mit allem Mitteln die Autonomie für die Slowakei zu erlangen. Durch den Ausbruch des Zweiten Krieges, den Anschluss Österreichs an das Deutsche Reich und die daraus resultierende potentielle Bedrohung der Tschechoslowakei fand die Idee des slowakischen Autonomie zu der Zeit keine Sympathisanten im Ausland, in den tschechischen Ländern und teilweise auch unter den slowakischen Parteien. Der zwingend notwendige Zusammenhalt innerhalb der Tschechoslowakei war nicht mit autonomistischen Bestrebungen zu vereinigen, auch wenn Hlinka und andere Autonomisten die Trennung der Tschechoslowakei kategorisch abgelehnt haben.

Der Umbruch kam mit dem Resultat der Appeasement Politik der westlichen Mächte. Kurz nach dem Münchner Abkommen haben die führenden slowakischen

Parteien die Autonomie der Slowakei erklärt und daraufhin musste sich die Tschechoslowakei dem Ersten Wiener Abkommen unterwerfen. So haben die tschechischen Länder sowie die Slowakei wesentliche Grenzgebiete verloren. Doch der Fokus der Slowaken lag beim Aufbau der Eigenständigkeit, die unter anderem auch die Entfernung überflüssiger tschechischer Arbeitskräfte bedeutete. Einerseits war es ein wichtiger wirtschaftlicher Schritt, um die slowakische Arbeitslosigkeit zu bekämpfen, andererseits empfanden es die Tschechen als ein Zeichen der Undankbarkeit. Der Umzug einiger Tausend tschechischer Beamten, Soldaten, Gendarmen und Lehrer verursachte wesentliche logistische Probleme in den tschechischen Ländern, wo der Arbeitsmarkt bereits gesättigt war. Älteres Personal und verheiratete Frauen wurden pensioniert, und neue Aushilfefunktionen mussten geschaffen werden, damit eine Anstellung für die überflüssigen Arbeitskräfte gefunden werden konnte. Doch auch wenn die autonome Slowakei stets den Zusammenhalt der Tschechoslowakei betonte, entkam sie nicht dem Zwang des Stärkeren.

Nach einer kurzfristigen Einladung beim deutschen Kanzler Adolf Hitler (1889–1945) und einer unmittelbar darauffolgenden Sitzung des slowakischen Senats, hat der slowakische Ministerpräsident Jozef Tiso (1887–1947) die Entstehung des Slowakischen Staates und somit den Zerfall der Tschechoslowakischen Republik bekanntgegeben. Der tschechoslowakische Präsident Emil Hácha (1872–1945) wurde ebenfalls nach Berlin eingeladen und einen Tag nach der Entstehung des Slowakischen Staates erklärte er die Entstehung des Reichsprotektorats Böhmen und Mähren (*Protektorát Čechy a Morava*). Es folgte ein langwieriger Prozess der Teilung der Gebiete, der Wirtschaft und Industrie. Die schon 1938 begonnene Rückkehr der tschechischen Bevölkerung und eine reziproke Rückkehr der Slowaken aus dem Protektorat wurde abgeschlossen und noch Jahrzehnte nach dem Ende des Krieges war sie ein Tabuthema der Historiker, das noch bis vor kurzem in der tschechischen Gesellschaft als der „slowakische Verrat“ bekannt war.

Einen Einblick in den Alltag dieser Zeit bieten uns die zeitgenössischen Zeitungen. Das Netz der Periodika war in der Zwischenkriegszeit besonders reich an Publikationen, die landesweit zugänglich waren. Große Tageszeitungen und Zeitschriften konzentrierten sich zwar überwiegend in der Hauptstadt, aber auf regionaler Ebene wurden viele kleinere Periodika herausgegeben, die die Nachfrage

in den Regionen ausreichend decken konnten. Es waren nicht immer selbstständige Zeitungen. Manche kleineren Zeitungen übernahmen die Hauptnachrichten Ihrer Muttergesellschaft und ergänzten sie um regionalen Inhalt. Mit der Zeit wuchs auch die Anzahl der verkauften Zeitungen heran. Im Jahr 1920 gab es 2 250 Titel, 1925 wuchs die Anzahl auf 2 800 Titel und im Jahr 1930 erreichte die Anzahl ihren Höhepunkt mit gesamt 4 000 Titeln im Angebot.

Die Zeitungen kann man in zwei Kategorien unterteilen. Erstens waren es Zeitungen, die eng mit einer Partei verbunden waren. Diese vertraten die Ideen der jeweiligen Parteien und dienten zur Verbreitung dieser unter der Leserschaft. So hatte jede Partei mindestens eine, wenn auch nicht mehrere Tageszeitungen und öfters auch andere Periodika mit verschiedenster Ausrichtung. In die zweite Kategorie gehörten die unabhängigen Periodika, die zwar nicht apolitisch sein mussten, aber Politik stand erst nach dem Gewinn. Es gab außerdem zahlreiche Freizeitperiodika, die sich nach den Interessen der Leserschaft richteten.

Basierend auf der Korpusanalyse der Tageszeitungen *Lidové noviny* (Volkszeitung), *Národní listy* (Nationalblätter) und *Rudé právo* (Rotes Recht) aus den Jahren 1938–1939 können wir die Geschehnisse verfolgen und die unterschiedliche Auffassung der Geschehnisse in den genannten Tageszeitungen vergleichen.

Lidové noviny waren eine qualitativ hochwertige, professionelle liberale Zeitung, die jahrelang die Regierung und ihre Politik unterstützte. Daher ist es keine Überraschung, dass die Redaktion die autonomistischen Anstreben der Slowaken nicht unterstützten und ihren Anspruch an eine eigene Verwaltung, die ihnen aus dem Pittsburgher Abkommen zustand, nicht akzeptierten. Die politischen Ziele von Hlinkas Partei, die sich 1938 intensivierten, verstand die Zeitung als ein Relikt der sogenannten *Tuka-Affäre*. Vojtech Tuka (1880–1946), ein Jurist, Politiker und Mitglied der Hlinka Partei, rief öffentlich nach der Erklärung der slowakischen Selbständigkeit und wurde deswegen 1929 als Spion und Staatsverräter zu fünfzehn Jahren Haft verurteilt. Dagegen wurden die slowakischen Koalitionspolitiker und Regierungsmitglieder wie zum Beispiel Milan Hodža a Ivan Déer (1884–1973) als Verteidiger der Vernunft und des Kompromisses dargestellt. Andrej Hlinka wurde teils als manipulierter Rentner, teils als aggressiver Gegner der Regierung und teils als Manipulator dargestellt, der sich für sein Ziel auch mit seinen Gegnern verbünden würde. Ihm wurde ständig vorgeworfen die Tschechoslowakei untergraben zu wollen.

Die Redaktion vertrat in Bezug auf die Slowakei eine skeptische Stellung. Sie war davon überzeugt, dass die Slowakei alleine nicht überlebensfähig sei, weder wirtschaftlich, noch militärisch, und dass sie außerhalb der Tschechoslowakischen Republik untergehen würde. Mithilfe von kulturellen und wirtschaftlichen Artikeln über den Aufschwung der Slowakei versuchte man die Zusammengehörigkeit der beiden Völker zu betonen. In der tschechischen Leserschaft wollte man das Interesse für die Slowakei und ihre Gesellschaft zu wecken, indem man zum Beispiel über die internationalen Erfolge slowakischer Künstler berichtete. Doch die Autoren versuchen nicht die Kultur der Slowaken künstlich anzuloben, und wenn es die Situation verlangte, scheuten sie sich nicht vor kompromissloser Kritik. In der Auffassung der slowakischen Periodika ist es merkbar, dass die Redaktion unabhängige Zeitungen bevorzugt und die autonomistische Presse regelmäßig kritisiert. Es waren gerade die Zeitungen *Slovák* und *Slovenská pravda*, die der Hlinka Partei nahe waren, die öfters als skandalöse Hetze zitiert wurden. Das Interesse an der Slowakei ist auch in anderen Rubriken merkbar. *Lidové noviny* berichteten auch über situative, organisatorische und unterhaltsame Geschehnisse und widmeten sich detailliert der slowakischen Wirtschaft, samt ihrer kleinsten Zweige. Statistiken und Arbeitslosenprognosen gehörten auch in die Interessensphäre der Redakteure.

Eine Veränderung in der Art, wie man über die Slowakei berichtete, war zum ersten Mal nach dem Anschluss Österreichs zu merken. Die Anzahl von kleineren Artikeln über lokale Ereignisse und mit unterhaltsamem Inhalt wurde drastisch reduziert und in den Vordergrund gelangten immer mehr die außenpolitischen Ereignisse und ihre eventuelle Auswirkung auf die Tschechoslowakei. Unter der Drohung einer möglichen Okkupation ließen sie von direkter Kritik nach und konzentrierten sich auf die Betonung der tschechoslowakischen Einigkeit. Dagegen freute sich die ehemals kritisierte Slowakische Nationalpartei (*Slovenská národná strana*, SNS) nach ihrer plötzlichen Ablehnung der Autonomie großer Popularität unter den Autoren von *Lidové noviny*. Die nach wie vor bestehenden Anforderungen der Hlinka-Partei, die sie mit dem Pittsburgher Abkommen belegte, nannte die Tageszeitung einen Wahnglauben und eine Bedrohung der tschechoslowakischen Einheit. Obwohl sowohl Hlinka, als auch seine Parteikollegen den Zusammenhalt der Republik wiederholt öffentlich proklamierten, wurden sie stets als Friedensbrecher und Unruhestifter kritisiert. Der erste Höhepunkt in der politischen Entwicklung war die Autonomieerklärung der Slowaken. Hier wurde zum ersten Mal in der Zeitung der

Begriff „slowakischer Verrat“ verwendet, der bis zum Ende des Krieges in der Gesellschaft räsionierte. Nach den ersten heftigen Reaktionen auf das Geschehen folgten melancholische Festlegungen über den erbärmlichen Zustand der ehemals glorreichen Tschechoslowakischen Republik. Teilweise wurde dies durch den Verlust umfangreicher Gebiete sowohl in den tschechischen Ländern als auch in der Slowakei verursacht, der das Resultat des Münchner Abkommens darstellte.

Nach der Autonomieerklärung verzichtet man auf herkömmliche alltägliche Berichte und die Zeitung konzentrierte sich außer wirtschaftlicher Entwicklung vor Allem auf die Auswanderung von Tschechen aus der Slowakei und den Slowaken aus den tschechischen Ländern. Es wird über rechtliche und organisatorische Maßnahmen auf beiden Seiten berichtet. Die Nachrichten informierten über die Anzahl der Betroffenen, den Zeitplan des Umzugs und es fehlte nicht an anekdotischen Berichten über die Verstöße der Hlinka-Garde. Die Redaktion vertrat eindeutig die Version der Geschichte über den „slowakischen Verrat“, was überwiegend in den Leitartikeln und Feuilletons merkbar ist, doch es kam nie zu direkter Konfrontation wie in populistischen Publikationen.

Eine wesentliche Veränderung machte die Tageszeitung nach dem Zerfall der Tschechoslowakei und der Erklärung des Slowakischen Staates durch, die in die Besetzung der tschechischen Gebiete resultierte und die Erklärung des Protektorats Böhmen und Mähren bedeutete. Nach diesem Zeitpunkt waren Berichte über die Slowakei immer seltener und weniger nuanciert. Die Autoren konzentrierten sich überwiegend auf sachliche Wiedergabe, und jegliche Kritik war vereinzelt und mäßig. Die meisten Berichte behandelten die slowakische innenpolitische und wirtschaftliche Entwicklung. Im Vordergrund waren die Trennung der Tschechoslowakei, die damit verbundenen Abkommen, die Abschiebung tschechischer Arbeitskräfte und die daraus resultierende übermäßige Sättigung des Arbeitsmarktes im Protektorat. Es ist plausibel, dass *Lidové noviny* mit dieser zurückhaltenden Taktik ihre Existenz im Protektorat sichern wollten und mieden daher riskanten Journalismus, Provokationen und berichteten über die Slowakei nur neutral, wobei sie die Anzahl der Artikel immer mehr reduzierten. Dies erwies sich als ein guter strategischer Schritt, da die Tageszeitung trotz ihrer ursprünglichen liberalen Richtung und trotz Material- und Personalmangel bis 1944 überlebte.

Die Veränderung, die die Tageszeitung *Národní listy* zwischen 1938 und 1939 durchmachte, war vielleicht noch dramatischer. Auch hier gab es anfangs zahlreiche anekdotische Nachrichten und unterhaltsame Artikel. Die politischen Nachrichten aus der Slowakei konnte man auf der zweiten Seite finden und neben nationalweit relevanten Nachrichten berichtete man auch über zahlreiche kleinere Ereignisse. So wie bei *Lidové noviny* fokussierte man sich auch hier im Hinblick auf die immer mehr gespannte außenpolitische Situation mehr auf allgemeine Nachrichten und immer weniger auf spezifisch slowakische Meldungen. Bereits nach der Autonomieerklärung wandelte die Stimmung in Bezug auf die Slowakei von einer eher kritischen auf eine neutrale und eventuelle Kritik bezog sich auf konkrete Persönlichkeiten und ihre Äußerungen, nicht jedoch auf die Situation im Allgemeinen. Unmittelbar vor dem Zerfall der Tschechoslowakei und unmittelbar nach der Entstehung des Protektorats Böhmen und Mähren ist merkbar, dass die Redaktion nicht bereit war, ihr Überleben mit feindlicher Einstellung zu gefährden und verzichtete deswegen auf negative Berichte. Im Hinblick auf die Situation der jüdischen Population ist es sogar überraschend, wie positiv die neue Positionierung dieser Minderheit in der slowakischen Gesellschaft dargestellt wird. Es wird unauffällig darauf hingewiesen, dass die Verbote, die die Teilnahme am wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Leben betrafen, ein Resultat omnipräsenter Benachteiligung der Slowaken durch die jüdische Minderheit waren.

Die Nachrichten über die Aussiedlung der tschechischen Population aus der Slowakei waren auch nicht negativ ausgerichtet. Auf die Frage nach der neuen Anstellung der Ankömmlinge antwortet die Redaktion damit, dass die Zeiten für alle unsicher sind und auch die bereits ökonomisch aktiven Tschechen sich ihrer Stellung nicht sicher sein konnten. Es ist überraschend, bis zu welchem Grad sich die Redaktion auf die neue politische Situation anpassen konnte. In einem Artikel fragt sich der Autor sogar, ob es für die Tschechen nicht vorteilhaft wäre, nach dem slowakischen Model freiwillig mit Deutschland im Bereich der Kultur zu kooperieren und die Gesellschaft von schädlichen liberalen Einflüssen zu befreien. Auch die Tatsache, dass jegliche Übergriffe der Hlinka-Garde konsequent bagatellisiert wurden, gibt uns einen Einblick, inwieweit sich die Orientierung von *Národní listy* geändert hat. Umso überraschender ist die plötzliche Auflösung der Tageszeitung im Jahr 1941 im Vergleich mit der Geschichte der liberalen *Lidové noviny*.

Im Falle der kommunistisch orientierten Tageszeitung *Rudé právo* besteht kein Zweifel über die feindliche Einstellung der Redaktion den Tschechen gegenüber. Zu den Feinden gehörten jedoch nicht nur Hlinka und seine Anhänger, sondern auch die Autonomisten und konservative Politiker. Manche Journalisten der Zeitung gehörten im Jahr 1938 der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei (*Komunistická strana Československa*, KSČ) an. Es waren jene, die die Bolschewisierung der Partei im Jahr 1929 überstanden haben. Da es damals zum Abgang vieler talentierter Redaktionsmitglieder kam, widerspiegelte sich der Mangel in einer niedrigeren Qualität des Inhalts im Vergleich mit *Lidové noviny* und *Národní listy*. Die Hauptnachrichten bestanden meistens aus den wichtigsten Ereignissen landesweit, wobei kürzere Berichte und besonders Nachrichten aus der Slowakei erst auf vierter Seite zu finden waren. Meistens handelte es sich in Bezug auf die Slowakei um die Kritik von Karol Sidor, seiner Äußerungen und der Hlinka-Partei allgemein. Paradoxe Weise wird sehr oft die „hetzerische Natur“ der autonomistischen Tageszeitung *Slovák* kritisiert. Im Gegenteil zu *Lidové noviny* und *Národní listy* finden wir in *Rudé právo* auch Kritik der Agrarpartei, der Regierung, der Burgpolitik und sogar der slowakischen nationalen Erneuerung und ihrer Persönlichkeiten. Doch bald begriffen die Partei und somit auch die Redaktion, dass die slowakische Anforderung nicht leicht zu ignorieren waren, und beschlossen, das politische Potential hinter den Anforderungen für eigene Zwecke zu nutzen. Man hat darauf bestanden, dass etwaige Verhandlungen mit den Slowaken ohne Anteilnahme der Kommunisten nicht erfolgreich sein könnten. Dank der politischen Auffassung ist es daher nicht überraschend, dass die Zeitung bereits kurz nach der Erklärung der Autonomie verboten war. Die Redaktion wurde aufgelöst und viele ehemalige Mitglieder der Tageszeitung wurden in den nächsten Jahren verhaftet, verurteilt oder in Arbeitslagern interniert.

Aus der Analyse des zeitgenössischen Materials lässt sich schließen, dass die Tageszeitungen *Lidové noviny* und *Národní listy* zwar auf ungefähr derselben politischen Wellenlänge angefangen haben – *Lidové noviny* waren immerhin liberal – doch beide Titel wandelten sich in neutrale Zeitungen, die sich das Regime nicht verfeinden wollten. *Národní listy* kann man als regelrecht regimekonform bezeichnen, wobei sie oftmals die Intensität von Zeitungen erreichen, die der Hlinka-Partei nahestanden. Im Fall von *Rudé právo* kamen sogar die kleinsten Veränderungen in der politischen Inklinaton nicht in Frage. Die Zeitung dient als ein Beispiel eines

linksextremen Periodikums, dessen Gegenstück wir nur unter der faschistischen Presse suchen könnten.

Das ausgewählte Korpus stellt nur einen kleinen Teil des verfügbaren Materials dar. Zahlreiche Zeitungen aus der Zwischenkriegszeit und zusätzliches Archivmaterial bieten zukünftigen Forschern die Möglichkeit, die historische Untersuchung und die Untersuchung des tschechischen Journalismus des 20. Jahrhunderts detailliert zu betrachten und zur Aufarbeitung des Themas beizutragen.

Použité pramene a literatúra

- BRABEC, Jiří. *Panství ideologie a moc literatury*. 2009. Praha: Akropolis
- BUDÍN, Stanislav. *Jak to vlastně bylo*. 2007. Praha: Torst
- ČAPKA, František. *Cesta Čechů a Slováků dějinami*. 1988. Praha: Horizont
- DARMO, Jozef. „Novináři v historických prelomoch moci a politiky (1918 – 1945) I.“ v *Otázky žurnalistiky*. Zv. III. 2000. s. 236 – 245
- FALŤAN, Samo. *Slovenská otázka v Československu*. 1968. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry
- FEDOR, Michal. *Bibliografia periodík na Slovensku 1939 – 1944*. 1969. Martin: Matica slovenská
- GEBHART, Jan. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. 2010. Praha: Karolinum
- GEBHART, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara, KRIŠPÍNOVÁ, Jitka a kol. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. 2010. Praha: Karolinum
- GORIOSOVSKÝ, Miloš. *Češi a Slováci*. 1979. Praha: Horizont
- HUTIRA, Ivan. *Československé vzťah : história a súčasnosť*. 1989. Bratislava: Pravda
- JIRÁK, Jan, BEDNAŘÍK, Petr, KÖPPLOVÁ, Barbara. *Druhá republika: 167 obyčejných dnů*. 2016. Praha: Univerzita Karlova.
- KALVODA, Josef. *Geneze Československa*. 1998. Praha: Panevropa
- KOVÁČ, Dušan. *Slováci & Češi. Dejiny*. 1997. Bratislava: AEP
- KONČELÍK, Jakub a kol. *Dějiny českých médií 20. století*. 2013. Praha: Portal
- LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939–1945*. 1998. Bratislava: Perfekt
- LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939–1945*. 2008. Bratislava: Perfekt, ÚPN
- LACKO, Martin. *Situačné hlásenia náčelníkov január – august 1944*. 2005. Trnava: Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Sv. Cyrila a Metoda
- LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko v 20. storočí*. 1998. Bratislava: Kalligram

OSVALDOVÁ, Barbora, ČEŇKOVÁ, Jana. *Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami*. 2017. Praha: Academia

RADIČOVÁ, Iveta & Koll. *Malé dejiny česko-slovenských vzťahov*. Bd. II. 1994. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku

RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století*. Zv. I.–II. 1997. Bratislava: Academic Electronic Press, Ústav T. G. Masaryka

ŘÍMAN, Josef a kol. *Malá československá encyklopedie*. Zv. III. 1986. Praha: Akademie

ŘÍMAN, Josef a kol. *Malá československá encyklopedie*. Zv. IV. 1986. Praha: Akademie

SCHWARC, Michal & Kol. *Slovenský štát 1939 – 1945. Predstavy a realita*. 2014. Bratislava: Historický ústav SAV

SCHWARC, Michal, HOLLÁK, Martin & Kol. „*Tretia ríša*“ a vznik Slovenského štátu. *Dokumenty I*. 2008. Bratislava: Ústav pamäti národa

SCHWARZ, Karl Peter. *Česi a Slováci. Dlhá cesta k mierovému rozchodu*. 1994. Bratislava: Odkaz, Univerzitná knižnica Bratislava

SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda*. 2009. Bratislava: Ústav pamäti národa

SOKOLOVIČ, Peter [vyd.]. *Život v Slovenskej republike Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. 2010. Bratislava: Ústav pamäti národa

STANEK, Imrich. *Zrada a pád. Hlinkovští separatisté a tak zvaný Slovenský stát*. 1958. Praha: Státní nakladatelství politické literatury

WÖGERBAUER, Michael [Vyd.]. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Zv. I. 2015. Praha: Academia

LIDOVÉ NOVINY: ročníky 46./1938 a 47./1939

NÁRODNÍ LISTY: ročníky 78./1938 a 79./1939

RUDÉ PRÁVO: ročník 1938; ročník 1939 v *RUDÉ PRÁVO 1939–1945*. Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ. 1971. Praha: Svoboda

Skratky

LN: Lidové noviny

NL: Národní listy

RP: Rudé právo